

Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat

Elvira Riera Gil



Generalitat de Catalunya
**Institut d'Estudis
de l'Autogovern**

Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat

Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat

Elvira Riera Gil



Generalitat de Catalunya
**Institut d'Estudis
de l'Autogovern**

Barcelona 2017

ELVIRA RIERA GIL és doctora en ciències polítiques i especialista en política lingüística amb una llarga trajectòria professional a la Generalitat de Catalunya, on va ser subdirectora general de Política Lingüística entre 2004 i 2011. A partir d'una formació inicial en lingüística, planificació lingüística i direcció pública, es va endinsar en el camp de la teoria política per obtenir una comprensió transdisciplinària i més àmplia de les polítiques lingüístiques. Actualment és membre del Grup de Recerca en Teoria Política de la Universitat Pompeu Fabra i imparteix classes en aquesta Universitat com a professora associada.

La publicació d'aquest llibre no implica cap responsabilitat sobre el seu contingut per part de l'IEA.

© 2017 Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis de l'Autogovern
Palau Centelles. Baixada de Sant Miquel, 8 - 08002 Barcelona
web: presidencia.gencat.cat/iea

Disseny: Eugenia Rebés

ISBN: 978-84-393-9633-8 (pdf)

978-84-393-9632-1 (epub)

Producció: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions



Aquesta obra està subjecta a una llicència Creative Commons del tipus reconeixement d'autoria, usos no comercials i sense obra derivada.

Sumari

Llista de taules i figures	7
Pròleg de Ferran Requejo: Analitzar bé per actuar millor	9
1. Introducció	15
2. Les teories contemporànies de la justícia lingüística	23
2.1 Introducció	23
2.2 Una aproximació als fonaments ideològics de les teories normatives	26
2.3 L'evolució dels enfocaments de la justícia lingüística en la filosofia política contemporània	31
2.3.1 La base liberal utilitària de Mill	33
2.3.2 El primer liberalisme igualitari	36
2.3.3 Comunitarisme, nacionalisme liberal i multiculturalisme	38
2.3.4 Quatre punts de partida per als debats actuals sobre la justícia lingüística	43
2.4 Principals debats actuals: monisme i pluralisme	45
2.4.1 Els enfocaments monistes	49
2.4.2 Els enfocaments pluralistes	51
2.5 Una anàlisi crítica	54
2.5.1 Sobre la comunicació i la identitat	55
2.5.2 Sobre la mescla de grups lingüístics i les societats mixtes	61
2.6 Conclusió	63
3. Les societats mixtes	69
3.1 Introducció	69
3.2 El concepte de societat mixta: grups lingüístics i bilingüisme	72
3.2.1 El grup lingüístic	73
3.2.2 Individus bilingües	75
3.2.3 Grups lingüístics i bilingüisme	76
3.3 Societats mixtes en les democràcies occidentals: una perspectiva comparada	81
3.3.1 El corpus de casos analitzats	82
3.3.2 Operacionalització de les variables	85
3.3.3 Resultats	88
3.4 Justícia lingüística i societats mixtes: una proposta pluralista	97

3.5	Un disseny institucional per a les polítiques lingüístiques en les societats mixtes	102
3.6	Conclusió	109
4.	El cas de Catalunya: breu anàlisi des de la perspectiva de la justícia lingüística	113
4.1	Introducció	113
4.2	L'evolució de les polítiques lingüístiques a Catalunya 1979-2015	116
4.2.1	L'evolució demolingüística	117
4.2.2	L'evolució ideològica: el marc teòric sociolingüístic	120
4.2.3	L'evolució política	122
4.3	Quina via catalana per a unes polítiques lingüístiques justes?	125
4.4	Un repte de futur: afavorir les tries reflexives	129
5.	Conclusions	133
5.1	La justícia lingüística: una perspectiva teòrica necessària per al disseny i la implementació de polítiques lingüístiques	134
5.2	Les societats mixtes: una categoria rellevant per a la justícia lingüística	136
5.3	Una pluralitat lingüística sostenible: instrument i objectiu per a unes polítiques lingüístiques justes en societats mixtes	137
5.4	Catalunya com a societat mixta: reptes en el marc de la situació sociopolítica actual	140
5.5	Un punt de partida per a nova recerca	141
	Annex: taules 4 i 7	143
	Referències	155

Llista de taules

Taula 1.	Ideologies que sostenen les teories de la justícia lingüística	30
Taula 2.	Variació dins els grups lingüístics en una societat amb dos grups significatius, A i B	78
Taula 3.	Unitats polítiques incloses en el corpus	84
Taula 4.	Corpus complet d'unitats polítiques analitzades	143
Taula 5.	Variables per a la identificació de les societats mixtes	86
Taula 6.	Graus de pluralitat i mescla lingüística en les democràcies occidentals	90
Taula 7.	Unitats polítiques identificades com a societats mixtes	152
Taula 8.	Graus de mescla i règims lingüístics en les democràcies occidentals	96
Taula 9.	Llengua inicial, llengua d'identificació i llengua habitual de la població a Catalunya, 2013	119

Llista de figures

Figura 1.	Societats mixtes i híbrides	93
Figura 2.	Coneixement del català a Catalunya 1981-2011	119

Pròleg: Analitzar bé per actuar millor

En la vida dels professors universitaris les activitats de docència i de divulgació donen sovint grans satisfaccions personals, però és sobretot l'activitat de recerca la que resulta més “excitant” (en sentit anglosaxó) per als professionals i la que més els caracteritza com a tals. La recerca constitueix la pedra angular de l'activitat universitària. I, com quasi tot a la vida, això es pot fer molt bé o no tant.

La recerca inclou diversos tipus d'activitats, des de saber plantejar unes preguntes que siguin alhora rellevants i innovadores —cosa que implica estar “situat”, conèixer les principals qüestions i línies d'investigació, les referències fonamentals en aquell camp, les metodologies adequades als diferents tipus de pregunta de recerca— fins a saber proposar les respostes més adequades a través de “papers” (conclusions provisionals) en congressos i en *workshops* internacionals de la disciplina. I sobretot inclou publicar finalment en revistes o en editorials destacades els fruits dels mesos o dels anys previs de treball. Especialment en el camp de les ciències socials, fer bona recerca, és a dir, investigació que sigui sòlida en termes conceptuals i alhora poc efímera en termes empírics i rellevant en termes de projecció futura, no resulta habitualment una empresa fàcil.

De tant en tant, apareixen pels programes de doctorat dels departaments universitaris algunes i alguns franc tiradors, normalment tímids però entusiastes, interessats a solucionar algun aspecte important del món. La inseguretat que habitualment mostren (si no és que són argentins), que d'entrada podria semblar una limitació per als seus treballs futurs, esdevé sovint un avantatge metodològic, ja que fins que no has identificat clarament els límits d'una recerca, allò que ha quedat respost i allò que no hi ha quedat, no pots considerar que has acabat la feina.

Un dia, una noia tímida va picar a la porta del meu despatx a la universitat Pompeu Fabra. Es deia Elvira Riera. Em va dir que treballava a la

Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i que estava interessada a seguir el curs *Democracy and Political Liberalism: theoretical and institutional features* que imparteixo en els programes de màster del Departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat. Li vaig preguntar per què estava interessada a seguir aquest curs. La veritat és que m'esperava una resposta genèrica d'aquelles que et diuen els estudiants amb paraules alhora complicades i confuses, i que en definitiva es redueixen més o menys a dir que volen “saber més” d'algun camp genèric que els atrau com el centre d'un remolí marítim. Però la resposta de l'Elvira va ser molt més específica. Tenia sospites, em va dir, que els debats habituals de política lingüística que es feien en l'àmbit polític i administratiu presentaven deficiències normatives en termes liberals i democràtics, i que denotaven una manca d'aprofundiment en els coneixements sobre la política comparada d'altres contextos. Va ser un bon començament.

Quan es va acabar el Màster, vàrem començar a posar fil a l'agulla a una recerca que resultava d'entrada atraient però que mostrava evidents dificultats analítiques, tant en relació amb els mètodes genèrics com en relació a plantejar preguntes d'investigació que tinguessin suficient ambició intel·lectual i que alhora resultessin plausibles i útils per a la pràctica política. Calia seguir de prop diversos camps de recerca. La teoria política i la política comparada eren els camps fonamentals. De fet, la recerca sobre democràcies plurinacionals i plurilingüístiques ha canviat molt en les últimes tres dècades. Avui no es pot respondre de la mateixa manera que fa pocs anys a la pregunta sobre quines institucions i polítiques es poden considerar “justes” en aquells contextos específics.

Els termes legitimadors habituals —igualtat, llibertats, drets, democràcia, etc.— canvien sovint de significat en contextos uninacionals i plurinacionals, monolingüístics i multilingüístics. Es tracta de termes que s'han tornat més complexos; la seva semàntica ha esdevingut més plural. Quan hi ha més elements analítics i normatius a considerar, les respostes ràpides acostumen a ser inadequades tant des del punt de vista polític i moral com del punt de vista analític. Una conclusió de les teories de la democràcia de les darreres dècades és que en contextos plurilingüístics i plurinacionals

cal anar més a fons en les respostes teòriques i institucionals respecte a les esgrimides per les teories democràtiques i constitucionals clàssiques.

Així, per exemple, el pensament d'un autor tan recomanable per molts altres aspectes com John Stuart Mill resulta molt insuficient en aquest àmbit. Qüestions com el reconeixement del pluralisme nacional i lingüístic i com l'acomodació política i constitucional dels diferents grups que conviuen en una mateixa democràcia han esdevingut protagonistes de la recerca dels darrers anys. Una conclusió d'aquesta recerca és l'existència de greus dèficits normatius i institucionals en els plantejaments universalistes, individualistes i estatalistes del liberalisme i del constitucionalisme tradicionals. Les discussions teòriques, especialment les de caire “filosòfic” són molt útils en el moment d'analitzar els marcs conceptuals implícits o explícits de determinades concepcions. Tanmateix, si no estan ancorades en les realitats empíriques concretes corren el risc que el seu rigor teòric basat sovint en consideracions molt abstractes es dilueixi tan bon punt toquen la realitat. I la realitat empírica i pràctica importa, naturalment.

La recerca d'Elvira Riera va superar aquest risc perquè partia d'una anàlisi comparada de les legislacions lingüístiques de diferents estats liberal-democràtics. Tanmateix, en tant que projecte que implicava l'anàlisi de diversos camps i la combinació de diverses metodologies també corria el risc habitual d'establir una sèrie de conclusions més aviat superficials. Però crec que no ha estat gens així. Ha implicat un notable esforç analític i intel·lectual, però un viatge que en principi resultava incert ha valgut la pena. Alguns ports provisionals als quals ha arribat resulten analíticament lluminosos, mentre que la destinació final es revela sòlida i com una previsible font de referència per a futures recerques en aquest camp.

De fet, les anàlisis que combinen elements de teoria política amb elements de caràcter empíric i comparat, quan es fan bé, faciliten evitar dos tipus de riscos o d'errors que sovint són presents en les anàlisis de filosofia i de ciències socials: 1) la “fal·làcia de l'abstracció”; i 2) la “tirania de la ment discontinua”.

- 1) Anomeno *fal·làcia de l'abstracció* la pretensió que un raonament és analíticament més definitiu i profund quan inclou els termes més

abstractes possibles. Es tracta d'una fal·làcia argumentativa que sovint construeix una estratègia retòrica per defugir els punts conflictius d'una discussió amb l'aparença que s'ha arribat al moll de l'os del problema i sobre el qual s'ha establert una solució consensuada. L'estratègia es presenta sovint com el pas de l'"anècdota a la categoria", el qual no sempre resulta adequat en l'àmbit empíric i pràctic, ja que fa perdre la riquesa informativa del cas concret a analitzar. Alguns filòsofs, com Habermas, mostren una repetida tendència a caure en aquesta fal·làcia. Tanmateix, Hegel, precisament Hegel (!), un dels filòsofs més abstractes i de llenguatge habitualment més fosc, ens adverteix que aquella pretensió argumentativa és un miratge epistemològic. La voluntat d'assolir un consens teòric, ja sigui de caràcter conceptual o de caràcter moral, incentiva proposar nous conceptes de consens a base d'incrementar el grau d'abstracció sobre els punts en què hi ha desacord (quan diverses posicions que defensen que quelcom és blanc, negre, roig, blau, etc., el consens es pretén que s'ha assolit establint que tothom està d'acord que es tracta d'un "color"). Tanmateix, això no soluciona el tema de fons que provoca el desacord (que segueix i seguirà tenint algun color concret). En definitiva, la fal·làcia de l'abstracció constitueix una estratègia útil per fugir epistemològicament d'estudi sota l'aparença d'un consens teòric més aprofundit. És un recurs argumentatiu retòric que es pot resseguir, per exemple, en bona part de les teories de la "justícia lingüística" formulades en les darreres dècades.

2) La *tiranía de la ment discontinua* és com anomena el biòleg britànic Richard Dawkins, expert en evolució, la banalització que resulta d'una anàlisi de la realitat basada en simples contraposicions conceptuais excloents (dins-fora, alt-baix, lluny-a prop, etc.). En general, el món empíric és molt més ric que les categories que fem servir per copsar-lo i tractar de transformar-lo. Sabem que la realitat política i social no és "digital" sinó contínua i plena de zones grises. Si reduïm en excés aquelles categories, en el límit només a dues, les anàlisis s'empobreixen fins a un punt que desfiguren la realitat pretesament analitzada. Allò que posa de manifest la qüestió de la ment discontinua és que el problema de les nostres categories és nostre, no de la realitat. En

les anàlisis polítiques i socials resulta sovint més recomanable emprar tipologies que inclouen diverses categories a partir de diferents criteris que no pas emprar simples contraposicions del tipus “dreta-esquerra”, “eros-tanathos” o “yin-yang”.

El treball que ha realitzat Elvira Riera en els darrers anys redueix molt aquest parell de riscos epistemològics en combinar les reflexions de teoria política sobre justícia lingüística amb l'anàlisi tipològica i comparada de legislacions concretes establertes en diferents democràcies.

La tesi formula una sèrie de conclusions tant de caràcter analític com de caràcter polític i propositiu. En la part de la recerca que s'inclou en aquesta edició en llengua catalana l'autora hi analitza les funcions específiques de comunicació i d'expressió d'identitat associades amb qualsevol llengua (sigui majoritària o minoritària), tant separatament com pel que fa a les interrelacions mútues d'aquestes funcions. Així, detecta una manca d'adequació conceptual de les teories a l'ús sobre justícia lingüística en relació amb els casos de societats mixtes en les quals conviuen ciutadans de diferents grups lingüístics. I conclou que el pluralisme esdevé una necessitat no tan sols epistemològica per al refinament i aprofundiment del coneixement en aquest camp, sinó també una necessitat normativa per incrementar la qualitat moral i política de les democràcies lingüísticament plurals.

El context importa. Sabem que diferents contexts lingüístics incentiven diferents maneres de conceptualitzar per tal d'actuar millor segons el grau de pluralisme existent. Millorar la qualitat liberaldemocràtica requereix tant polítiques lingüístiques apropiades al pluralisme social i cultural com dissenys institucionals que trenquin amb el *monisme* ideològic i conceptual que acostuma a estar present en les teories de la democràcia i en el liberalisme i constitucionalisme tradicionals. Així, el pluralisme lingüístic, més que ser defensat com un valor en si mateix, com un fet i alhora com un valor intrínsec, és defensat com una conseqüència o una derivada de la justícia lingüística.

El reconeixement i l'acomodació política i constitucional del pluralisme lingüístic formen part d'una renovada teoria de la democràcia en contextos

de pluralisme nacional o cultural. Refinar les teories i les eines analítiques permet actuar millor en el terreny institucional i en el terreny de les polítiques públiques. Les societats lingüísticament mixtes o híbrides (Catalunya) requereixen anàlisis epistemològiques, morals, polítiques i institucionals més pluralitzades de les que ofereixen habitualment els debats acadèmics i polítics de les democràcies actuals, uns debats pensats habitualment en termes de contextos lingüísticament més homogenis o amb graus importants de territorialització lingüística (Bèlgica, Canadà, Suïssa).

El lector està a punt d'endinsar-se en un treball cridat a ser un punt de referència de futures recerques internacionals en aquest camp. Crec que ens podem felicitar col·lectivament de tenir-lo entre nosaltres. I per partida doble: en la seva versió inicial en anglès, *Why Languages Matter to People*, publicada per l'Institut d'Estudis de l'Autogovern el 2016, i ara en aquesta adaptació al català, *Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*.

Ferran Requejo
Catedràtic de Ciència Política
Universitat Pompeu Fabra

1. Introducció

El títol d'aquest treball relaciona dos conceptes relativament nous: d'una banda, el de justícia lingüística; de l'altra, el de societat (lingüísticament) mixta.

El concepte de justícia lingüística prové de la teoria i la filosofia polítiques.¹ Construït a imatge d'altres termes usuals en aquests camps (*justícia social, justícia socioeconòmica, justícia nacional i cultural*), fa referència a les polítiques lingüístiques que es poden considerar justes, o correctes, d'acord amb determinats principis morals. Així, les teories sobre justícia lingüística acostumen a ser *teories normatives*, és a dir, no es limiten a la descripció i l'anàlisi de fenòmens sociopolítics, sinó que són propositives, en el sentit que indiquen o suggereixen com haurien de ser les polítiques lingüístiques a partir de l'aplicació d'aquests principis morals. Les principals teories s'emmarquen en el liberalisme democràtic, enfocament que també adopto en aquest treball.

Com a terme, *justícia lingüística* es comença a utilitzar a principis del segle xxi i s'estén a partir de les aportacions de Philippe Van Parijs (especialment la seva monografia *Linguistic Justice for Europe and for the World*, de 2011) i d'altres teòrics com Helder De Schutter, que han afavorit que avui existeixi una rica producció científica en aquest àmbit.² Els treballs que tracten sobre justícia lingüística aborden la gestió política *justa* de les llengües en un sentit ampli, que inclou les polítiques lingüístiques estatals i subestatals (o locals) i les polítiques supraestatals (o globals). Representen, així, un salt endavant respecte de debats anteriors, en què les polítiques lingüístiques

1. En aquest treball utilitzaré habitualment el terme *teoria política*, que entenc en un sentit ampli que inclou també la filosofia política.

2. Vegeu Van Parijs, "Linguistic Justice"; De Schutter, *Language, Identity and Justice*; *id.*, "Language policy"; "Testing for linguistic injustice".

eren enfocades principalment com una qüestió de drets lingüístics de les minories dins els estats.³

D'altra banda, el terme *societat mixta* designa un tipus de societat lingüísticament diversa en què percentatges significatius de la població establerta de fa temps (no immigrant) es poden adscriure a grups lingüístics diferents però viuen barrejats, de manera que els grups no poden ser separats territorialment. Com a categoria, la de societat mixta és una contribució original d'aquest treball, encaminada en bona part a descriure i contextualitzar en el marc de les democràcies occidentals una situació sociolingüística força característica de les societats de l'àrea lingüística catalana (especialment les que es configuren políticament com a comunitats autònomes de l'Estat espanyol).

La rellevància de les situacions de mescla de grups lingüístics en relació amb la justícia lingüística és posada de manifest per De Schutter, que alerta que aquest fenomen empíric ha estat oblidat o subestimat per la majoria de teories normatives sobre polítiques lingüístiques. Certament, com veurem en el capítol 2, tradicionalment aquestes teories han tendit a assumir que, en el cas estàndard, el *demos* és empíricament una unitat homogènia des del punt de vista lingüístic (composta per una majoria àmplia d'individus monolingües) i, en conseqüència, les solucions que han proposat han tendit a ser *monistes*, és a dir, a privilegiar els interessos lingüístics d'una majoria nacional.⁴

Per tant, resulta pertinent plantejar-se quines polítiques lingüístiques es podrien considerar justes en societats mixtes, atesa la relativa manca de desenvolupaments teòrics i normatius que hi prestin atenció. I aquesta és la principal pregunta que aspira a respondre el llibre que teniu a les mans.

Aquest treball té l'origen en una tesi doctoral publicada en anglès amb el títol *Why Languages Matter to People. Communication, identity an justice*

3. Vegeu, per exemple, Taylor, *Multiculturalism*; Kymlicka, *Multicultural Citizenship*; id., *Politics in the Vernacular*.

4. De Schutter, "Language policy and political philosophy". Aquest autor classifica les teories normatives sobre la justícia lingüística en *monistes* i *pluralistes*, una distinció que utilitzaré també en aquest treball.

in western democracies: the case of mixed societies. N'és una versió resumida, que en selecciona els aspectes més rellevants per a les polítiques lingüístiques de l'àrea lingüística catalana, amb quatre grans objectius relacionats amb el pla teòric, l'empíric, el normatiu i l'aplicat.

- a) En el pla *teòric*, pretén acostar els debats actuals sobre la justícia lingüística, que es plantegen des de la perspectiva de la teoria política, als acadèmics d'altres disciplines i als professionals i institucions amb responsabilitats o interès en les polítiques lingüístiques de l'àrea catalana.

Posa l'accent en les ideologies que sostenen les teories de la justícia lingüística, sens dubte rellevants quan s'analitzen des del context català. D'una banda, aborda el biaix ja esmentat cap a la concepció de les comunitats polítiques com a lingüísticament homogènies. I, de l'altra, examina el valor que les teories actuals donen a les llengües com a vehicles de comunicació i com a marcadors d'identitat, aspectes que han dividit tradicionalment els enfocaments de la justícia; així, mentre que les possibilitats de comunicació s'han associat a la justícia socioeconòmica, la identificació que proporcionen les llengües s'ha vinculat a la justícia nacional i cultural. Es tracta d'una dualitat que encaixa amb les tensions experimentades en l'àrea catalana, reflectides per exemple en l'ús dels conceptes *llengua pròpia* (relacionat amb la identitat) i *llengua comuna* (relacionat amb la comunicació).

Sorprenentment, els teòrics i filòsofs polítics catalans contemporanis han aprofundit poc en aquest camp, llevat d'algunes excepcions, especialment la d'Albert Branchadell i, de manera més puntual, altres autors com Jordi Argelaguet o Joan Vergés.⁵ Molts dels desenvolupaments teòrics provenen de l'àrea canadenca i estan fortament influïts pel cas del Quebec, una realitat força diferent de la catalana pel que fa a l'organització lingüística de l'estat i al grau de territorialització dels grups.

5. Branchadell, *Liberalisme i normalització lingüística*; id., *La moralitat de la política lingüística*. Argelaguet, "La definició del problema de la llengua a Catalunya". Vergés, *La nació necessària*.

En canvi, l'àrea catalana ha produït una extensa, rica i capdavantera recerca sociolingüística des dels anys setanta del segle xx. Es tracta, en aquest cas, d'una contribució especialment rellevant per als contextos de nacions minoritàries amb processos de construcció nacional competitiu amb els dels estats respectius, atès que, per exemple, (a) aporta conceptes com els de conflicte lingüístic, substitució i normalització, (b) desenvolupa enfocaments com els de l'ecolingüística i la planificació lingüística, (c) introdueix la distinció fonamental entre el coneixement, l'ús i la identificació lingüístics en l'anàlisi del concepte de parlant, i (d) aprofundeix en la descripció de les actituds i els comportaments lingüístics a partir de la cooperació entre especialistes de diferents disciplines com la lingüística, la sociologia i la psicologia i, més recentment, també l'economia. Tot aquest bagatge resulta sumament útil per comprendre aspectes bàsics de la justícia lingüística, com les dinàmiques —individuais i grupals— de la comunicació i les tries lingüístiques en entorns multilingües.

Alhora, l'àrea catalana té una llarga trajectòria de polítiques lingüístiques públiques i explícites, aplicades per les institucions de Catalunya, les Illes Balears, el País Valencià o Andorra, i importants reptes per davant, a causa de les significatives transformacions socials i polítiques de les darreres dècades.

En aquest context, la interconnexió entre els principis i debats de la teoria política i el bagatge sociolingüístic i aplicat que aporta la perspectiva catalana només pot resultar fructífera. Un dels objectius d'aquest treball és també estimular una recerca transdisciplinària en aquest camp, amb el convenciment que permetria fer anàlisis àmplies i profundes, útils per dissenyar i implementar polítiques lingüístiques adequades per a societats com les nostres, en contínua i ràpida transformació.

- b) En el pla *empíric*, el propòsit és oferir una perspectiva comparada que permeti situar la singularitat lingüística de les comunitats polítiques de l'àrea catalana en el marc de les democràcies occidentals.

Amb aquesta finalitat, el treball analitza el grau de diversitat lingüística i de mescla de grups lingüístics d'un corpus de 96 unitats polítiques

—estats i subestats— d'Europa (Consell d'Europa), el Canadà i els Estats Units. L'anàlisi té en compte bàsicament quatre variables: el nombre de grups lingüístics (entesos en termes de llengua inicial o L1 dels membres); la distribució territorial dels grups; el percentatge de diversitat de llengües inicials; i el percentatge de bilingüització (o poliglòtisme) dels individus en les llengües societàries (llengües que són L1 d'una part significativa de la població). Aquest exercici, encara que no permet obtenir una imatge detallada de la realitat a causa de la dificultat de comparar les dades estadístiques disponibles, sí que proporciona una aproximació útil a la configuració lingüística dels estats i subestats estudiats, que es poden categoritzar en quatre grups: societats homogènies; societats més aviat homogènies; societats aparentment mixtes; i societats mixtes. Val a dir que, malgrat que aquest darrer grup és molt minoritari, tant Catalunya com les Illes Balears, el País Valencià i Andorra en són exemples rellevants.

- c) En el pla *normatiu*, l'objectiu d'aquest treball és suggerir una proposta de polítiques lingüístiques adequades, des del punt de vista de la justícia lingüística, per a les societats mixtes.

La proposta, com ja apunta el títol del treball, és *pluralista*, en el sentit que defensa la pluralitat lingüística a partir de la consideració dels interessos (i drets) relacionats amb la comunicació i amb la identitat que té la població, i inclou un disseny institucional encaminat a promoure'n la sostenibilitat en el temps. El disseny suggerit té l'objectiu d'afavorir el bilingüisme recíproc i la possibilitat efectiva de tria de llengua a través de mesures que facilitin l'ús de les llengües més febles. Coincideix, a grans trets, amb el model seguit a Catalunya en les darreres dècades, i no pas per casualitat: en bona part, perquè sens dubte les polítiques lingüístiques a Catalunya, des dels inicis de la darrera etapa democràtica, han tingut vocació pluralista i han combinat elements de justícia socioeconòmica, nacional i cultural. En aquest sentit, el treball que presento resulta també, sense que en fos un propòsit d'entrada, un exercici avaluatiu —i justificatiu— del model català des del marc teòric del liberalisme democràtic.

- d) Finalment, en el pla *aplicat*, el treball té l'objectiu d'examinar el cas de Catalunya des d'aquesta triple perspectiva teòrica, empírica i normativa, amb l'ànim de suggerir les característiques que hi haurien de tenir unes polítiques lingüístiques justes, tant en un escenari autonòmic similar a l'actual com en un escenari de plena sobirania o augment substancial de l'autogovern. En definitiva, voldria ser també una petita contribució per a la presa de decisions públiques en aquesta matèria en els anys que vindran.

El llibre s'estructura en cinc capítols, inclosa aquesta introducció.

El capítol 2 ofereix una aproximació àmplia a les teories contemporànies de la justícia lingüística, que inclou una anàlisi crítica tant de les ideologies que les sostenen com de la seva adequació per gestionar la diversitat lingüística no territorialitzada.

El capítol 3 defineix i analitza les societats mixtes, amb una atenció especial als conceptes de grup lingüístic i als individus bilingües o políglotes; tot seguit operacionalitza la noció de mescla lingüística i, a partir de les dades obtingudes en l'anàlisi de les 96 unitats polítiques del corpus estudiat, identifica i caracteritza diversos casos significatius de societats mixtes en les democràcies occidentals; finalment, fa una proposta per a la implementació de polítiques lingüístiques justes en les societats mixtes, i en suggereix també un determinat disseny institucional.

El capítol 4 analitza breument el cas de Catalunya: els fonaments de les polítiques lingüístiques des de 1979, la seva evolució i els elements clau de la situació actual, interpretats a la llum dels conflictes ideològics (entre comunicació i identitat, entre monisme i pluralisme) identificats en els debats normatius sobre la justícia lingüística. Alhora, aborda alguns reptes suscitats per l'actual moviment sobiranista. Bàsicament, planteja que, després d'un llarg període de polítiques lingüístiques defensives dutes a terme pel Govern català en un marc competitiu amb l'espanyol (cadascun protegint interessos lingüístics diferents), l'obtenció d'una sobirania plena o d'un ampli autogovern conduiria a un nou escenari polític en què el Govern català adquiriria una plena (o àmplia) responsabilitat sobre els interessos i drets dels ciutadans com a membres de diferents grups lin-

güístics. Aquesta responsabilitat hauria de comportar alguns canvis en les polítiques lingüístiques, sobretot en termes de legitimació.

Per acabar, el capítol 5 ofereix diverses conclusions i suggereix línies de recerca.

Com a punt final d'aquesta introducció, vull expressar un doble agraïment. En primer lloc, al professor Ferran Requejo (Universitat Pompeu Fabra), pel seu acompanyament com a director de la tesi en què es basa aquest treball, i als professors Alan Patten (Universitat de Princeton) i Helder De Schutter (Universitat Catòlica de Lovaina), com a membres del tribunal de tesi que em van proporcionar comentaris valuosos en l'avaluació prèvia a la defensa. En segon lloc, a l'Institut d'Estudis de l'Autogovern de la Generalitat de Catalunya, d'una banda per la beca que em va concedir per fer una estada de recerca a l'Institut de Filosofia de la Universitat Catòlica de Lovaina durant la tardor de 2015, i de l'altra per la publicació de la tesi completa en anglès i d'aquesta versió adaptada en català.

2. Les teories contemporànies de la justícia lingüística

2.1 Introducció

Aquest capítol descriu i analitza críticament el marc en què es desenvolupen les teories normatives actuals de la justícia lingüística, que es pregunten quines polítiques lingüístiques són justes en una democràcia liberal. Se centra doncs en el liberalisme polític (el corrent filosòfic més influent des de la segona meitat del segle xx), i especialment en el liberalisme igualitari, que té com a valors centrals els de l'autonomia o llibertat dels individus (relacionada amb la neutralitat o no interferència de l'estat) i la consideració igualitària dels seus interessos: així, des d'aquest enfocament, la justícia està relacionada en primer terme amb la distribució adequada dels interessos individuals. Per tant, el que resulta rellevant és preguntar-se per què les llengües són importants per a les persones, és a dir, quins interessos es deriven del fet de *tenir*, *conèixer* o *poder utilitzar* determinades llengües, atès que aquests interessos són la base dels seus drets.⁶

Voldria fer algunes precisions inicials respecte a aquest marc teòric, adreçades especialment als lectors poc familiaritzats amb el camp de la teoria i la filosofia polítiques:

- a) Com a corrent filosòfic, el liberalisme polític no és necessàriament inhòspit a la gestió equitativa de la diversitat cultural i lingüística. En aquest sentit, cal diferenciar-lo del (neo)liberalisme econòmic i evitar d'associar-hi les connotacions negatives que sovint es relacionen amb aquest darrer quan es tracta sobre polítiques lingüístiques. De fet, els principis liberals que estableixen que els individus han de poder ser autònoms, que l'estat no ha d'interferir en les seves decisions sobre el tipus de vida que vulguin dur, i que els seus interessos han de rebre

6. Réaume, "Beyond Personality", 278.

un tracte equitatiu són probablement valors àmpliament compartits en les cultures occidentals.

- b) Els interessos individuals no estan necessàriament renyits amb els interessos col·lectius, entesos com els interessos dels individus en tant que membres d'un grup. De fet, com ha assenyalat Torbisco,⁷ hi ha drets individuals relacionats amb el gaudi de béns col·lectius —com la llengua— que només es poden exercir en el context d'un grup i que són del tot defensables des del liberalisme polític. El que passa és que el liberalisme desconfia del grup, igual com de l'estat, perquè pot interferir en l'autonomia individual, i en aquest punt també trobaríem força consens en les cultures occidentals (pensem, per exemple, en el cas de les sectes religioses). Amb aquesta precisió vull remarcar que no sembla adequat oposar sistemàticament els drets individuals als col·lectius, com s'ha fet sovint en matèria lingüística.
- c) En realitat, la idea de grup és fonamental tant per al liberalisme com per a la democràcia: des de totes dues perspectives s'identifiquen grups que s'han de gestionar políticament. En el cas de la democràcia, s'identifiquen majories i minories per aplicar el principi d'igualtat de ciutadania. En el cas del liberalisme, els criteris de proporcionalitat i raonabilitat usats per a l'aplicació de la justícia estan relacionats amb la mida i altres característiques dels grups, que determinaran el volum de recursos públics que s'hi destinin i les possibles mesures de restricció de drets per als membres de determinats grups. Per això, quan es parla d'interessos lingüístics, resulta necessari distingir grups lingüístics, tot i que pot ser complex, com veurem en el cas de les societats mixtes.
- d) Les teories de la justícia treballen amb ideals. En el cas del liberalisme igualitari, amb l'ideal de societats d'individus *lliures* i *iguals*. Com veurem, la complexitat de determinar qui són aquests individus lliures i iguals (qui és el *demos*) i en què són iguals (p. ex. en termes socioeconòmics o en termes nacionals i culturals) és una de les principals fonts de debat entre filòsofs.

7. Torbisco, *Group Rights as Human Rights*.

- e) Allò que aspiren a establir aquestes teories són uns requisits mínims a partir dels quals es pot *fer política*, és a dir, es poden prendre decisions polítiques diverses que seran legítimes si tenen una base liberal i democràtica. Els límits entre allò que determina la justícia (el que és obligatori) i allò que es pot decidir en l'arena política democràtica (el que és opcional) són una altra font de debat entre filòsofs.

L'anàlisi que presento es basa —com he dit— en les teories de la justícia lingüística desenvolupades en el marc del liberalisme igualitari, i posa l'accent en dos aspectes fonamentals per als objectius d'aquest treball: d'una banda, les bases ideològiques amb què es valoren els interessos de comunicació i d'identitat relacionats amb les llengües; de l'altra, la gestió de les unitats polítiques lingüísticament plurals. Encara que aquest exercici es refereix bàsicament a la teoria política, també té en consideració diverses aportacions de la sociolingüística i l'economia.

El capítol comença amb una mirada general sobre com la teoria política tracta aquests dos aspectes bàsics, amb l'objectiu de situar mínimament els lectors en el context.

A continuació, ofereix una panoràmica de les aproximacions normatives a la justícia lingüística adoptades per les principals teories liberaldemocràtiques des que John Stuart Mill va fer la seva influent defensa de la promoció d'una única llengua nacional i comuna a *Considerations on Representative Government* (1861). Es tracta d'una descripció que remarca tant els interessos lingüístics que es prioritzen (comunicació o identitat) com els contextos concrets on es desenvolupen les posicions teòriques.

Seguidament, el capítol examina les teories contemporànies que aprofundeixen en la gestió de les llengües com a matèria de justícia, i se centra en quatre aportacions principals als debats del segle XXI sobre la justícia lingüística: les de Will Kymlicka, Philippe Van Parijs, Alan Patten i Helder De Schutter.

Finalment, identifica diversos punts a partir dels quals es presenta una anàlisi crítica de les propostes normatives existents.

2.2 Una aproximació als fonaments ideològics de les teories normatives

D'acord amb la lúcida anàlisi de les teories normatives de la justícia lingüística que ofereix Helder De Schutter,⁸ hi ha dos elements ideològics fonamentals que sostenen els debats actuals: el primer remet a visions diverses sobre la importància que els interessos de comunicació i d'identitat tenen per als parlants; el segon, a concepcions ontològiques diferents de la distribució territorial de les llengües i els grups lingüístics.

En primer lloc, les posicions normatives es divideixen segons les respostes que donen a la pregunta de per què les llengües són importants per a les persones. A grans trets, una primera resposta diu que la llengua és bàsicament una eina de comunicació, per la qual cosa la millor política lingüística és la que promou la convergència en una única llengua comuna dins cada unitat política. Una segona resposta diu que la llengua és també un marcador d'identitat i que la identitat és important per a les persones, de manera que una política lingüística justa hauria de promoure també les llengües amb les quals col·lectius significatius d'individus se senten identificats. Dues aproximacions normatives es desenvolupen des d'aquestes perspectives.

De Schutter⁹ es refereix a aquesta dualitat com a *instrumentalisme* i *constitutivisme*. D'acord amb la seva interpretació, “instrumentalists reach the normative conclusion that we should regulate language(s) in such a way that (only or primarily) the non-identity-related goals are fulfilled. Constitutivists argue that, apart from fulfilling people's communicative or opportunity-related interests, we should agree on an important normative standing to their intrinsic interest in using their own language.”

Les filòsofes Denise Réaume i Meital Pinto consideren que la primera posició normativa (que aquestes autores anomenen *aproximació cost-benefici*) “aggregates costs and benefits across society as a whole in order to design policy”, mentre que la segona (que anomenen *aproximació*

8. De Schutter, “Language policy”.

9. *Ibid.*, 10.

d'interès humà o basada en els drets) “treats language use and support for its use as a vital human interest capable of justifying claims for rights”.¹⁰

També Alan Patten¹¹ fa servir la mateixa dicotomia per distingir un marc teòric *instrumental* d'un marc *no instrumental*. D'acord amb aquest autor, el marc instrumental treballa amb una concepció de la justícia distributiva independent de la llengua, mentre que el no instrumental entén la llengua com un objecte rellevant per ell mateix en la distribució d'interessos.

Al llarg d'aquest treball esmentaré aquesta dualitat amb els termes de De Schutter, instrumentalisme i constitutivisme, o simplement fent referència a la comunicació i la identitat.¹²

Val la pena remarcar que totes dues posicions comparteixen una mateixa assumpció sobre el valor de les llengües segons si són *majoritàries* o *minoritàries* (conceptes entesos per defecte en el nivell estatal).¹³ Totes dues tendeixen a pressuposar que les llengües (estatals) majoritàries són les millors eines comunicatives o instrumentals, mentre que les minoritàries són bàsicament portadores d'identitat. Consegüentment, assumeixen —explícitament o no— que la promoció de les llengües majoritàries afavoreix la justícia socioeconòmica o distributiva, mentre que la de les llengües minoritàries afavoreix la justícia nacional i cultural.

Un punt clau d'aquest treball és la crítica d'aquesta assumpció. Hi defenso, amb la introducció d'aportacions de la sociolingüística, l'antropologia

10. Réaume i Pinto, “Philosophy of language”, 44.

11. Patten, “Language and Distributive Justice”.

12. De fet, com veurem més endavant, l'etiqueta *instrumental* també pot ser aplicada a la identitat, que és un element que influeix en l'eficàcia comunicativa. Al llarg d'aquest treball, però, i d'acord amb la tradició terminològica de la justícia lingüística, la usaré bàsicament per referir-me a l'existència de comunicació.

13. En general, en aquest treball faig servir els conceptes *llengua majoritària* i *llengua minoritària* sobre una base demogràfica, basada en la llengua inicial (L1) de la població d'una determinada unitat política. Habitualment, la majoria lingüística demogràfica té un estatus més alt i exerceix més poder polític i econòmic que les minories. Ara bé, això no sempre és cert: per exemple, una majoria lingüística en una unitat subestatal pot estar mancada de poder i estatus quan és una minoria en el nivell estatal, com passa en diverses nacions minoritàries d'estats plurinacionals.

lingüística i l'economia, que en general les llengües són tant eines de comunicació com d'identitat i, específicament, que les llengües minoritàries poden tenir un valor significatiu en termes de comunicació i ser rellevants per a la justícia socioeconòmica.

En segon lloc, els debats tendeixen a estar esbiaixats cap a un concepció ontològica concreta de les relacions entre els individus, els territoris i les llengües, que De Schutter anomena *discreta* o *transparent*. Es pressuposa que, en el cas estàndard, un *demos* (estat o subestat) és un conjunt relativament homogeni de parlants majoritàriament monolingües d'una mateixa llengua nacional i comuna, i per tant fàcilment delimitable d'altres conjunts de parlants monolingües territorialitzats. Aquesta concepció *transparent* afavoreix propostes normatives *monistes*, que reforcen l'ideal normatiu de la convergència en una única llengua comuna dins els estats (o subestats), valuosa tant des d'una perspectiva instrumental (en termes de participació democràtica, mobilitat social, cohesió o eficiència) com d'una perspectiva constitutivista (també per a les identitats individuals i col·lectives, en termes de dignitat, context cultural de tria o unitat nacional), perquè aquesta llengua *comuna* és sempre la llengua *nacional* majoritària.¹⁴ A més, la convergència lingüística sovint és considerada incompatible amb el manteniment de la diversitat lingüística: convergència i diversitat són presentades com dos resultats oposats de dos models alternatius de política lingüística, el de la construcció nacional i el de la preservació lingüística.¹⁵ Fins i tot, la diversitat lingüística no territorialitzada és tipificada explícitament com a perillosa, sobre la base que fa difícil arribar a acords sobre el que és just i pot debilitar la solidaritat entre els individus.¹⁶

14. El concepte de llengua comuna posa l'accent en el vessant instrumental: una llengua comuna es pot definir com una llengua compartida pels ciutadans que els permet l'exercici dels drets civils i polítics. En canvi, el concepte de llengua nacional posa l'accent en la identitat: una llengua nacional es pot definir com una llengua que identifica una nació i la distingeix d'altres. Tots dos conceptes es relacionen de diferents maneres amb el de llengua oficial (llengua usada per les institucions públiques i vàlida per comunicar-s'hi): així com una llengua comuna sempre és oficial, una llengua nacional no necessàriament ho és (Cf. Riera, "Sobre el concepte polític de llengua comuna").

15. Patten i Kymlicka, "Introduction"; Patten, *Equal recognition*; i Patten, "Language and Distributive Justice".

16. Van Parijs, "Cultural Diversity".

Les aproximacions monistes es poden relacionar amb realitats empíriques més aviat transparents on els filòsofs polítics desenvolupen les teories. Aquest és el cas dels primers enfocaments liberals, vinculats a la construcció d'estats nació homogenis. I també de moltes de les seves crítiques multiculturalistes, estimulades en gran mesura pel context canadenc-quebequès i la demanda del Quebec de ser una societat distinta dins la Federació Canadenca. El cas del Quebec inspira, per exemple, la proposta de Charles Taylor per a una política del reconeixement, o les nocions de cultura societària i context cultural de tria que aporta Will Kymlicka. Més enllà d'això, la concepció transparent és a la base també del debat sobre l'anglès com a llengua franca, estimulat en gran part pels estats de la Unió Europea. Per tant, molt sovint les perspectives teòriques que s'adopten tenen vincles amb realitats empíriques en què la diversitat lingüística està àmpliament territorialitzada (o bé estats nació uniformes, o bé federacions territorialitzades lingüísticament).¹⁷

En contrast, al llarg de l'última decada alguns teòrics polítics han remarcat la incapacitat d'aquests enfocaments monistes per gestionar els estats o subestats en què els grups lingüístics no estan clarament territorialitzats. Fan notar, per exemple, que una diversitat local preexistent no pot ser combatuda sense injustícia.¹⁸ I, per tant, proposen una evolució cap a posicions pluralistes, basades en el tractament (o reconeixement) igualitari dels individus com a membres dels diferents grups lingüístics que conviuen en una unitat política. L'aproximació pluralista suggereix la implementació de règims lingüístics que donin marge per a la tria lingüís-

17. Alhora, és un fet que tant els estats nació com les nacions minoritàries occidentals han adoptat regulacions lingüístiques orientades a l'ideal normatiu de la convergència lingüística, és a dir, a assegurar que una llengua nacional manté la posició com a llengua comuna d'una unitat política o n'esdevé la llengua comuna. És el cas, per exemple, d'estats tan diferents com Letònia (per promoure el letó davant del rus), Suècia i França (per promoure el suec i el francès davant de l'anglès); o bé de subestats com Quebec (per promoure el francès davant l'anglès) i Catalunya (per promoure el català davant el castellà), amb polítiques competitives amb les dels seus estats. Ara bé: no totes aquestes unitats polítiques encaixen amb l'assumpció que un *demos* és un conjunt d'individus majoritàriament monolingües que parlen la mateixa llengua. Per exemple, Letònia i Catalunya són exemples significatius de mescla lingüística, com veurem en el capítol 3.

18. De Schutter, "The Linguistic Territoriality Principle: Heterogeneity", 23-24.

tica, i ho fa basant-se exclusivament en els interessos d'identitat (és a dir, en arguments de justícia nacional i cultural) que tenen els parlants de les llengües minoritàries en cada context.

A tall de resum, la taula 1 mostra les posicions normatives sobre la justícia lingüística d'acord amb aquests dos eixos, instrumentalisme i constitutivisme d'una banda i monisme i pluralisme de l'altra.

Taula 1. Ideologies que sostenen les teories de la justícia lingüística

		Interessos lingüístics	
		Instrumentalisme (només comunicació)	Constitutivisme (comunicació i identitat)
Grups lingüístics	Monisme (un únic grup reconegut)	Exemples de teòrics: Brian Barry, David Laitin, Thomas Pogge, Daniel Weinstock	Exemples de teòrics: John Stuart Mill, Will Kymlicka, Philippe Van Parijs
	Pluralisme (reconeixement igualitari dels grups)	Exemples de teòrics: cap	Exemples de teòrics: Alan Patten, Helder De Schutter, Denise Réaume, Joseph Carens, Peter A. Kraus

Com a punt final d'aquesta mirada general, cal remarcar que en les dues últimes dècades s'ha desenvolupat una recerca important sobre les ideologies lingüístiques des d'una altra perspectiva científica, la de la sociolingüística i l'antropologia lingüística, de manera que diversos sociolingüistes han tractat aquests mateixos eixos (comunicació i identitat; homogeneïtat i pluralitat lingüística) d'una manera diferent. A grans trets, la sociolingüística entén la comunicació i la identitat com dues dimensions interrelacionades de les llengües, i la pluralitat i la mescla lingüística com a fenòmens usals en les societats actuals. Per exemple, en el cas de la comunicació i la identitat, Woolard les vincula a dues ideologies lingüístiques oposades, la de l'*anonimitat* (que es basa en la universalitat i posa l'accent en la comunicació) i la de l'*autenticitat* (que es basa en la particularitat i posa l'accent

en la identitat).¹⁹ En el cas del monisme i el pluralisme, diversos autors han criticat l'*homogeneïsm*e de les ideologies lingüístiques tradicionals.²⁰ Ja l'any 1998, Woolard remarcava això:

bilingualism and multilingualism have traditionally been cast not only in popular belief but also in social and linguistic theoretical perspectives as anomalous, marginal, and in need of explanation, to the extent that monolingualism has been invoked by minority-language partisans, often themselves bilingual, in many language conflicts.²¹

L'anàlisi crítica que s'ofereix al final del capítol té en compte aquestes perspectives.

2.3 L'evolució dels enfocaments de la justícia lingüística en la filosofia política contemporània

Malgrat que la gestió justa de les llengües no va ser una preocupació central per a la teoria política fins al final del segle xx, els debats actuals sobre els drets lingüístics i la justícia lingüística tenen arrels en (i també forts lligams amb) diferents tradicions del pensament occidental i diferents teories del liberalisme democràtic contemporani.

D'una banda, com explica De Schutter,²² les tradicions del Renaixement, la Il·lustració i el Romanticisme ja tracten la llengua com una entitat important i cadascuna aporta enfocaments fonamentals que donen diferents respostes a la pregunta de per què les llengües són importants per a les persones. El Renaixement remarca els valors de la dignitat lingüística, l'orgull, l'excel·lència i l'honor (la llengua és una font de dignitat col·lectiva i d'autoestima); la Il·lustració, en canvi, introdueix els valors de la precisió lingüística, el control i la transparència (el coneixement i l'educació són necessaris per a la democràcia, que requereix no només una llengua controlada i millorada com a instrument de comunicació, sinó també una

19. Woolard, "Language and Identity", 4. Per a Woolard, aquestes dues ideologies legitimen l'autoritat lingüística. L'anonimitat justifica la promoció de la llengua majoritària com a llengua comuna, mentre que l'autenticitat justifica la promoció de les llengües minoritàries.

20. P. ex. Duchêne i Heller, *Discourses of Endangerment*.

21. Woolard, "Introduction", 3-4.

22. De Schutter, *Language, Identity and Justice*, 133-134.

polis unificada); finalment, el Romanticisme aporta els valors de l'arrelament lingüístic, l'autenticitat i l'autorealització (la llengua és una font de realització personal, i per això cada grup lingüístic necessita un context polític, lingüístic i nacional propi). Aquestes tres perspectives es troben en els debats sobre la justícia lingüística de les darreres dècades.

D'altra banda, els debats actuals s'emmarquen en els enfocaments més o menys explícits de la gestió cultural i lingüística que adopten les teories liberaldemocràtiques contemporànies sobre la justícia. Per exemple, diferents interpretacions de conceptes rellevants com la neutralitat (entesa alternativament com a no intervenció o com a equitat) i la llibertat de tria condueixen a visions diferents de la justícia lingüística, que alhora es poden relacionar amb diferents concepcions del valor central de la igualtat entre ciutadans.

Aquest apartat ressegueix aquestes teories, començant amb l'aportació precursora de Mill i continuant amb la perspectiva del primer liberalisme igualitari i amb les seves repostes comunitaristes, culturalistes i nacionalistes. A fi d'entendre els debats relacionats amb els arguments que defenso en aquest treball, posaré l'accent en la manera com aquests enfocaments tracten els interessos comunicatius i identitaris relacionats amb les llengües, parant atenció als contextos empírics on s'han desenvolupat. Si, com suggereix Kymlicka,²³ el test últim d'una teoria de la justícia és la seva coherència amb les intuïcions i conviccions de qui la formula, aleshores probablement els contextos on aquestes intuïcions i conviccions s'han desenvolupat són rellevants tant per entendre la teoria com per avaluar si pot ser aplicada a contextos empírics diferents.

2.3.1 La base liberal utilitària de Mill

Pel que fa a les llengües, les teories normatives liberaldemocràtiques han estat considerablement influïdes per la preferència de John Stuart Mill per crear democràcies lingüísticament homogènies: per a Mill, la llengua funciona com la base d'una cultura política compartida, i per tant la democràcia

23. Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*, 6.

exigeix un cert grau d'afinitat cultural.²⁴ Un dels textos més citats per la literatura política sobre la gestió justa de les llengües és aquest fragment de *Considerations on Representative Government* (1861):

Free institutions are next to impossible in a country made up of different nationalities. Among a people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist. The influences which form opinions and decide political acts are different in the different sections of the country. An altogether different set of leaders have the confidence of one part of the country and of another. The same books, newspapers, pamphlets, speeches, do not reach them. One section does not know what opinions, or what instigations, are circulating in another.²⁵

Dues assumpcions interessants es desprenen del model de Mill: (a) les dues dimensions de la llengua, comunicació o identitat, són importants per a la democràcia; i (b) les persones són monolingües (no s'hi entreu la possibilitat d'un bilingüisme individual estès).

El context de Mill es caracteritza per la construcció de democràcies incipients en estats amb percentatges importants d'analfabets, que han de ser instruïts en una llengua concreta per poder actuar com a ciutadans. Des d'una perspectiva utilitària, l'extensió de les llengües majoritàries com a (úniques) llengües d'alfabetització és justa, perquè afavoreix el benestar de la majoria. Les llengües majoritàries són considerades no només les més útils, sinó també les més vàlides per a la comunicació pública, perquè en general les minoritàries no estan estandarditzades.²⁶

24. Kraus, *A Union of Diversity*, 85-87.

25. Mill, *Considerations*, 190.

26. Això és el que fa palès aquest altre fragment de Mill (ibid), també citat sovint: "Nobody can suppose that it is no more beneficial to a Breton, or a Basque of French Navarre, to be brought into the current of the ideas and feelings of a highly civilized and cultivated people –to be a member of the French nationality, admitted on equal terms to all privileges of French citizenship, sharing the advantages of French protection and the dignity and prestige of French power –than to sulk on his own rocks, the half-savage relic of past times, revolving on his own little mental orbit, without participation or interest in the general movement of the world. The same remark applies to the Welshman or the Scottish Highlander, as members of the British nation."

En aquest context, és comprensible l'oposició entre l'objectiu de tenir una llengua comuna i el manteniment de la diversitat lingüística, igual com la justificació de l'assimilació lingüística. També es pot entendre la influència de les assumpcions de Mill en les teories del nacionalisme i en les primeres formes del liberalisme igualitari. Però es fa més difícil justificar la persistència d'aquest enfocament a mesura que l'alfabetització i l'educació es generalitzen en les societats occidentals contemporànies, alhora que hi augmenta el bilingüisme individual.

Certament, les tesis de Mill són coherents amb la creació dels estats nació com a unitats lingüísticament homogènies, i per tant legitimen les seves polítiques assimilacionistes. De fet, un dels pilars de la construcció moderna dels estats nació ha estat la promoció d'una llengua comuna i estandarditzada. La llengua ha estat un element central en les teories del nacionalisme, que han emfasitzat repetidament el valor d'una única llengua comuna tant per raons pragmàtiques com d'identitat col·lectiva. Per exemple, Anderson considera que compartir una llengua és una condició necessària per construir una consciència nacional, la *comunitat imaginada*.²⁷ D'altra banda, per a Gellner la comunicació a través d'una llengua comuna codificada és essencial per a la nació moderna perquè afavoreix el creixement de la indústria.²⁸

Sociolingüistes com Blommaert i Verschueren²⁹ o Duchêne³⁰ destaquen que l'homogeneïtat lingüística és una premissa ideològica vinculada al nacionalisme. A més, com nota Woolard,³¹ la mateixa estandardització lingüística es pot veure com un procés ideològic pel qual una llengua pública comuna es construeix com a no marcada, socialment neutra, disponible universalment i, en aquest sentit, *anònima*, per ser portadora de l'hegemonia.

27. Anderson, *Imagined Communities*.

28. Gellner, *Nations and Nationalism*.

29. Blommaert i Verschueren, "The Role of Language", 194-195.

30. Duchêne, *Ideologies across Nations*, 11.

31. Woolard, "Language and Identity", 4.

En el marc de l'estat nació, aquesta única *llengua comuna* (llengua coneguda per la majoria de la població i amb funcions comunicatives essencials en l'esfera pública) és també l'única *llengua nacional* (la que identifica una nació i la distingeix d'altres). Tots dos conceptes estan estretament relacionats i sovint es barregen tant en els textos teòrics com en el discurs polític.³²

Al seu torn, les teories de la democràcia liberal, que són fonamentalment teories de l'estat democràtic,³³ han tendit a conferir una legitimitat inqüestionada a la promoció de les llengües estatals majoritàries en detriment de les minoritàries.³⁴ El primer liberalisme o liberalisme clàssic, basat en els drets individuals universals i en una noció d'igualtat que no té en compte la diferència cultural, esdevé problemàtic en els estats multinacionals perquè, com fa notar Requejo,³⁵ “proporciona incentius per restringir les diferències de les nacions minoritàries a l'esfera privada mentre que accepta les característiques nacionals i culturals de la majoria (llengua, història, tradicions, etc.) com una realitat implícita ‘comuna’ en l'esfera pública”.

A diferència de l'enfocament nacionalista, aquesta primera perspectiva liberaldemocràtica posa l'accent en els valors comunicatius de la llengua i acostuma a ometre la seva dimensió identitària, d'acord amb un marc conceptual en què el valor liberal de la neutralitat s'equipara amb el silenci sobre les qüestions nacionals i culturals. Així, la promoció de la llengua majoritària de l'estat com a llengua comuna es defensa pel seu valor comunicatiu, sobre la base de la neutralitat cultural, i fent servir tant arguments liberals com democràtics. En termes de Woolard, es defensa en nom de l'anonimitat, alhora que se'n silencia l'autenticitat.

Des d'un punt de vista democràtic, una llengua comuna facilita la participació ciutadana i l'existència d'una opinió pública comuna: crea una esfera per a l'intercanvi, la deliberació, el debat, la resolució de conflictes i la presa de decisions, on es forma la voluntat col·lectiva.

32. Riera, “Sobre el concepte polític de llengua comuna”.

33. Kymlicka, “Territorial boundaries”, 249-252; Requejo, *Multinational Federalism*, 23.

34. May, “Language rights”, 322-325.

35. Requejo, *Multinational Federalism*, 26-27.

Des d'un punt de vista liberal, una llengua comuna es vincula a valors de justícia social i de racionalitat pragmàtica:

- a) D'una banda, afavoreix la mobilitat i les oportunitats per als ciutadans i facilita la redistribució. És, a més, la base de la solidaritat i el sentiment de grup, i obre la porta al coneixement i la confiança mutus, així com a una idea compartida de la justícia.³⁶
- b) D'altra banda, facilita l'eficiència, l'estabilitat i la unitat.³⁷

Atès que la possessió d'una llengua comuna es concep en el marc estatal i es tendeix a oposar al manteniment de la diversitat lingüística,³⁸ l'assimilació en la llengua majoritària se sol considerar justa. Un dels principals exemples d'aquest enfocament és el del primer liberalisme igualitari, que sovint sosté fortes posicions instrumentalistes, com veurem en l'apartat següent.

2.3.2 *El primer liberalisme igualitari*³⁹

El primer liberalisme igualitari, base filosòfica de l'estat del benestar, ha estat un dels enfocaments polítics més influents del segle xx. Se centra en la igualtat socioeconòmica i política (contraposada a desigualtat) i entén la llengua fonamentalment com un recurs individual lligat a la igualtat d'oportunitats: per aconseguir més igualtat en un *demos*, el que cal és maximitzar la comunicació, per la qual cosa els interessos d'identitat tendeixen a deixar-se de banda. Diversos filòsofs liberals igualitaris són instrumentalistes que consideren que les identitats cultural i lingüística

36. Van Parijs, "Cultural diversity".

37. Grin, "Principles of policy evaluation"; Robichaud i De Schutter, "Language is just a tool!"; Schnapper, "Linguistic pluralism"; Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*.

38. Cf. Patten i Kymlicka, "Introduction"; Réaume i Pinto, "Philosophy of language policy".

39. Faig servir aquest terme, que afegeix l'adjectiu *primer* al concepte de liberalisme igualitari, per remarcar que molts autors etiquetats com a liberals igualitaris entenen la igualtat només en termes socioeconòmics, però que també els que adopten una segona concepció, més àmplia, de la igualtat (que inclou el vessant nacional i cultural) s'adscriuen a aquest corrent del liberalisme.

pertanyen a l'esfera privada, és a dir, no són rellevants per a les polítiques públiques o fins i tot comporten problemes per a la igualtat d'oportunitats.

Aquests liberals igualitaris tendeixen a assumir que les democràcies liberals són, en el cas estàndard, estats nació monoculturals en què l'existència d'una única llengua comuna afavoreix la redistribució scioeconòmica. Per exemple, com assenyala De Schutter,⁴⁰ John Rawls en la seva obra fonamental *A Theory of Justice*⁴¹ assumeix implícitament que la unitat bàsica de justícia és un estat unificat en termes de llengua, història i nacionalitat.

Altres autors són més explícits. Així, Brian Barry, Thomas Pogge, David Laitin i Rob Reich sostenen que l'assimilació lingüística pot ser considerada un objectiu valuós. Per a Barry, la llengua és una convenció que només té valor com a mitjà de comunicació: d'acord amb aquesta premissa, (a) aprendre una llengua estatal minoritària, fins i tot com a segona llengua, representa una pèrdua d'oportunitats, i (b) els immigrants han de ser assimilats en la llengua majoritària.⁴² Laitin i Reich⁴³ apunten que molts membres de grups marginalitzats preferien l'assimilació fins i tot sense ser coercionats ideològicament, mentre que Pogge afirma que els pares que escullen educar els fills en una llengua minoritària els condemnen a la immobilitat.⁴⁴ També Weinstock justifica la imposició de la llengua de la majoria, en aquest cas per raons d'eficàcia comunicativa relacionades amb el bon funcionament de la democràcia.⁴⁵

Com remarca Patten, el fonament moral d'aquestes conclusions és una concepció determinada de la igualtat, que ell anomena *equality along non-linguistic lines*.⁴⁶ Es tracta d'una concepció basada en una visió universalista del llenguatge com a capacitat humana, però que a la pràctica

40. De Schutter, "The Linguistic Territoriality Principle. A Critique", 109.

41. Rawls, *A Theory of Justice*.

42. Barry, *Culture and Equality*, 105-107.

43. Laitin i Reich, "A Liberal Democratic Approach".

44. Pogge, "Accommodation Rights".

45. Weinstock, "The Antinomy", 269.

46. Patten, "Political Theory", 698, 701.

promou una determinada política particularista, la que afavoreix per defecte l'ús de la llengua majoritària d'un estat. Igual com en el model de Mill, aquest enfocament s'entén en el context empíric d'un *demos* lingüísticament homogeni, el de l'estat nació.⁴⁷ I malgrat que ara és un *demos* de final del segle xx, on el bilingüisme (o poliglòtisme) individual és una possibilitat viable i sovint real, el ciutadà estàndard es continua concebant com a monolingüe, i l'oposició entre l'existència d'una llengua comuna estatal i el manteniment de la diversitat lingüística es manté.

De nou, el fet que molts dels filòsofs més influents d'aquest corrent hagin desenvolupat les seves teories en estats anglòfons i majoritàriament monolingües (com els Estats Units o el Regne Unit) no es pot separar de les seves conclusions normatives.

En conjunt, aquests primers liberals igualitaris prioritzen, en relació amb les llengües, les dimensions individual, universal i instrumental per sobre de les dimensions col·lectiva, particular i identitària. No és sorprenent doncs que, quan nous enfocaments entren en el debat sobre la justícia, posin l'accent precisament en els drets nacionals i culturals de les minories (col·lectius, particulars) i en els seus interessos d'identitat, com veurem en l'apartat següent.

2.3.3 *Comunitarisme, nacionalisme liberal i multiculturalisme*

Els debats filosòfics que s'inicien als anys vuitanta del segle xx entre liberalisme i comunitarisme, igual com els dels anys noranta entre nacionalisme i multiculturalisme, posen en qüestió les assumpcions anteriors i són els antecedents més directes dels desenvolupaments teòrics actuals sobre justícia lingüística.⁴⁸

47. El cas de les federacions plurilingües com Bèlgica, el Canadà i Suïssa, ha posat en qüestió aquesta premissa i ha contribuït a evolucionar cap a altres models teòrics (cf. Patten, "Political Theory", 705; Bauböck, *Public Culture*, 2; Patten i Kymlicka, *Language Rights*, 7; Kraus, *A Union of Diversity*, 99). De tota manera, cal remarcar que aquestes federacions són casos molt territorialitzats, caracteritzats per una homogeneïtat lingüística considerable dins de cada unitat constituent (en general, cadascuna amb la seva llengua comuna).

48. De Schutter i Robichaud, "Van Parijsian Linguistic Justice".

Teòrics comunitaristes com Charles Taylor i Michael J. Sandel defensen una concepció més arrelada culturalment de l'ésser humà en comptes de l'individualisme i l'*atomisme cultural* del liberalisme previ, alhora que plantegen la necessitat del reconeixement cultural com a alternativa a les polítiques que ignoren la diferència. Alhora, nacionalistes liberals com Will Kymlicka i multiculturalistes com Joseph Raz i Joseph Carens defensen la importància política i moral de la pertinença cultural i consideren que l'acomodació justa de la diferència cultural comporta l'establiment de drets per a les minories.

Sens dubte, com remarca Kymlicka,⁴⁹ una assumpció important d'aquest debat és la necessitat d'avaluar la justícia de les demandes de les minories. Aquesta avaluació es fa per dues vies: (a) identificant les moltes maneres en què les institucions públiques no són indiferents a les identitats nacionals i culturals, i (b) emfasitzant la importància de determinats interessos —com el reconeixement de les identitats— tradicionalment ignorats per les teories liberals de la justícia. En altres paraules, els nous enfocaments liberals afegeixen el paradigma igualtat/diferència a l'anterior paradigma igualtat/desigualtat.⁵⁰

Es fan tres crítiques principals als enfocaments anteriors: (1) la identitat cultural és important per a les persones; (2) una política de no intervenció no és neutral culturalment, sinó que afavoreix les majories; i (3) l'*estatis-me* generalitzat, que equipara les democràcies amb estats ja establerts i concebuts com un únic *demos*, també afavoreix les majories estatals.

Pel que fa a la importància política de la identitat cultural, Taylor, amb la seva aportació precursora sobre la justícia del reconeixement,⁵¹ defensa que el principi d'igualtat universal no implica només una política d'igual dignitat en termes de drets civils, polítics i socials. Per a Taylor, aquest principi exigeix una política de la diferència, que ha de respectar les identitats individuals i permetre l'autenticitat. En gran mesura, la perspectiva

49. Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*, 305.

50. Requejo, "Les ombres de la Il·lustració".

51. Taylor, *Multiculturalism*, 38.

de Taylor s'inspira en l'especificitat lingüística del Quebec dins el Canadà. És a partir d'aquest cas que Taylor afirma que una política que ignora la diferència, basada en una falsa neutralitat nacional i cultural, és injusta perquè afavoreix la cultura hegemònica de la majoria i impedeix la supervivència cultural de les minories.⁵²

Diversos teòrics remarquen que, quan la diversitat cultural ja existeix en una unitat política, una concepció culturalment uniforme de la ciutadania comporta problemes en termes de justícia i estabilitat, per la qual cosa cal afegir una ciutadania cultural a les nocions prèvies de ciutadania civil, política i social.⁵³ Sostenen, així, que si els drets socials es van introduir per evitar la injustícia socioeconòmica, ara els drets culturals haurien de prevenir la injustícia nacional i cultural.⁵⁴

Pel que fa al principi liberal de la neutralitat, a banda de posar en relleu que la no intervenció afavoreix *per se* les majories culturals, els nous enfocaments posen en evidència que no es pot aplicar en el cas de les llengües. Molts autors remarquen que els estats liberals no poden evitar la tria d'una o més llengües oficials (*de iure* o *de facto*), i que la llengua no pot ser *desestablerta*.⁵⁵ Per tant, es fa un canvi cap a una altra idea de neutralitat, que Carens anomena *evenhandedness*,⁵⁶ basada en la necessitat d'equilibrar les demandes competitives de reconeixement i suport en matèria de cultura i identitat, i de tenir presents les particularitats de cada context. Per exemple, Bauböck⁵⁷ considera que els

52. *Ibid.*, 43, 60-61.

53. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*; *id.*, *Politics in the Vernacular*; Bauböck, "Cultural Citizenship"; Kraus, "The politics of complex diversity".

54. Al llarg d'aquest treball faré servir habitualment aquesta parella de termes, justícia socioeconòmica (o social) i justícia nacional i cultural, per referir-me respectivament al paradigma igualtat-disigualtat i al paradigma igualtat-diferència.

55. Per exemple, Kymlicka, *Multicultural Citizenship*; *id.*, *Politics in the Vernacular*; Bauböck, *Public Culture*; Patten, "Political Theory"; Réaume, "Beyond Personality"; De Schutter, "Language policy"; Kraus, *A Union of Diversity*; i Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe, among others*.

56. Carens, "Liberalism and Culture".

57. Bauböck, "Cultural Citizenship": 321, 327.

estats tenen un *deure de no neutralitat* perquè han de proporcionar una cultura pública comuna, que pot ser plural. Per a ell, la manera de gestionar-la en entorns plurilingües és *by giving official status to several linguistic communities and by assisting smaller and dispersed ones, but it cannot possibly be neutral: [modern languages] are public goods whose production and reproduction demand a large-scale investment of public resources*. Al seu torn, Patten⁵⁸ defensa que en aquests entorns plurilingües la neutralitat es tradueix en el reconeixement igualitari de les identitats (vegeu el punt 2.4.2).

Pel que fa a la crítica sobre l'*estatisme* de les teories liberals clàssiques, fa referència a la legitimitat inqüestionada que es confereix a les democràcies ja existents (és a dir, als estats entesos com un únic *demos*), malgrat que s'hagin constituït per vies que no tenen legitimitat per elles mateixes: com destaca Kraus,⁵⁹ la definició hegemònica de la identitat del *demos* precedeix la dinàmica de la democratització de l'estat nació.

Es tracta d'una crítica especialment pertinent en el cas dels estats multinacionals. Des de la perspectiva del pluralisme nacional, els drets de les nacions minoritàries són interpretats com una resposta al projecte de construcció nacional de la majoria.⁶⁰ Així, per a Kymlicka i Requejo l'aparent neutralitat cultural en aquests estats és més aviat un *silenci* sobre els interessos i drets relacionats amb la identitat, el reconeixement i la pertinença cultural. Kymlicka fa notar que mentre que les majories poden silenciar aquestes qüestions, les minories les han de fer explícites. I Requejo remarca com aquests valors i interessos han estat omesos tradicionalment en les democràcies liberals plurinacionals.

En suma, el segon liberalisme suggereix que, si es vol tractar els individus com a lliures i iguals, les seves identitats nacionals i culturals particulars haurien de ser tingudes en compte.

58. Patten, *Equal Recognition*.

59. Kraus, *A Union of Diversity*, 30-32.

60. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*.

En relació amb els objectius d'aquest treball, dos elements són remarcables:

- a) Pel que fa als fonaments ideològics sobre els interessos de comunicació i identitat vinculats a les llengües, l'atenció que es presta a la identitat és en gran mesura una resposta als enfocaments instrumentals que afavoreixen les llengües majoritàries. I en part per aquest motiu s'estableix un fort lligam entre les llengües majoritàries i els interessos comunicatius, d'una banda, i entre les llengües minoritàries i els interessos identitaris, d'una altra. Emergeix doncs una dicotomia que oblida el possible valor instrumental de les llengües minoritàries i les seves implicacions per a la justícia.
- b) Pel que fa a la gestió dels *demos* lingüísticament plurals —i específicament de les societats mixtes—, es manté el predomini de les concepcions transparents i territorialitzades de les llengües i els grups lingüístics. Quan es presta atenció a l'existència d'estats plurinacionals, el principal model empíric és un estat territorialitzat lingüísticament, amb el cas del Canadà i Quebec al capdavant. Es qüestionen les fronteres estatals com a fronteres del *demos*, atès que, en paraules de Gagnon, l'estat plurinacional és vist com un *demos* compost de *demos* primaris. I és precisament el *demos* primari el que proporciona el context cultural on els ciutadans poden exercir la llibertat. Ara bé: aquest *demos*, com en enfocaments previs, tendeix a ser concebut de manera més aviat monolítica —format per una majoria de parlants monolingües d'una determinada llengua nacional i comuna.⁶¹

En aquest context, l'oposició entre l'única llengua comuna i el manteniment de la diversitat lingüística local persisteix, i les polítiques lingüístiques justes es vinculen a un model organitzatiu en què diverses llengües són reconegudes en el nivell estatal (federal) mentre que diferents (i úniques) llengües són reconegudes en el nivell subestatal. Aquest model organitzatiu es basa en un principi de territorialitat lingüística (PTL) que encaixa

61. Veg. Kymlicka, "Territorial boundaries", 249-253; *id.*, *Multicultural Citizenship*; *id.*, *Politics in the Vernacular*. I Gagnon, *The foundations of asymmetrical*, 335.

amb la concepció discreta i transparent dels grups lingüístics i que a la pràctica reforça aquest patró. Hi aprofundirem en l'apartat 2.4.

2.3.4 Quatre punts de partida per als debats actuals sobre la justícia lingüística

Les teories normatives i els debats específics actuals sobre justícia lingüística parteixen d'aquests enfocaments previs.

A l'inici del segle XXI, es poden identificar quatre elements que sorgeixen de les discussions precedents i constitueixen punts de partida per al desenvolupament de les teories normatives sobre la gestió de les llengües: (a) un acord ampli sobre la rellevància normativa dels interessos identitaris relacionats amb la llengua, al costat dels interessos comunicatius; (b) la tendència a assumir que les llengües majoritàries tenen els millors valors comunicatius, mentre que les minoritàries són valuoses sobretot com a portadores d'identitat; (c) una concepció prevalent dels *demos* com a unitats força homogènies lingüísticament, en termes de capacitats lingüístiques i identificacions de la població; i (d) el focus en les nacions minoritàries i minories nacionals (poblacions establertes de fa temps) dins els estats, que relega la recerca sobre els interessos dels grups d'immigració a un segon terme.

A més, la creixent globalització afegeix un element nou a les discussions prèvies: un interès cada vegada més gran per a la gestió justa de l'ús de les llengües transnacionals i *globals* (especialment l'anglès), tant en termes de la seva capacitat redistributiva com del seu impacte en les identitats lingüístiques *locals*.

En primer lloc (punt a), la perspectiva prevalent assumeix que els interessos relacionats amb la identitat haurien de ser protegits per una política lingüística justa, al costat dels interessos comunicatius o instrumentals. Diversos teòrics suggereixen que una combinació entre el multilingüisme institucional i el bilingüisme individual —en comptes de l'assimilació— pot afavorir la participació democràtica, la justícia social i l'eficàcia comunicativa sense afectar negativament la justícia nacional i cultural. Des d'aquest punt de vista, els drets vinculats als interessos identitaris no són només

valuosos per ells mateixos, sinó també com un instrument per perseguir aquests altres objectius valuosos que estan lligats primàriament al vessant comunicatiu de la llengua.⁶²

En segon lloc (punt *b*), els debats sobre la justícia lingüística tendeixen a partir de l'assumpció que les llengües més esteses són les millors eines de comunicació, per la qual cosa s'hi vincula la justícia socioeconòmica, mentre que les llengües minoritàries es valoren només en relació amb la identitat i la justícia nacional i cultural. Aquesta dicotomia s'aplica tant al nivell estatal com al supraestatal. I, així com en el marc de l'estat és la llengua estatal majoritària la que es considera el millor instrument de comunicació, a escala global es fan associacions similars que poden situar les llengües d'estat en la posició minoritària.⁶³

Com veurem després, la proposta de Van Parijs es basa en una dualitat d'aquest tipus (comunicació/identitat) entre l'anglès i les llengües locals (estatals o subestatals). I diversos sociolingüistes també apunten en aquesta direcció. Per exemple, Fishman relaciona l'expansió de l'anglès amb valors com la democràcia, el comerç internacional i el desenvolupament econòmic, mentre que vincula el reforç de les llengües locals a la identitat i l'autenticitat.⁶⁴ De manera similar, De Swaan⁶⁵ qualifica l'anglès de llengua hipercentral o supercentral que augmenta les oportunitats de comunicació de les persones, mentre que considera que les llengües locals o perifèriques nodreixen el seu capital cultural específic.

62. Cf. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*; Parekh, *Rethinking Multiculturalism*; Torbisco, "Questions for Schnapper"; Patten, "Political Theory"; Réaume, "Beyond Personality". Réaume (*ibid.*, 281), citant el primer ministre canadenc Pierre-Elliott Trudeau, presenta el Canadà com un exemple en què el bilingüisme va ser adoptat per prevenir una ruptura entre dues comunitats lingüístiques, els costos de la qual hurién excedir els d'acomodar la minoria lingüística.

63. Precisament aquest escenari global ha impulsat determinats estats a adoptar regulacions lingüístiques per protegir les seves llengües *nacionals* davant l'anglès (p. ex. França, Suècia o Suïssa).

64. Fishman, "The New Linguistic Order".

65. De Swaan, *Words of the World*, 193.

Finalment (punts c, d), la concepció discreta o transparent de les llengües i els grups lingüístics, afegida a la idea que el ciutadà estàndard és monolingüe, fa que els enfocaments prevalents sobre la justícia lingüística resultin inadequats per tractar els contextos poc territorialitzats lingüísticament.⁶⁶ La mescla lingüística apareix quan diferents grups lingüístics conviuen, especialment perquè les minories nacionals establertes de fa temps han sobreviscut a processos d'assimilació, però també perquè els immigrants han adoptat les llengües dels països d'acollida sense abandonar les llengües d'origen. Aquestes situacions poden implicar nivells significatius de bilingüisme individual en un *demos*, així com la convivència d'individus amb diferents habilitats i identitats lingüístiques.

Les teories específiques sobre justícia lingüística desenvolupades en el segle XXI es basen en gran mesura en aquest conjunt d'assumpcions i preocupacions. De fet, avui els teòrics tendeixen a estar d'acord en aquests punts de partida, llevat del cas del tercer (c), és a dir, la seva concepció de les llengües i els grups lingüístics. Precisament, la postura que adopten envers la mescla lingüística és el que proporciona un eix (monisme/pluralisme) per classificar i analitzar els debats actuals.

2.4 Principals debats actuals: monisme i pluralisme

Aquest apartat descriu les aproximacions a la justícia lingüística que es debaten a l'inici del segle XXI. Se centra en les aportacions dels principals autors que han dedicat una recerca substancial a aquest vessant específic de la justícia des que Kymlicka i Patten van editar l'any 2003 *Language rights and political theory*, el primer recull rellevant d'articles sobre la matèria i encara avui una obra de referència. I les classifica en monistes o pluralistes, una divisió suggerida per De Schutter⁶⁷ que encaixa bé amb les anàlisis prèvies de les aproximacions filosòfiques al multiculturalisme i el plurinacionalisme.⁶⁸

66. De Schutter, "Language policy", 13.

67. De Schutter, *Language, Identity and Justice*.

68. Cf. Parekh, *Rethinking Multiculturalism*; Requejo, *Multinational Federalism*.

Quatre teòrics fan les propostes més importants en aquest camp: Will Kymlicka, que amb els seus treballs fonamentals i precursors sobre els drets culturals i lingüístics en estats plurinacionals posa la base per a l'anàlisi posterior;⁶⁹ Philippe Van Parijs, que en les dues darreres dècades ha treballat en una teoria global sobre la justícia lingüística, publicada l'any 2011 com la primera monografia en aquest camp, *Linguistic justice for Europe and for the World*; Alan Patten, també un filòsof especialment prolífic en treballs sobre drets lingüístics, que en la seva obra principal, *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights* (2014), dedica un capítol a aquesta qüestió; i Helder De Schutter, que al llarg de l'última dècada ha publicat importants treballs dedicats tant a analitzar l'estat de la qüestió com a desenvolupar una nova teoria normativa específica.⁷⁰

Aquests autors comparteixen almenys dues premisses: d'una banda, donen importància als interessos derivats de la identitat; de l'altra, prioritzen els interessos de la població establerta de fa temps (*long-settled population*) en un territori sobre els dels immigrants.⁷¹

Alhora, les seves propostes difereixen en diversos aspectes. Fonamentalment, els dos primers autors, Kymlicka i Van Parijs, adopten enfocaments més aviat monistes: desenvolupen les seves teories a partir d'una visió

69. Vegeu, per exemple, Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, i *id.*, *Politics in the Vernacular*.

70. Vegeu, per exemple, De Schutter "Language policy"; *id.*, "The Linguistic Territoriality Principle. A Critique"; *id.*, "The Linguistic Territoriality Principle: Heterogeneity"; *id.*, "Testing for linguistic injustice". La recerca en aquest camp és ben viva. Un ventall considerable d'autors, com Rainer Bauböck, Joseph Carens, Michele Gazzola, François Grin, Peter A. Kraus, Jean Lapointe, Stephen May, Denise Réaume, David Robichaud, Anna Stilz, Daniel Weinstock i Sue Wright, treballen en justícia lingüística des de la perspectiva de la teoria política, i amb diferents enfocaments que van des de la filosofia a l'economia i el dret. Em centro en els quatre autors citats perquè són els que han desenvolupat marcs teòrics més consistents.

71. De fet, la prioritat de les minories nacionals sobre els immigrants és defensada en general pels teòrics (vegeu també Bauböck, "Cultural Citizenship"; Kraus, *A Union of Diversity*). En gran mesura, es justifica per l'argument del consentiment a migrar formulat primer per Kymlicka (*Multicultural Citizenship*, 96-99), i també considerat més o menys explícitament per altres autors (p. ex. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*, 138; Patten, *Equal recognition*, 294-297; De Schutter, *Language, Identity and Justice*, 245-251).

més aviat territorialitzada (no sobreposada) dels grups lingüístics. En canvi, Patten i De Schutter adopten enfocaments pluralistes, que aborden la convivència dels grups en un mateix territori.

Cadascuna d'aquestes perspectives du a recomanacions polítiques diferents, que a grans trets es poden descriure fent referència als principis de territorialitat lingüística (PTL) i de personalitat lingüística (PPL) —aquest darrer anomenat per De Schutter *principi de pluralisme lingüístic*.

La dualitat entre els principis de territorialitat i personalitat ha estat usada pels científics socials des dels anys seixanta del segle xx, tot i que amb diferents sentits i objectius.⁷² Per aquest motiu, alguns autors han preferit altres classificacions analítiques de les polítiques lingüístiques.⁷³ Tot i això, els principis de territorialitat i de personalitat o pluralisme són encara uns referents en els debats actuals sobre justícia lingüística, en part perquè Van Parijs basa la seva important teoria en la defensa de la territorialitat, per la qual cosa també Patten i De Schutter s'hi refereixen en les seves rèpliques.

A grans trets, els conceptes de PTL i PPL fan referència als règims lingüístics i als drets lingüístics que se'n deriven, però s'usen alternativament amb dos focus diferents (de vegades confusos): d'una banda, la territorialitat i la personalitat descriuen dos models institucionals d'organització lingüística en estats descentralitzats;⁷⁴ de l'altra, la distinció entre el PTL

72. Com remarca Branchadell (Branchadell, *La moralitat de la política lingüística*, 88-90), ja els primers usos dels termes *territorialitat* i *personalitat* (com els de Heinz Kloss, "Territorialprinzip", i Kenneth D. McRae, "The Principle of Territoriality") diferien. Kloss els usava per descriure diferents maneres desclassificar les identitats ètniques dels individus (d'acord amb el territori de residència o amb el grup lingüístic). Alhora, McRae els feia servir per descriure tractaments diferents dels drets lingüístics individuals: en aquest cas, la territorialitat condueix a aplicar un mateix règim (monolingüe o plurilingüe) a tots els habitants d'un territori, mentre que la personalitat condueix a aplicar-los diferents tractaments d'acord amb les seves característiques individuals (com la llengua inicial). Val la pena notar que en l'enfocament de McRae la territorialitat permet la tria individual, mentre que la personalitat no, just a l'inrevés de com s'utilitzen habitualment aquests principis avui.

73. Cf. Réaume, "Beyond Personality"; Branchadell, *La moralitat de la política lingüística*.

74. D'acord amb aquesta perspectiva, l'aplicació d'un PTL implica que els drets lingüístics dels individus varien de regió en regió segons condicions locals, mentre que la d'un PPL implica que els individus tenen els mateixos drets a qualsevol part del territori.

i el PPL es fa servir per mesurar el grau en què un règim lingüístic facilita les tries lingüístiques individuals, al marge de la seva organització territorial (tant en estats com subestats, descentralitzats o no). En essència, és aquesta segona perspectiva la que proporciona una distinció analítica bàsica per valorar el grau de reconeixement dels diferents grups lingüístics. Amb aquest propòsit, De Schutter defineix els principis de territorialitat i personalitat (o pluralisme) de la manera següent: el PTL implica el reconeixement oficial d'una sola llengua en una unitat política concreta, i per tant el suport públic per a un únic grup lingüístic; en canvi, el PPL comporta l'acomodació igualitària, amb certs límits pràctics, de tots els grups lingüístics establerts de fa temps (no immigrants) que conviu en una unitat territorial i política.⁷⁵ Amb la mateixa finalitat analítica, en aquest treball adoptaré les seves definicions dels principis de territorialitat i personalitat o pluralisme.

De tota manera, en el món real aquests dos conceptes ideals no s'acostumen a materialitzar en les seves formes pures: a la pràctica, els règims monolingües i plurilingües se superposen de diferents maneres. Així, els règims monolingües sovint deixen algun marge *de iure* per a la tria entre dues o més llengües, segons el nivell jurisdiccional (la tria es permet en algunes jurisdiccions d'un estat o subestat), o segons l'àmbit comunicatiu (per exemple, no es regulen igual els serveis públics que l'activitat de l'empresa privada). Per tant, qualsevol exercici de caracterització de casos empírics segons el grau de tria permès requerirà un ventall més ampli de categories que la simple dicotomia entre el PTL i el PPL (o tria / no tria). El capítol 3, que s'ocupa de la identificació i la caracterització de les societats mixtes en les democràcies occidentals, proporciona un exemple de categorització que té en compte aquestes variacions.

75. De Schutter, "The Linguistic Territoriality Principle. A Critique"; *id.*, "The Linguistic Territoriality Principle: Heterogeneity"; *id.*, "Testing for linguistic injustice". Vista així, la dicotomia entre el PTL i el PPL pot ser reduïda a la dicotomia entre règim monolingüe i règim plurilingüe, com remarca Branchadell (*La moralitat de la política lingüística*, 84-94).

2.4.1 Els enfocaments monistes

Dos autors, Will Kymlicka i Philippe Van Parijs, parteixen d'enfocaments monistes.

Kymlicka defensa que, per afavorir l'exercici de la llibertat individual, l'estat ha de sostenir una estructura cultural que ofereixi a les persones opcions amb sentit. En les seves paraules, l'autonomia individual que proclamen els liberals s'ha d'entendre dins un ple context cultural de tria.⁷⁶ Per a Kymlicka, aquest ple context de tria el proporciona la cultura societària, un concepte basat en la llengua:

By a societal culture, I mean a territorially-concentrated culture, centred on a **shared language** which is used in a wide range of societal institutions, in both public and private life (schools, media, law, economy, government, etc.). I call it a societal culture to emphasize that it involves a **common language** and social institutions, rather than common religious beliefs, family customs, or personal lifestyles.⁷⁷ [les negretes són meves]

Els treballs de Kymlicka representen una de les aportacions més significatives a les teories de la justícia lingüística i obren la porta als debats actuals. Aquest autor aborda fonamentalment els drets lingüístics dels membres de nacions minoritàries territorialitzades en estats plurinacionals. Conclou que les nacions minoritàries tenen un dret d'autogovern, concebut com la millor manera d'assegurar el manteniment del seu context cultural de tria. I creu que mantenir aquest context de tria significa, en gran mesura, facilitar el funcionament de les institucions en una llengua nacional territorialment majoritària.

Per a Kymlicka, els membres de les minories nacionals requereixen proteccions externes per assegurar que puguin mantenir la seva manera de viure, si ho volen, sense que els ho impedeixin les decisions de la majoria. Ara bé: aquestes proteccions exclouen les restriccions internes que en puguin limitar els drets civils o polítics bàsics per obligar-los a mantenir una vida tradicional. És a dir, d'acord amb el marc general del liberalisme igualitari, Kymlicka sosté que cal alhora protegir la llibertat dels individus

76. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*; *id.*, *Politics in the Vernacular*.

77. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, 25, i *id.*, "Territorial boundaries", 259.

dins el grup i promoure relacions d'igualtat entre els grups. Aquesta distinció ha estat una de les seves aportacions rellevants pel que fa a les interpretacions dels drets lingüístics.

Al seu torn, Philippe Van Parijs ha fet una de les contribucions més completes, profundes i originals a les teories actuals de la justícia lingüística. En la seva monografia (2011) proposa combinar

an accelerated worldwide democratization of competence in English with the territorial protection of a large number of languages (...) on the basis of a conception of global justice that articulates fair distribution and equal respect, against the background of an analysis of contemporary language trends that gives a key role to (...) the 'maxi-min dynamics'.⁷⁸

Per tant, afegeix la perspectiva de la justícia lingüística global a la perspectiva tradicional intraestatal. Van Parijs pren en consideració tant interessos comunicatius com identitaris, relacionant els primers (sobretot l'augment d'oportunitats socioeconòmiques) amb l'expansió de l'anglès com a llengua franca, i els darrers amb la protecció local de les llengües nacionals majoritàries. A diferència de Kymlicka, per a aquest autor el principi moral que sosté la defensa dels interessos relacionats amb la identitat és la igualtat de respecte i de dignitat (o paritat d'estima), en comptes de la llibertat de tria.

D'acord amb Van Parijs,⁷⁹ la igualtat de respecte i de dignitat requereix la implementació de règims lingüístics coercitius basats en el principi de territorialitat, que prioritza la justícia per als grups nacionals establerts en un territori determinat.

78. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*, 4-5. El concepte de dinàmica maxi-min és una aportació important de Van Parijs per a la comprensió de l'ús de les llengües en entorns multilingües. La defineix així: "a mutually reinforcing interaction between, on the one hand the impact of the probability of using a language on the speed with which it is learned, and on the other the systematic adoption, in communication between plurilinguals, of the language of minimum exclusion (or minimex), i.e. the language best known by the participant who knows it least". (Van Parijs, "Linguistic diversity", 18; també descrita a Van Parijs, "Cultural diversity", i *id.*, *Linguistic Justice for Europe*.)

79. *Ibid.*, 120.

Per a ell, un règim de territorialitat lingüística constitueix

a set of legal constraints that increase, sometimes dramatically, the incentive/opportunity to learn **the local language** and/or impose the use of **the local language** even in interaction contexts in which it is not the maxi-min language, and hence not the language that would make the communication easiest.⁸⁰ [les negretes són meves]

Van Parijs considera compatible aquest règim tant amb el plurilingüisme individual com amb la protecció pública de diverses llengües.⁸¹ De tota manera, en essència la seva proposta planteja la promoció d'una única llengua local, la llengua nacional majoritària, al costat de la promoció del coneixement de l'anglès. Com diu en les conclusions del seu llibre:

(a) the most effective way of pursuing linguistic justice thus understood as parity of esteem consists in granting each linguistic community the right to impose **its language** as the medium of instruction and public communication in some territory, providing it is willing to bear the fair cost of doing so; and (b) we need a lingua franca, and only one (...) on a European and on a global scale.⁸² [les negretes són meves]

2.4.2 Els enfocaments pluralistes

A diferència dels casos anteriors, les propostes d'Alan Patten i Helder De Schutter rebutgen explícitament els plantejaments monistes.⁸³

Patten defensa el reconeixement igualitari de les identitats com a via per implementar l'ideal de la neutralitat liberal.⁸⁴ Per a ell, la neutralitat implica proporcionar recursos equivalents a les majories i minories culturals, de manera que rebutja la idea que les minories nacionals haurien de gaudir, en el seu territori específic, de les prerrogatives tradicionals de les majories en el model de l'estat nació.⁸⁵

80. Van Parijs, "Cultural diversity", 387.

81. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*, 151-155.

82. *Ibid.*, 208-209.

83. Patten, *Equal recognition*; De Schutter, *Language, Identity and Justice*; *id.*, "Language policy".

84. Patten, *Equal recognition*.

85. *Ibid.*, 28.

En el cas de la justícia lingüística, hi ha almenys tres aspectes remarcables de l'enfocament de Patten.

En primer lloc, la seva defensa del reconeixement igualitari dels grups lingüístics es basa exclusivament en arguments relacionats amb la identitat. Patten diu explícitament:⁸⁶

One kind of argument that will not help us make the case for the equal recognition model appeals to the communicative interests that people have in language rights. (...) We want to know whether minority-speakers have rights to the public use of their language even in situations where they (...) already speak the majority language. It cannot be communication that matters for minority language rights in this context because communication can occur in the majority language. [les negretes són meves]

En segon lloc, seguint la línia de John Rawls, Patten descriu la seva teoria com a procedimental: és a dir, el que importa és la igualtat d'oportunitats per a la tria, l'autonomia o autodeterminació dels individus (*individuals' self-determination*), però no la preservació cultural *per se*. En aquest sentit, Patten explícitament contrasta el seu enfocament amb els de Kymlicka o Van Parijs, que —segons ell— es basen indirectament en l'objectiu de la preservació de les llengües.⁸⁷ I diu: “the task of language policy is not to achieve some specific linguistic outcome but to establish non-outcome-based fair background conditions under which speakers of different languages can strive for the survival and success of their respective language communities”.⁸⁸ Si les tries lingüístiques individuals s'han fet en aquest context just o equitatiu, aleshores les seves conseqüències per a les llengües seran adequades, siguin quines siguin.

En tercer lloc, Patten concep aquestes condicions contextuais de tria equitatives sobre la base d'una distribució proratejada de recursos entre els grups lingüístics. Suggereix que, per defecte, el punt de partida per a una política lingüística justa en entorns multilingües és el plurilingüisme oficial proratejat (*prorated official multilingualism*), és a dir, ajustat al nombre de persones que demanen serveis en cada llengua reconeguda. Com

86. *Ibid.*, 201-202.

87. *Ibid.*, 29.

88. *Ibid.*, 198.

a punt de partida, aquest model pot ser adaptat a contextos concrets i permet un ampli ventall de possibilitats, com la de donar preferència a una llengua sobre les altres, sempre que l'opció presa respongui a les tries de la població fetes en condicions contextuais equitatives.

Al seu torn, Helder De Schutter sosté que una política lingüística justa s'hauria d'ajustar a tres principis orientadors: (1) la igualtat entre els individus com a membres de determinats grups lingüístics; (2) la prioritat de polítiques capacitadores per a la tria sobre polítiques que la restringeixin; (3) la prioritat per als grups vulnerables.⁸⁹ Per a aquest autor, els drets haurien d'assistir els individus i promoure les seves possibilitats de tria en comptes de restringir-les; ara bé: considera justificable una igualtat de restriccions, formulada com la capacitació igualitària (*equal enabling*) dels grups lingüístics.⁹⁰

De Schutter postula un reconeixement igualitari similar al de Patten, però en canvi defensa el prorateig invers de recursos, en el sentit que els grups lingüístics vulnerables o insegurs haurien de tenir garantit el suport públic. Argumenta que la pertinença a un grup lingüístic és més una circumstància que una tria individual, i que per tant des d'un punt de vista distributiu les desigualtats que se'n deriven haurien de ser compensades. De tota manera, aquest tracte preferent només s'hauria de prestar, en paraules de l'autor, "*to vulnerable and insecure minorities that live intermingled with a linguistically secure language group and are on the brink of losing their capacity to provide their speakers with language identity*".⁹¹ De Schutter es refereix tant al risc de perdre el context cultural de tria (emfasitzat per Kymlicka) com a la dignitat igual (emfasitzada per Van Parijs). És a dir, igual que en el cas de Patten, la seva defensa del pluralisme lingüístic es basa en els interessos d'identitat dels grups minoritaris i deixa de banda els seus possibles interessos de comunicació.

89. De Schutter, *Language, Identity and Justice*, 233; *id.*, "Testing for linguistic injustice", 1046-1048.

90. De Schutter, *Language, Identity and Justice*, 237.

91. *Ibid.*, 242-243

Al costat de Patten i De Schutter, diversos teòrics sostenen enfocaments pluralistes similars, malgrat que no hagin desenvolupat una teoria de la justícia lingüística. En són exemples Dénise Réaume⁹², Joseph Carens⁹³ i Alain G. Gagnon.⁹⁴

2.5 Una anàlisi crítica

Després d'aquesta àmplia ressenya sobre la manera com les teories del liberalisme democràtic han abordat la justícia lingüística, ara el meu objectiu és presentar una anàlisi crítica dels principals punts identificats. En aquesta anàlisi sostinc que: (a) les llengües són importants per a les persones tant per raons de comunicació com d'identitat; (b) igual com les llengües majoritàries són portadores d'identitat, també les minoritàries poden ser eines útils de comunicació; (c) consegüentment, la pluralitat lingüística es podria defensar normativament no només a partir dels interessos identitaris dels grups minoritaris, sinó també a partir dels seus interessos comunicatius per usar les llengües locals; (d) les societats lingüísticament plurals requereixen tractaments pluralistes, que proporcionin un tracte igualitari als individus com a membres de diferents grups lingüístics; (e) les societats lingüísticament mixtes, on diferents grups lingüístics conviuen barrejats, són casos significatius amb trets específics que requereixen una atenció especial en les teories normatives; i (f) en el futur immediat aquestes teories haurien de tractar amb més profunditat el cas dels drets dels immigrants com a membres de grups lingüístics.

Abordaré aquests punts en dos subapartats que corresponen als dos interessos de recerca d'aquest treball, és a dir, la relació entre comunicació i identitat (punts a, b, c) i el tractament de la mescla de grups lingüístics i les societats mixtes (punts d, e, f).

No tractaré específicament, però, el cas dels immigrants, que no ha estat un dels objectius d'aquest treball. Simplement faig ara una breu constatació (que sí que afecta el tractament de les societats mixtes) sobre la

92. Réaume, "Official-language rights"; *id.*, "Beyond Personality".

93. Carens, "Liberalism and Culture"; *id.*, *Culture, Citizenship and Community*.

94. Gagnon, *Temps d'incertituds*.

difficultat creixent de delimitar els grups d'immigració dins les societats occidentals actuals. Quan els immigrants esdevenen ciutadans dels països d'acollida, amb vocació de permanència, poden acabar constituint grups lingüístics diferenciats de població establerta, perquè mantenen el contacte amb les cultures d'origen i possiblement transmetran les seves llengües inicials a diverses generacions. Aquest és el cas, avui, de la població d'origen portuguès a Luxemburg, o de la població d'origen turc a Alemanya. Probablement, cada vegada resultarà més difícil diferenciar aquestes dues categories, *immigració* d'una banda i *població establerta de fa temps* d'una altra. I atès que aquesta categorització ha estat rellevant fins ara per delimitar els drets lingüístics de la població, convindria que les teories de la justícia lingüística hi aprofundissin en els propers anys.

2.5.1 Sobre la comunicació i la identitat

L'anàlisi feta fins aquí permet concloure que la comunicació i la identitat són importants per als parlants de qualsevol llengua, encara que a la pràctica la identitat lingüística tendeix a ser reinvidicada només quan se sent amenaçada (com passa amb altres tipus d'identitats individuals i socials).

Per tant, en termes de justícia lingüística, els governs s'haurien de preocupar per facilitar la igualtat d'oportunitats a la població tant en l'eix igualtat/desigualtat com en l'eix igualtat/diferència. En altres paraules, haurien de capacitar la població per aconseguir la màxima efectivitat comunicativa i alhora haurien de facilitar-li la tria de llengua per raons d'identitat.

Les propostes de Will Kymlicka, Philippe Van Parijs, Alan Patten i Helder De Schutter associen l'efectivitat comunicativa a l'ús de les llengües majoritàries o més esteses i els interessos identitaris a les llengües minoritàries o locals. Ara bé, així com els enfocaments monistes de Kymlicka i Van Parijs afavoreixen polítiques que a la pràctica garanteixen la utilitat comunicativa —o el valor instrumental— de les llengües locals (localment majoritàries), d'acord amb el principi de territorialitat, els enfocaments pluralistes de Patten i De Schutter semblen deixar de banda els interessos comunicatius dels membres dels grups minoritaris per parlar *les seves* llengües.

Al meu entendre, en general tots aquests teòrics parteixen d'una dicotomia massa simple que amaga el possible valor comunicatiu de les llengües *locals* —que poden ser minoritàries a escala global, estatal o fins i tot subestatal. Per això dedicaré els paràgrafs següents a argumentar aquest punt clau.

Es poden fer dos tipus d'objeccions a l'assumpció habitual que les llengües més esteses són les millors eines per a la comunicació i en conseqüència per a la justícia socioeconòmica. El primer està relacionat amb les habilitats lingüístiques individuals. El segon fa referència als contextos on es produeix la comunicació. En altres paraules, els meus arguments estan basats tant en les *capacitats* dels individus com en les seves *tries* o *preferències* en la cerca d'efectivitat comunicativa. Defensaré aquestes objeccions combinant enfocaments de la teoria política, la sociolingüística i l'economia.

A grans trets sostinc que, a la pràctica, quan la justícia socioeconòmica i la justícia nacional i cultural s'apliquen a grups lingüístics particulars, es pot constatar que, d'una banda, les persones acostumen a tenir habilitats lingüístiques millors en les seves llengües inicials que en les llengües apreses després de la infantesa i que, d'altra banda, l'efectivitat comunicativa no només rau en l'ús de qualsevol llengua compartida entre determinades persones, sinó també en la tria d'una llengua concreta per a la comunicació. Per això el políglotisme individual i les preferències lingüístiques de les persones políglotes són factors rellevants tant per a la teoria com per a la pràctica de la justícia lingüística.

Sobre les capacitats lingüístiques

En primer lloc, pel que fa a les habilitats lingüístiques de la població, se sol considerar que la promoció d'una llengua majoritària com a única llengua comuna ofereix avantatges als seus parlants nadius pel que fa al progrés social i a l'èxit econòmic, per la qual cosa pot afavorir la desigualtat.⁹⁵

95. Pool, "The Official Language Problem"; Grin, "On the costs of cultural diversity"; i id., "Principles of policy evaluation"; Van Parijs, "Cultural diversity", i id., *Linguistic Justice for Europe*.

Per exemple, Pool afirma que:

...those whose languages are not official spend years learning others' languages and may still communicate with difficulty, compete unequally for employment and participation, and suffer from minority or peripheral status.⁹⁶

Grin identifica cinc fonts de desigualtat que afavoreixen els parlants nadius de la llengua comuna, i que poden ser quantificades econòmicament: un mercat privilegiat, estalvi en la comunicació, estalvi en l'aprenentatge de llengües, inversió alternativa en capital humà i legitimitat.⁹⁷ Val la pena notar que el conjunt d'aquests avantatges afavoreix l'autoconfiança d'aquests nadius, element que alhora pot millorar la seva efectivitat comunicativa.

L'economia ofereix una perspectiva rellevant sobre el valor instrumental de les llengües i, específicament, sobre els conceptes mateixos de comunicació i efectivitat comunicativa. Així, l'enfocament que adopten Gazzola i Grin⁹⁸ i Gazzola⁹⁹ per avaluar l'eficiència i la justícia de la comunicació multilingüe també apunta a l'argument anterior. Per a aquests autors, (a) l'efectivitat comunicativa és el benefici que s'espera d'una interacció, i (b) la comunicació ha de ser entesa no només com una transferència d'informació, sinó també com a cooperació entre els parlants i exercici estratègic de poder. Destaquen que la possibilitat d'usar la llengua inicial dels parlants és un element clau, perquè permet aconseguir nivells més alts de confort i seguretat en la comunicació, que alhora impacten en la seva efectivitat.¹⁰⁰

Per tant, a causa de l'habilitat, el confort i la seguretat que les persones acostumen a tenir parlant la llengua inicial, es pot defensar que encara que aquesta llengua sigui minoritària promoure-la afavoreix la justícia socioeconòmica.

96. Pool, "The Official Language Problem", 495.

97. Grin, "On the costs of cultural diversity", 198-199.

98. Gazzola i Grin, "Assessing efficiency and fairness in multilingual communication: Towards".

99. Gazzola, *The Evaluation of Language*.

100. Gazzola i Grin, "Assessing efficiency and fairness in multilingual communication: Towards", 100-101.

El principal argument que se sol plantejar contra aquesta afirmació és que les persones poden arribar a tenir un bon domini de segones i terceres llengües i trobar-se còmodes utilitzant-les, si les polítiques públiques (educatives o altres) ho faciliten. És a dir: encara que s'admeti que els elements centrals de la competència lingüística són molt difícils d'adquirir pels aprenents de segones o terceres llengües després de la pubertat,¹⁰¹ cal considerar també que la combinació entre determinades polítiques educatives i unes condicions adequades de socialització pot afavorir l'adquisició completa d'aquestes llengües en la infantesa. Així, alguns teòrics sostenen que els arguments basats en les habilitats lingüístiques podrien justificar només drets temporals per a les generacions que no han pogut adquirir adequadament aquestes llengües, de manera que les desigualtats resultants de la diferència de competències podrien ser tractades com a costos de transició i resoltes amb un barem de taxes compensatòries.¹⁰²

No obstant això, es fa difícil imaginar compensacions adequades per a la població afectada (per exemple que facilitin l'accés dels parlants no nadius a llocs de treball prestigiosos). A més, la política assimilatòria té costos col·laterals irreversibles en termes d'identitat, sense compensació possible. En qualsevol cas, si ens limitem als arguments estrictament instrumentals, val la pena abordar de manera conjunta els factors relacionats amb les habilitats i els que tenen a veure amb els contextos comunicatius, que presento a continuació.

Sobre les tries contextuais de llengua

La comunicació, com la vida mateixa, té dimensions múltiples, i per això en entorns multilingües diferents llengües poden representar les millors opcions comunicatives per a diferents contextos. De fet, tant Grin com Van Parijs apunten que, on no hi ha una discriminació basada en les llengües inicials dels individus, els bilingües (o políglotes) tenen més oportunitats que els multilingües. I en el camp de l'economia Caminal desenvolupa un

101. Hulstijn, *Language Proficiency*, 47-48, 230-239; Cummins, "The Cross-Lingual Dimensions".

102. Vegeu, per exemple, Pool, "The Official Language Problem", 510.

model que prediu més ingressos i més ocupació laboral per als bilingües, fins i tot quan les segones llengües apreses són locals.¹⁰³

Així doncs, capacitar les persones per comunicar-se en llengües locals pot augmentar les seves oportunitats socioeconòmiques: per sobre d'un cert llinar de nombre de parlants, les llengües locals poden tenir un valor funcional significatiu, atès que la comunicació local sol ser important en la vida de la gent. La majoria de persones vivim més o menys arrelades en un lloc concret, i molt sovint necessitem comunicar-nos eficaçment amb altres persones que viuen al mateix lloc. L'efectivitat comunicativa no es pot separar del context de la comunicació, i per això la llengua més efectiva no és sempre la més estesa, sinó la més adequada o convenient per als objectius dels parlants en un context determinat.

Sovint la utilitat de les llengües es valora sobre una base merament quantitativa, de manera que les llengües que es consideren més útils són les que permeten comunicar-se amb un nombre més elevat de persones indeterminades. Ara bé: la utilitat també es pot mesurar de manera qualitativa, a través dels resultats —o beneficis, en termes de Grin i Gazzola— obtinguts en cada interacció comunicativa. Quan els teòrics polítics vinculen el benefici de la comunicació a les llengües majoritàries subestimen aquest vessant qualitatiu: prioritzen una noció limitada de comunicació, purament referencial o denotativa, que es refereix al simple intercanvi —o transferència— d'informació, i deixen de banda altres elements que influeixen en l'èxit comunicatiu. Però, a la pràctica, els parlants tenen interès no només a intercanviar informació amb un gran nombre de persones indeterminades, sinó sobretot a mantenir una comunicació efectiva amb persones concretes, persones rellevants per a ells en contextos determinats on s'esdevenen les oportunitats per al progrés socioeconòmic o per a la participació política.¹⁰⁴

103. Grin, "On the costs of cultural diversity"; *id.*, "Principles of policy evaluation"; Van Parijs, "Cultural diversity"; *id.*, *Linguistic Justice for Europe*; Caminal, "Economic Value", 191.

104. Certament, alguns autors presten atenció a aquest fet. És el cas de May ("Misconceiving Minority Rights", 137-138) i també de Robichaud i De Schutter ("Language is just a tool!", 128), que fan notar explícitament que la llengua més efectiva per a la comunicació no és sempre la més estesa, sinó la més convenient per als propòsits dels parlants en

I la comunicació no és merament denotativa, sinó que té dimensions rellevants relacionades amb les emocions i lligades en gran mesura a les identitats dels parlants: des d'aquest punt de vista, les llengües locals són sovint les més útils per guanyar empatia i millorar l'efectivitat de la comunicació amb *els locals*, tant en interaccions formals com informals. Així com Gazzola i Grin, des de la perspectiva econòmica, destaquen la cooperació i el poder com a factors rellevants per obtenir efectivitat comunicativa, els sociolingüistes posen en relleu que la llengua té una funció indexatòria que és clau per entendre els efectes del seu ús.¹⁰⁵

La funció indexatòria de la llengua classifica les persones segons els seus usos lingüístics i les categoritza d'acord amb factors socials i polítics, com la classe social i el poder, que afecten la seva legitimació com a agents de comunicació i les seves possibilitats de cooperació. No hi ha, però, una analogia directa entre la diferenciació lingüística i social, perquè les ideologies lingüístiques actuen com un factor mediador crucial.¹⁰⁶ Per exemple, com remarca Woolard,¹⁰⁷ la ideologia legitimadora de l'autenticitat afavoreix una indexació social positiva de les persones que parlen les llengües locals. Per tant, allà on l'autoritat lingüística és mesurada per l'autenticitat, fer servir les llengües *autèntiques* locals (minoritàries) adequades en comptes de llengües *anònimes* universals (majoritàries) és clarament útil en termes instrumentals. En aquests contextos, la tria de la llengua local pot afavorir tant la cooperació entre parlants com el reconeixement de l'autoritat, i per tant pot ajudar a resoldre conflictes i a fer negociacions millors (tots dos objectius polítics rellevants) tant en l'esfera privada com en la pública.

En termes de justícia, se'n segueix que (a) el bilingüisme o poliglòtisme individual és un recurs rellevant per a la igualtat d'oportunitats i la promoció social, fins i tot quan les llengües apreses són locals; i (b) les preferències

un determinat context. Ara bé: sembla que aquesta constatació no té efectes en les contribucions d'aquests teòrics al desenvolupament de la justícia lingüística.

105. Irvine, "When Talk Isn't Cheap", 248-251; Woolard, "Introduction", 13.

106. Irvine, "When Talk Isn't Cheap", 255; Gal i Irvine, "The Boundaries of Languages".

107. Woolard, "Language and Identity", 2.

lingüístiques dels individus, encara que siguin perfectament bilingües, són importants des d'una perspectiva instrumental i socioeconòmica.

2.5.2 Sobre la mescla de grups lingüístics i les societats mixtes

En aquest apartat argumento la defensa del pluralisme lingüístic com a model de justícia per a les societats lingüísticament diverses.

La noció de reconeixement igualitari com a concreció de l'ideal liberal de neutralitat és al meu entendre un bon punt de partida per abordar la gestió política justa d'aquestes societats. En aquest sentit, la visió de De Schutter segons la qual els grups vulnerables mereixen més recursos que els dominants em sembla adequada, en paral·lel als criteris que solen adoptar les polítiques públiques en camps com la salut i l'educació amb propòsits distributius. Ara bé: és difícil determinar com s'han d'administrar les restriccions de les tries lingüístiques per protegir aquests grups. Entre la forta protecció defensada per Van Parijs per als grups nacionals majoritaris i l'enfocament procedimental de Patten, sembla que caldria triar un punt intermedi, que inclogués algunes restriccions en l'ús de les llengües dominants destinades a contrarestar els incentius estructurals que pressionen a favor de l'abandonament de les llengües febles.

Amb aquest propòsit, és útil tenir present el concepte d'igualtat de restriccions, referit al conjunt de restriccions destinades a la capacitació igualitària per a la tria lingüística (*people equal enabling*) —concepte també suggerit per De Schutter. De fet, és aquesta capacitació igualitària la que dona sentit al concepte més ampli de condicions contextuais equitatives (*fair background conditions of choice*) en què es basa Patten. Ara bé, tant en un cas com en l'altre l'aplicació d'aquests conceptes a contextos reals resulta complexa, perquè requereix una avaluació global i completa dels incentius positius i negatius, de caire polític, econòmic i social, que hi conflueixen.

En aquest punt resulta necessària una col·laboració més estreta entre teòrics polítics i sociolingüistes, que treballen amb nocions significativament diferents de la tria lingüística.

Per als teòrics polítics liberals, una tria lingüística és primàriament una acció positiva de llibertat o autonomia individual. És des d'aquesta perspectiva que expressen preocupació per l'existència de condicions equitatives de tria, i que desconfien de les restriccions sobre les tries imposades per l'estat o pel grup. Malgrat que molts autors assumeixen explícitament la profunda influència que tenen en les tries lingüístiques els incentius i oportunitats oferts per les pràctiques socials i per les institucions, aquests elements solen ser considerats secundàriament.¹⁰⁸

En canvi, per a la sociolingüística les tries lingüístiques dels individus són decisions condicionades socialment, en què l'autonomia o llibertat individual té un paper menor. A grans trets, en una perspectiva influïda per sociòlegs com Bourdieu i Goffman i per psicòlegs socials com Hymes i Giles, la sociolingüística tracta les tries lingüístiques com el resultat d'ideologies lingüístiques relacionades amb la dominació o hegemonia de grups socials poderosos. El paper de les ideologies lingüístiques es considera molt rellevant en entorns plurilingües, i el seu estudi ha estat un camp d'anàlisi creixent en les dues darreres dècades.¹⁰⁹ Aquestes ideologies afavoreixen determinades actituds i comportaments en l'ús de les llengües, és a dir, configuren normes socials que prescriuen les tries que són adequades en una situació donada.

Així, les tries lingüístiques es veuen com el producte de normes socials interioritzades i es considera que sovint es fan de manera inconscient o automàtica, per la qual cosa si es vol influir en les tries el que cal fer és actuar sobre les normes socials. Aquest ha estat un principi orientador en les polítiques lingüístiques dissenyades sobre una base sociolingüística (com en el cas català), que han aplicat la metodologia de la planificació lingüística com una eina essencial per proporcionar als parlants de les

108. Réaume, "Beyond Personality"; *id.*, "*Lingua franca fever*"; Rubio-Marín, "Language Rights".

109. Cf. Gal i Irvine, "The Boundaries of Languages"; Woolard, "Introduction"; Gal, "Multiplicity"; Blommaert i Verschueren, "The Role of Language"; Duchêne i Heller, *Language in Late Capitalism*; Pujolar, "*The future of Catalan*"; Duchêne, *Ideologies across Nations*; Heller, *Paths to Post-nationalism*.

llengües minoritàries unes condicions de tria més equitatives que les que es deriven de les normes socials i econòmiques.

Allò que vull remarcar és que, a la pràctica, és difícil arribar a tenir una visió global de les restriccions efectives per a la tria que actuen en un context concret (directes o indirectes; explícites o implícites; conscients o inconscients; socials, econòmiques i polítiques). Per tant, és també difícil avaluar què són unes condicions contextuais equitatives de tria o què vol dir una capacitació igualitària de les persones. Probablement, l'aproximació liberal a les tries lingüístiques seria més realista, i en definitiva més útil per guiar les polítiques públiques, si els enfocaments sociolingüístics es tinguessin més presents.

2.6 Conclusió

Aquest capítol ha resseguit els enfocaments normatius oferts per la filosofia política contemporània en el camp de la justícia lingüística, remarcant-ne els fonaments ideològics sobre els interessos comunicatius i identitaris, i sobre la concepció de les llengües i els grups lingüístics.

A partir d'una anàlisi crítica del corpus teòric considerat, (a) he argumentat que les persones acostumen a associar amb les llengües interessos de comunicació i d'identitat, tant si són llengües majoritàries com minoritàries en un context donat, de manera que la justícia lingüística hauria de tenir en compte els dos tipus d'interessos; especialment, he defensat que, igual com els interessos identitaris sorgeixen dels lligams emocionals amb les llengües de les persones (habitualment les seves llengües inicials), els interessos comunicatius rau en les seves habilitats lingüístiques (normalment millors en les llengües inicials) com en les seves tries lingüístiques en termes d'efectivitat comunicativa, per la qual cosa en contextos *locals* les llengües *locals* poden ser les millors eines de comunicació; (b) he sostingut que les unitats polítiques lingüísticament heterogènies, i especialment els casos en què diferents grups lingüístics conviuen barrejats en el territori, requereixen un enfocament pluralista de la justícia lingüística; i (c) he suggerit que els enfocaments pluralistes existents podrien ser millorats si prenguessin en consideració, d'una banda, els interessos comunicatius

que estan associats a les llengües minoritàries i, d'altra banda, les anàlisis sociolingüístiques sobre les tries lingüístiques.

Amb el propòsit d'entendre l'evolució de les aproximacions contemporànies a la justícia lingüística i els fonaments dels debats actuals, en aquest capítol he descrit com, des que Mill va expressar la preferència per un *demos* lingüísticament uniforme, la seva posició normativa ha estat defensada des d'enfocaments instrumentalistes (com els del primer liberalisme igualitari) i des d'enfocaments nacionalistes liberals. Molts liberals igualitaris han prioritzat el valor distributiu d'una llengua comuna majoritària en el marc de l'estat nació, basant-se en arguments instrumentals relacionats amb l'eficàcia comunicativa. Per la seva part, els nacionalistes liberals —encapçalats per Kymlicka— han destacat la importància de les cultures societàries organitzades al voltant d'una única llengua nacional i comuna, com a contextos culturals que faciliten tries amb sentit, i ho han fet utilitzant arguments tant comunicatius com d'identitat; en aquest cas, han tingut com a principal referent empíric l'estat plurinacional (amb processos competitiu de construcció nacional entre nacions minoritàries territorialitzades i la majoria nacional estatal). Igualment, una visió territorialitzada dels grups lingüístics és la que guia la proposta de Van Parijs, que combina la defensa de l'expansió de l'anglès com a eina distributiva global amb la de les llengües locals majoritàries com a portadores de dignitat i autoestima per als seus parlants.

Tots aquests enfocaments monistes són coherents amb els contextos empírics on s'han desenvolupat. Especialment, en el cas de la posició de Mill (coetània amb els processos de democratització d'estats amb percentatges significatius de població analfabeta), la preferència per l'única llengua comuna es pot entendre com la manera més viable d'assolir uns objectius polítics fonamentals. D'altra banda, les propostes liberals que ignoren la diferència cultural es poden explicar pel domini de teòrics de països anglòfons en la filosofia política dels anys setanta i vuitanta, mentre que les posicions posteriors comunitaristes i nacionalistes liberals es poden relacionar amb l'atenció suscitada pel cas del Quebec dins el Canadà, o per federacions lingüísticament territorialitzades com Bèlgica i Suïssa.

Finalment, l'enfocament de Van Parijs està influït tant pel context belga com per la seva perspectiva globalitzada sobre la justícia.

En suma, malgrat que la població de les societats occidentals està majoritàriament alfabetitzada i té percentatges creixents de persones bilingües des de la segona meitat del segle xx, el *demos* s'ha tendit a entendre com una unitat lingüísticament uniforme, és a dir, amb un únic grup lingüístic significatiu, monolingüe i territorialment delimitat.

En aquest context, les teories han tendit a associar les llengües majoritàries dels estats amb els interessos comunicatius dels individus, i les llengües estatals minoritàries amb els seus interessos d'identitat. Tant aquesta dicotomia com l'oposició entre la promoció d'una llengua comuna i el manteniment de la diversitat lingüística són dues assumpcions àmpliament esteses en la teoria política fins al segle xxi.

Els debats actuals reflecteixen dues posicions normatives, que comparteixen la consideració que els interessos lingüístics dels individus són alhora de comunicació i d'identitat. Ara bé: mentre que la primera posició manté una concepció monista del *demos* i proposa que el seu grup lingüístic nacional majoritari sigui privilegiat (Kymlicka, Van Parijs), la segona posició adopta un enfocament pluralista que defensa el reconeixement igualitari dels grups lingüístics establerts de fa temps al territori (Patten, De Schutter). En aquest cas, les propostes pluralistes presten atenció a casos empírics on conviuen diversos grups en el mateix territori (com les repúbliques russes, les comunitats autònomes espanyoles o ciutats cosmopolites com Brussel·les), que posen reptes a les solucions territorialitzades tradicionals.

En relació amb els objectius d'aquest treball, dos elements de les propostes actuals són rellevants: d'una banda, el fet que la concepció liberal de les tries lingüístiques, basada en la idea d'autonomia individual, sembla poc realista quan es contrasta amb la perspectiva sociolingüística; de l'altra, el fet que els arguments comunicatius o instrumentals tendeixen a menystenir-se quan es defensa el tractament igualitari dels grups lingüístics.

He sostingut que les societats lingüísticament plurals requereixen solucions pluralistes, per la qual cosa el tractament igualitari és un bon punt de partida com a concreció de l'ideal liberal de la neutralitat. Tot i això, he criticat que els teòrics pluralistes només defensen aquest tractament igualitari dels grups lingüístics com a *reconeixement*, és a dir, sobre la base dels interessos identitaris. Per tant, mantenen implícitament l'associació entre les llengües majoritàries i la justícia socioeconòmica, d'una banda, i entre les llengües minoritàries i la justícia nacional i cultural, de l'altra, negant aparentment l'existència d'interessos instrumentals associats a les llengües minoritàries.

Aquesta associació, però, no sempre és clara i, al meu entendre, no hauria de ser construïda com una dicotomia. Diverses recerques fetes des de la teoria política, la sociolingüística i l'economia suggereixen que les persones poden associar interessos instrumentals a les llengües minoritàries, igual com associen interessos identitaris a les majoritàries. Sobre aquesta base, he presentat dues menes d'arguments per defensar el valor instrumental i socioeconòmic de les llengües minoritàries, l'un basat en les habilitats individuals i l'altre en les tries contextuals en termes d'efectivitat comunicativa. El primer tipus d'argument remarca el fet que les persones solen tenir millors habilitats lingüístiques en les seves llengües inicials que en les llengües apreses després, tant si són majoritàries com minoritàries. El segon tipus es refereix als contextos on té lloc la comunicació, i destaca que l'efectivitat comunicativa no rau només en l'ús de qualsevol llengua compartida entre determinades persones, sinó també en la tria de la llengua concreta que pot afavorir la cooperació o el reconeixement d'autoritat entre els parlants. Això és perquè, com descriu la sociolingüística, la llengua té una funció indexatòria que classifica els parlants d'acord amb els seus usos lingüístics, lligant-los a la seva identitat social en termes de classe i poder. Per tant, en els contextos on l'autenticitat funciona com una ideologia lingüística legitimadora, l'ús de llengües locals (marcades, autèntiques) pot ser més efectiu que el de llengües majoritàries (no marcades, anònimes).

En conseqüència, en la mesura que la comunicació no pot ser separada del context, es manté íntimament vinculada a la identitat fins i tot

quan s'adopten enfocaments instrumentals, que es fixen en l'efectivitat comunicativa. La identitat és, en aquest sentit, un element instrumental sempre present en la comunicació, els efectes pràctics del qual (positius o negatius per a l'efectivitat comunicativa) no poden ser evitats ni deixats de banda. En termes de justícia, se'n segueix que (a) el bilingüisme o poliglòtisme individual és un recurs rellevant per a la igualtat d'oportunitats i la promoció social, fins i tot quan les llengües apreses són locals; i (b) les preferències lingüístiques dels individus, encara que siguin perfectament bilingües, són importants des d'una perspectiva instrumental i socioeconòmica.

L'estreta relació entre comunicació i identitat du a la conclusió que el tractament igualitari dels grups lingüístics podria ser defensat més clarament amb arguments tant comunicatius com identitaris. Això vol dir que la promoció dels drets lingüístics de les minories podria sostenir-se sobre un corpus argumental més robust, basat en aquesta doble legitimació.

És a partir d'aquesta assumpció que analitzaré els reptes que plantegen les societats lingüísticament mixtes en termes de justícia lingüística.

3. Les societats mixtes

3.1 Introducció

Aquest capítol tracta el cas dels *demos* caracteritzats per la mescla lingüística, on percentatges significatius de la població establerta de fa temps (no immigrant) es poden adscriure a grups lingüístics diferents però viuen barrejats, de manera que els grups no poden ser separats territorialment. Com hem vist, aquests *demos* interpel·len les teories tradicionals de la justícia lingüística, que són monistes en dos sentits: (a) pel que fa a la seva visió empírica del *demos* estàndard, que conceben com a unitat homogènia lingüísticament; i (b) pel que fa a les solucions normatives suggerides, que tendeixen a privilegiar els interessos d'un grup nacional majoritari. En contrast, propostes normatives recents, com les de Patten i De Schutter, fan notar la rellevància empírica de l'heterogeneïtat lingüística com a fenomen universal i adopten enfocaments pluralistes basats en el reconeixement igualitari dels grups no immigrants significatius.

Ara bé: ¿fins a quin punt la mescla territorial de grups lingüístics és significativa en les democràcies occidentals, que són considerades les més homogènies del món en termes de cultura i llengua a conseqüència dels seus processos històrics de construcció nacional? A més, com podem delimitar el que és un *demos* mesclat lingüísticament? Quins són els elements que l'identifiquen? Finalment, quins reptes planteja per a la implementació de polítiques lingüístiques justes? Quins principis haurien d'inspirar aquestes polítiques, i quins dissenys institucionals podrien ser adequats per implementar-les? Els propers apartats aspiren a respondre aquest conjunt de preguntes.

Fins ara la teoria política no ha aportat cap exercici teòric ni empíric destinat a identificar aquests *demos* —que aquí anomeno *societats mixtes*.¹¹⁰

110. Laitin, amb l'objectiu de caracteritzar les comunitats lingüístiques, suggereix diverses variables per mesurar l'heterogeneïtat lingüística i la comunicabilitat que són útils per identificar la mescla lingüística (veg. Laitin, "What Is a Language Community?"). Amb tot, el seu treball no aborda els casos de mescla.

I, precisament, delimitar-los com a categoria específica és pertinent des del punt de vista polític: ser un *demos* lingüísticament mixt té conseqüències significatives per a la definició de la identitat (nacional) en termes de monisme o pluralisme lingüístic, i per al disseny de les polítiques lingüístiques en termes de justícia. Per això circumscriu la meua anàlisi a aquests casos concrets.¹¹¹

En primer lloc, en aquest capítol aclareixo alguns conceptes bàsics necessaris per entendre la mescla lingüística, entre els quals destaquen els de grup lingüístic i de bilingüisme. Aquest exercici resulta essencial per delimitar després què és una societat mixta.

En el terme *societat mixta*, uso *societat* en un sentit ampli, proper al de *demos*, referit al conjunt d'individus que conviuen en un estat o subestat concret. Així, centro l'atenció en la dinàmica sociolingüística entre els individus sense perdre la visió global de la unitat política, cosa que em permet vincular la perspectiva microsociolingüística a la política. Amb aquest enfocament, puc identificar *demoi* (estats o subestats) que són lingüísticament mixtos en conjunt, és a dir, puc delimitar graus de diversitat i mescla per sobre dels quals aquests *demoi* poden ser considerats mixtos. D'aquesta manera, després puc examinar les causes de la mescla, les polítiques que fan aquestes unitats (en termes de possibilitats formals de tria lingüística) i els reptes que plantegen en termes de justícia.

Per identificar els casos rellevants de societats mixtes entre les democràcies occidentals, analitzo dades polítiques i sociolingüístiques dels estats i subestats d'Europa (Consell d'Europa), Canadà i els Estats Units. Em baso en el corpus utilitzat per a la meua tesi doctoral, que inclou tots els estats i subestats amb lleis específiques de política lingüística en vigor al gener de 2014. Com explicaré més endavant (apartat 3.3), encara que el conjunt de casos estudiat no inclou tots els estats i subestats d'aquests àmbits geopolítics, sí que conté els que resulten més complexos en ter-

111. Deixo doncs de banda l'anàlisi d'altres fenòmens d'heterogeneïtat i mescla lingüística, que no són prou significatius quan es considera la unitat política sencera (p. ex. casos de ciutats cosmopolites). Això no vol dir que en subestimí la rellevància. Simplement he seleccionat un objecte d'anàlisi que considero especialment significatiu per als meus interessos de recerca.

mes de mescla lingüística, atès que solen ser també els que han estat més regulats legalment en les darreres dècades.

Els resultats obtinguts permeten argumentar que els casos més significatius de societats mixtes corresponen a nacions minoritàries d'estats descentralitzats amb un règim lingüístic que —seguint una tipologia proposada per Kraus—¹¹² podem anomenar *d'autonomia lingüística* (en contrast amb el *federalisme lingüístic*). Aquests estats tenen un projecte monolingüe de construcció nacional de la nació majoritària i alhora permeten règims plurilingües (sovint vinculats a projectes competitiu de construcció nacional) en els (o alguns) subestats, les poblacions dels quals tendeixen a ser bilingües.

Una vegada identificades i caracteritzades les societats mixtes en les democràcies occidentals, plantejo una proposta per a la gestió justa dels seus grups lingüístics, partint de la manera com la comunicació i la identitat s'entrellacen en aquests contextos. La meua proposta sosté que en les societats mixtes les polítiques lingüístiques requereixen dissenys institucionals que siguin pluralistes no només en sentit ampli, sinó que promoguin una pluralitat lingüística estable,¹¹³ per afavorir els interessos de comunicació i d'identitat de les persones. Bàsicament, argumento que en aquestes societats el pluralisme obliga a implementar polítiques lingüístiques orientades a promoure i mantenir un bilingüisme recíproc en les llengües societàries. Suggerixo, en conseqüència, tres principis orientadors per als dissenys institucionals: (a) l'ús públic (oficial) de les llengües societàries, amb prioritat per als grups lingüístics més dèbils; (b) la promoció del seu coneixement universal entre la població; i (c) la prestació de serveis públics no segregats lingüísticament.

El capítol s'estructura així. L'apartat 3.2. està dedicat a caracteritzar conceptualment les societats mixtes, especialment pel que fa a la consideració dels grups lingüístics i dels individus bilingües. L'apartat 3.3. operacionalitza el concepte de mescla lingüística i identifica casos rellevants de

112. Kraus, *A Union of Diversity*, 94-97.

113. Aquí distingeixo el concepte de *pluralitat*, referit al fet de ser plural, del de *pluralisme*, referit a la ideologia favorable a la pluralitat.

societats mixtes en les democràcies occidentals, així com els seus trets principals, amb una perspectiva comparada. L'apartat 3.4. planteja una proposta per implementar polítiques lingüístiques justes en les societats mixtes. L'apartat 3.5. tracta sobre el seu disseny institucional. I, finalment, l'apartat 3.6. ofereix algunes conclusions.

3.2 El concepte de societat mixta: grups lingüístics i bilingüisme

El terme *societat mixta* beu del concepte de diversitat lingüística local (*locally co-existing diversity* o *local diversity*) emprat per Van Parijs¹¹⁴ i dels d'hibriditat lingüística i territori lingüísticament mixt (*linguistic hybridity* i *linguistically mixed territory* o *constellation*) aportats per De Schutter.¹¹⁵ Van Parijs contrasta la diversitat local a la territorialitzada (*territorially-based diversity* o simplement *territorial diversity*). De Schutter remarca la hibriditat lingüística i els contextos híbrids (caracteritzats per l'existència de parlants bilingües i multilingües, persones amb identitats plurals i diferents entre elles, sobreposició cultural, minories dins les minories, fronteres vagues i zones grises entre grups), que considera fenòmens empírics habituals que qüestionen la visió tradicional, territorialitzada, de les llengües i els grups lingüístics.¹¹⁶

Com a punt de partida, una societat mixta es pot descriure com una societat lingüísticament plural on percentatges significatius de la població establerta de fa temps (no immigrant) es poden adscriure a diferents grups lingüístics i viuen barrejats, i on (en gran mesura a conseqüència de la seva mescla), hi ha un percentatge significatiu d'individus bilingües o políglotes, que podrien ser adscrits a més d'un grup.

114. Van Parijs, "Cultural diversity"; *id.*, *Linguistic Justice for Europe*.

115. De Schutter, "Language policy"; *id.*, "The Linguistic Territoriality Principle: Heterogeneity"; *id.*, "Testing for linguistic injustice".

116. Van Parijs, "Cultural diversity"; De Schutter, "Language policy", 13-17. En aquest treball utilitzo els termes *societat mixta* i *societat híbrida*, el segon referit a una subcategoria del primer concepte (veg. apartat 3.2.2).

El punt següent desenvolupa aquesta descripció inicial i aprofundeix en les maneres com els conceptes de grup lingüístic, individu bilingüe i bilingüisme poden ser entesos en aquestes societats.¹¹⁷

3.2.1 *El grup lingüístic*

Els sociolingüistes solen ser escèptics amb el concepte de grup lingüístic i fins i tot amb el mateix concepte de llengua com a entitat discreta.

D'una banda, no acostumen a usar el terme *grup lingüístic*. Més aviat parlen de *comunitat lingüística* (un concepte ampli que inclou les persones capaces de parlar una llengua determinada), de *comunitat de parla* (part d'una comunitat lingüística que comparteix un conjunt de normes i d'expectatives sobre l'ús de la llengua) i de *comunitat de pràctica* (grup de persones que desenvolupen rutines comunicatives similars). Especialment els sociolingüistes etnogràfics, com Blommaert,¹¹⁸ posen l'accent en la complexitat i l'evolució impredecible de les comunitats de parla i entenen la pertinença a aquestes comunitats de manera gradual, no com un valor absolut.

D'altra banda, com fan notar diversos autors, entre els quals Woolard,¹¹⁹ la sociolingüística és escèptica sobre les concepcions unitàries de la llengua i ha evolucionat cap a visions fluides de les estructures lingüístiques i de la seva significació social. Es tendeix cada vegada més a entendre la llengua com una pràctica dinàmica i no com un objecte estàtic, de manera que alguns autors parlen de *languageing* o *llenguar* i, quan es fa referència a llengües en contacte, de *translanguageing*.¹²⁰

Ara bé: des de la perspectiva de la teoria política, i sobretot de la justícia lingüística, el concepte de grup lingüístic és fonamental, perquè fins ara els drets lingüístics s'han interpretat sobre la base de la pertinença individual a un grup.

117. Amb el terme *bilingüe* (i *bilingüisme*) faig referència a les persones capaces de parlar dues o més llengües, és a dir, hi incloc també els *poliglotes* (i el *poliglòtisme*).

118. Veg. Blommaert, *Chronicles of complexity*.

119. Woolard, "Simultaneity and Bivalency", 5.

120. Bastardas, "El català i els joves"; García i Wei, *Translanguageing*.

Delimitar grups lingüístics permet identificar majories i minories, establir mètriques per aplicar regles proporcionals de justícia i fins i tot determinar la mateixa existència de drets diferenciats per grup o la seva viabilitat.¹²¹ Aquests exercicis són rellevants en una teoria liberaldemocràtica perquè les mides dels grups importen, tant en termes de democràcia (la democràcia funciona sobre la base de la regla de la majoria, i delimitar grups permet identificar minories i dissenyar sistemes institucionals adequats per protegir-les) com en termes de liberalisme (per exemple per distribuir equitativament els recursos entre els membres de grups lingüístics diferents). Per tant, convé definir un concepte sòlid de grup lingüístic i entendre com funciona, especialment en el context de les societats mixtes.

Em proposo, doncs, identificar els atributs rellevants d'aquest concepte, amb una finalitat analítica, per obtenir variables que ajudin a definir els grups lingüístics i a delimitar-los quan la realitat és especialment complexa i dinàmica.

Si assumim que les llengües són tant instruments de comunicació com marcadors d'identitat, aleshores els atributs rellevants per considerar la pertinença d'un individu a un grup lingüístic concret són tant la seva habilitat de comunicar-se en una llengua (condició objectiva) com la seva identificació amb aquesta llengua (condició subjectiva). Per tant, podem definir un grup lingüístic com un grup de persones que poden parlar una llengua i s'hi senten identificades, és a dir, que consideren que aquesta llengua és seva. Crec que totes dues condicions són necessàries: un individu pot parlar una llengua sense sentir-s'hi identificat (p. ex. en casos de bilingüisme forçat o en el cas del bilingüisme en llengües estrangeres poc usades en la vida diària); o pot passar el contrari, que un individu s'identifiqui amb una llengua sense ser capaç de parlar-la (p. ex. perquè és la llengua d'alguns avantpassats o amics). Cap d'aquests dos supòsits implica la pertinença a un grup lingüístic: d'una banda, la capacitat de comunicar-se és el que permet que un individu sigui un membre efectiu

121. Per exemple, Réaume suggereix que aquests drets diferenciats per grup només poden ser considerats pr sobre d'un llindar mínim de membres, és a dir, si hi ha una *comunitat lingüística viable*. Veg. Réaume, "Beyond Personality".

del grup en termes instrumentals; de l'altra, la identificació és el que sosté els interessos i drets relacionats amb la identitat.¹²²

Per tant, un individu és membre d'un grup lingüístic quan parla una llengua concreta i s'hi identifica. En el cas dels monolingües, tots són membres d'un únic grup lingüístic (només *tenir* una llengua en termes d'habilitat i d'identitat). En el cas dels bilingües, depèn del concepte que es prengui en consideració.

3.2.2 *Individus bilingües*

Podem considerar que un bilingüe és simplement un individu capaç de parlar dues llengües (un concepte *feble* de bilingüe), o bé que un bilingüe no només és capaç de parlar dues llengües, sinó que també les sent totes dues com a pròpies, per la qual cosa és membre de dos grups lingüístics (un concepte *fort* de bilingüe). En aquest treball usaré el concepte feble de bilingüe, basat només en la competència comunicativa.¹²³

D'altra banda, el bilingüisme també pot ser definit qualitativament: no és el mateix ser capaç de parlar, a més de la llengua inicial, una de les llengües dels conciutadans (o *llengües societàries*) que una llengua estrangera. Aquesta distinció és rellevant políticament, i per això val la pena precisar, amb objectiu analític, els conceptes de llengua inicial, llengua segona i llengua estrangera.¹²⁴ Des de la perspectiva de l'aprenentatge, la llengua inicial (L1) no és exactament una llengua *apresa*, sinó una llengua *adquirida* en la infantesa. Les llengües segones i estrangeres són llengües apreses després de l'adquisició de l'L1, però es poden distingir perquè una llengua segona, a diferència d'una llengua estrangera, és una llengua societària del lloc on es viu, és a dir, una llengua rellevant en la societat perquè és

122. Es poden distingir graus d'habilitat i d'identificació, en el primer cas amb mesures objectives i en el segon amb mesures subjectives. Considero que un cert grau de tots dos elements és necessari per considerar que un individu és membre d'un determinat grup lingüístic.

123. He optat per aquest concepte *feble* no només perquè és el més freqüent en sociolingüística, pedagogia de la llengua i lingüística aplicada, sinó també perquè permet diferenciar perfils de pertinença als grups lingüístics.

124. Cf. Baker, *Foundations of Bilingual Education*.

l'L1 de percentatges significatius de conciutadans i sovint una llengua oficial (usada en l'esfera pública).¹²⁵

La distinció entre llengües inicials, segones (societàries) i estrangeres és útil políticament perquè ajuda un govern a identificar les llengües rellevants en una unitat política en relació amb els interessos de comunicació i d'identitat de la seva població.

Les llengües inicials són habitualment les més importants per als individus.¹²⁶ Habitualment, tant per als parlants monolingües com bilingües les L1 solen ser les que concentren la competència lingüística i la identificació més grans. Per tant, estan vinculades tant als interessos comunicatius com als identitaris.

Les segones llengües apreses —llengües societalàries— són rellevants com a primeres llengües de conciutadans, però no només per això. També ho són perquè, com a llengües compartides com a inicials o segones per persones que conviuen, (a) tenen valor instrumental en termes d'inclusió, cohesió social, solidaritat, unitat i participació política, i (b) en absència d'un aprenentatge forçat o d'un conflicte ètnic, les segones llengües apreses poden comportar graus significatius d'identificació individual.

Finalment, les llengües estrangeres tenen més aviat una importància instrumental —més o menys gran per a les persones segons les seves necessitats comunicatives relacionades amb les seves expectatives vitals.

3.2.3 Grups lingüístics i bilingüisme

L'esquema conceptual previ suggereix que, per a un govern compromès amb les polítiques lingüístiques, les llengües més rellevants en termes de justícia són les llengües inicials de grups significatius de població.

125. En les democràcies occidentals actuals, les llengües oficials sempre són llengües inicials de la població, encara que de vegades en petits percentatges (p. ex. l'irlandès a Irlanda i l'anglès a Malta, per diferents motius). I, a l'inrevés, les llengües inicials de grups significatius de població tendeixen a ser oficials, tot i que no sempre és així (cas del castellà a Andorra i del rus a Letònia). En totes dues situacions consideraré que aquestes llengües són llengües societalàries.

126. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*, 42; Kraus, *A Union of Diversity*, 76.

Aquestes llengües inicials, en tant que són en el cas estàndard les de millor competència comunicativa i les que identifiquen més, poden servir de variable per delimitar grups lingüístics i, per tant, interessos i drets lingüístics basats en el grup.

Certament, la llengua inicial ha estat la variable usada tradicionalment per les ciències socials per identificar no només els grups lingüístics, sinó també els grups ètnics.¹²⁷ En el cas de les societats mixtes, i després de les precisions conceptuals fetes, també sostinc que les llengües inicials són la millor variable per identificar i distingir grups lingüístics —tenint present que aquesta variable pot incloure diverses llengües.¹²⁸

El que convé remarcar és que, en una societat mixta, els grups lingüístics poden ser força heterogenis, perquè poden incloure com a membres tant parlants monolingües d'una llengua determinada com parlants bilingües que s'identifiquen amb aquesta llengua (com a L1 o L2), i que alhora poden ser membres d'altres grups. Per tant, en una societat mixta els grups lingüístics poden tenir graus significatius de variació interna i no són necessàriament blocs monolítics d'individus amb els mateixos interessos.

Per exemple, la taula 2 reflecteix com funciona aquesta variació en una societat imaginada amb dos grups lingüístics significatius, A i B. La taula mostra que, de la mateixa manera que la llengua inicial pot servir com a variable per distingir grups lingüístics, és a dir, per identificar la variació *entre* grups, el bilingüisme en llengües segones (societàries) pot servir per identificar la mescla, és a dir, la variació *dins* els grups. En la mesura que aquesta variació interna creix, la distància entre els grups decreix, i els límits entre ells són menys clars, tant en termes de competències com d'identificacions. Així, la mescla tindrà relació amb l'existència de percentatges

127. Per exemple, en el cas de teòrics polítics, com Laitin (veg. "What Is a Language Community?", 142). I també en el d'economistes: veg. Alesina *et al.*, "Fractionalization"; Fearon, "Ethnic and Cultural Diversity"; o Patsiurko *et al.*, "Measuring cultural diversity".

128. Una alternativa seria usar la variable *llengua pròpia o d'identificació* (llengua amb què una persona se sent identificada). Ara bé, de cara a l'operacionalització resultaria més problemàtica, perquè poques estadístiques demolingüístiques la inclouen.

significatius de persones amb llengües inicials diferents i de percentatges significatius de persones bilingües en les llengües societàries.¹²⁹

Taula 2. Variació dins els grups lingüístics en una societat amb dos grups significatius, A i B

Ciutadans d'acord amb les seves habilitats lingüístiques i les seves llengües inicials (L1)	Pertinença als grups lingüístics i interessos relacionats amb les llengües				
		Interessos d'identitat	Interessos instrumentals	Pertinença al grup lingüístic A	Pertinença al grup lingüístic B
	Monolingües en A	Relacionats amb A	Relacionats amb A	sí	no
	Monolingües en B	Relacionats amb B	Relacionats amb B	no	sí
	Bilingües amb L1 = A	Relacionats amb A (+B)	Relacionats amb A (+B)	sí	possible (L2)
	Bilingües amb L1 = B	Relacionats amb B (+A)	Relacionats amb B (+A)	possible (L2)	sí
	Bilingües amb L1 = A+B	Relacionats amb A+B	Relacionats amb A+B	sí	sí
	Bilingües amb altres L1 (L1 de poblacions immigrants)	Relacionats amb altres (+A), (+B), (+A+B)	Relacionats amb altres (+A), (+B), (+A+B)	possible (L2)	possible (L2)
	Monolingües amb altres L1 (L1 de poblacions immigrants)	Relacionats amb altres	Relacionats amb altres	no	no

129. En endavant, faré servir aquest terme, *llengua societària*, per designar les llengües parlades com a L1 o L2 per grups significatius de població (en termes de volum) que conviuen en una unitat política.

Pel que fa a la justícia lingüística, dos fets es mostren rellevants quan es compara aquesta mescla amb la concepció *transparent* tradicional dels grups lingüístics:

- a) D'una banda, quan els grups són porosos i no monolítics en termes d'interessos individuals (tant de comunicació com d'identitat), les preferències dels seus membres i les tries que poden fer són menys predictibles. Per tant, determinar les restriccions de tria il·lícites des del punt de vista liberal —d'acord amb l'exercici teòric que proposa Kymlicka (vegeu el capítol 2)— resulta complex i difícil. Per exemple, en algunes societats mixtes pot ser complicat identificar amb certa claredat una minoria lingüística que abandoni l'ús d'una llengua en favor de la d'una majoria, i fins i tot la distinció entre majories i minories pot resultar confusa.¹³⁰ Els mateixos grups són inestables, perquè els bilingües poden canviar fàcilment les seves identificacions lingüístiques al llarg de la vida.
- b) D'altra banda, com remarca la sociolingüística antropològica, en les societats mixtes el nivell de conflicte entre aquests grups decreix en la mesura que les pràctiques bilingües i les identificacions múltiples augmenten. Per exemple, és reveladora l'atenció que presta Woolard a la noció de simultaneïtat lingüística, construïda a partir dels conceptes d'hibriditat, heteroglòssia i poliglòssia discutits abans per Bakhtin en la seva teoria del discurs.¹³¹ Woolard descriu la presència simultània de valors socials i lingüístics oposats en molts fenòmens bilingües (com

130. De fet, com destaca McAndrew, sovint la dualitat entre majories i minories és poc clara a la pràctica, de manera que aquests conceptes s'haurien d'utilitzar amb compte (vegeu McAndrew, *Fragile Majorities* [original en francès (2010) traduït per Michael O'Hearn]). D'acord amb aquesta autora, moltes societats no tenen una clara majoria dominant amb un poder complet —demogràfic, econòmic, lingüístic i sociocultural— sobre unes minories d'estatus inferior, sinó que hi ha grups diferents amb graus de poder diversos segons l'aspecte que es consideri, de manera que són potencialment capaços d'actuar com a majories fràgils (ibid., 3). Catalunya seria un d'aquests casos, pel que fa les poblacions que tenen com a llengua inicial (o d'identificació) el català o el castellà. Així, també Boix-Fuster i Paradís fan notar que "in current Catalonia (...) the dichotomy between majority and minority may very often prove to be ambiguous, or even contradictory" (Boix-Fuster i Paradís, "Ideologies and Trajectories", 167).

131. Bakhtin, *The Dialogic Imagination*.

l'alternança o la barreja de codis), i els interpreta com una evidència d'identitats individuals simultànies.¹³² A més, remarca que els membres de societats amb identitats múltiples i fluides associen les diferències lingüístiques més aviat amb el joc que amb el conflicte, de manera que tendeixen a jugar amb repertoris lingüístics diferents i així desnaturalitzen les fronteres ètniques o culturals.¹³³ En resum, és una pràctica relacionada amb les habilitats lingüístiques bilingües, la simultaneïtat bilingüe, el que afavoreix la barreja d'identitats i, alhora, la reducció del conflicte.

Des de la perspectiva de l'economia, Caminal també mostra com les pràctiques bilingües recíproques limiten l'abast del conflicte sobre l'ús de la llengua, de manera que poden millorar els patrons de cooperació entre individus i generar guanys significatius en benestar.¹³⁴ D'acord amb aquest autor, la principal raó és que un bilingüisme recíproc (entès en termes d'habilitats: tothom és capaç de parlar la llengua inicial de l'altre) dóna marge per equilibrar les preferències lingüístiques dels membres de diferents grups lingüístics en les seves interaccions socials i econòmiques. Com que les preferències lingüístiques dels individus tendeixen a les seves llengües inicials (per a Caminal, sobretot per raons d'identitat), quan les tries recíproques són permeses i practicades el *disgust* per usar una segona llengua es redueix. Com a conseqüència, els conflictes d'interessos es temperen, la cooperació es promou, i el benestar social augmenta.¹³⁵

En conclusió, tant els enfocaments sociolingüístics com econòmics suggereixen que en les societats mixtes els interessos comunicatius de les persones estan estretament relacionats amb els seus interessos d'identitat, i esdevenen summament interdependents.

132. Woolard, "Simultaneity and Bivalency", 4, 20.

133. Woolard, "Les ideologies lingüístiques", 192-193.

134. Caminal, "Economic Value", 167.

135. *Ibid.*, 190.

Un fet políticament rellevant és que en aquests contextos porosos els interessos lingüístics i les preferències individuals seran més dependents de les polítiques públiques que en societats més aviat transparents.

Per tant, les polítiques lingüístiques hi esdevenen determinants, perquè són més capaces d'influir en les tries d'individus força adaptables en termes de competències i identificacions lingüístiques. En conseqüència, segons el disseny institucional que es faci de les polítiques lingüístiques els seus efectes en els comportaments lingüístics poden variar significativament.

A l'apartat 3.4. tindrè en compte aquest conjunt de remarques per suggerir possibles polítiques lingüístiques justes per a les societats justes. En concret, posaré l'accent en els beneficis de promoure-hi el *bilingüisme recíproc* en les llengües societàries. Després, en l'apartat 3.5., suggeriré un disseny institucional per implementar-les.¹³⁶

3.3 Societats mixtes en les democràcies occidentals: una perspectiva comparada

Aquest apartat analitza la prevalença de les societats mixtes entre les democràcies occidentals, per a la qual cosa cal operacionalitzar el concepte de societat mixta a través de diverses variables relacionades amb la diversitat lingüística, la bilingüïtzació de la població i la barreja territorial dels grups.

Per començar, cal tenir en compte que la mescla lingüística és una qüestió de grau. És a dir, una societat serà més mixta en la mesura que tingui (a) més grups lingüístics, (b) percentatges més alts d'individus amb una llengua inicial diferent de la majoritària i (c) percentatges més alts de bilingües capaços de comunicar-se en les llengües societàries, que alhora poden desenvolupar identitats lingüístiques múltiples. En primer lloc, com més parlants de dues (o més) llengües societàries hi hagi en una societat, més individus amb iden-

136. Vaig triar el terme *bilingüisme recíproc* durant la recerca vinculada a la meua tesi doctoral. Això era durant l'any 2015 i abans de conèixer el treball de Ramon Caminal, publicat al setembre de 2016. De fet, vaig poder llegir el treball de Caminal poques setmanes abans de cloure la recerca, al juny de 2016, i gràcies a la informació facilitada generosament pel professor Michele Gazzola. Aquesta coincidència, que en un primer moment em va causar una gran sorpresa, és fàcilment atribuïble al fet que partim d'un mateix context empíric, el de Catalunya.

titats lingüístiques múltiples hi pot haver. En segon lloc, com més llengües inicials diferents tinguin aquests individus, més varietat de patrons d'identitats múltiples pot aparèixer. Finalment, com més individus de grups lingüístics diferents amb repertoris lingüístics semblants hi hagi, més possibles seran les pràctiques bilingües simultànies i per tant les identitats mixtes.

La qüestió és fins a quin punt la mescla lingüística i les societats mixtes són fenòmens empírics rellevants, especialment en les democràcies occidentals (el focus d'aquesta recerca). Sorprèn la poca atenció que la mescla lingüística ha rebut dels teòrics socials i polítics i dels economistes en les seves anàlisis sobre l'heterogeneïtat ètnica, nacional i cultural. Aquestes anàlisis tendeixen a considerar la diversitat etnocultural d'una manera transparent, que du a caracteritzar la societat plural com a polaritzada o fraccionada, segons el nombre de grups etnolingüístics existents.¹³⁷ També tendeixen a considerar que l'heterogeneïtat implica conflicte social i és un perill potencial per al creixement econòmic i per a la qualitat del govern. Sembla, doncs, que les ideologies transparents són àmpliament compartides pels teòrics socials.¹³⁸

En aquest context, cal evidència empírica sobre la prevalença de les societats mixtes en les democràcies occidentals. Amb l'objectiu d'obtenir-la, he analitzat un corpus de 96 casos, que descriu a continuació.

3.3.1 *El corpus de casos analitzats*

El corpus de casos analitzats inclou 96 estats i subestats d'Europa (Consell d'Europa),¹³⁹ Canadà i els Estats Units, que són tots els que tenien en

137. És el que fan Laitin, "What Is a Language Community?"; La Porta *et al.*, "The quality of Government"; Alesina *et al.*, "Fractionalization"; Fearon, "Ethnic and Cultural Diversity"; Patsiurko *et al.*, "Measuring cultural diversity".

138. Aquesta afirmació també era vàlida per als sociolingüistes fins fa pocs anys. Com fa notar Woolard ("Introduction", 5) "in accounts of language choice within the last several decades, an extended structuralist reading of the creation of social meaning out of contrast between mutually exclusive elements in a paradigm (high language/low language, we/they, ingroup/outgroup, etc.) had been fruitfully applied".

139. Els membres del Consell d'Europa són un conjunt rellevant per a l'estudi de les regulacions lingüístiques perquè aquesta institució va adoptar, l'any 1992, la Carta Eu-

vigor lleis específiques de política lingüística al gener de 2014. Es tracta del corpus utilitzat per a la meua tesi doctoral, que en una part no recollida en aquest treball examina les regulacions lingüístiques de les democràcies occidentals.¹⁴⁰ Per tant, el conjunt de casos estudiat no inclou tots els estats i subestats d'aquests àmbits geopolítics, però sí que en conté una gran majoria, i especialment els que resulten més complexos en termes de mescla lingüística, atès que solen ser també els que han estat més regulats legalment en les darreres dècades.

De fet, des dels anys setanta del segle xx, quan el Quebec va aprovar la Carta de la llengua francesa (1977), s'han adoptat un gran nombre de regulacions lingüístiques, com destaquen els especialistes en dret comparat.¹⁴¹ D'entrada, actualment la majoria de constitucions del món inclouen clàusules lingüístiques que vinculen a l'estat una o més llengües.¹⁴² A més, sovint les regulacions referides a l'educació, la ciutadania, la immigració o els drets de les persones consumidores inclouen referències a la llengua. I, finalment, en molts casos s'han adoptat lleis específiques de política lingüística, que detallen el règim lingüístic d'una unitat política (estat o subestat) o, almenys, el de les seves institucions públiques.

Aquest darrer tipus de regulació es pot considerar un indicador de la rellevància de la gestió de les llengües en les agendes polítiques de les democràcies occidentals contemporànies. Encara que l'adopció de lleis de política lingüística no és una condició necessària per identificar contextos polítics lingüísticament rellevants, aquesta pràctica denota un consens democràtic mínim —pel que fa a majories parlamentàries— tant sobre la necessitat d'establir institucionalment polítiques lingüístiques com sobre

ropea de les Llengües Regionals o Minoritàries. Agraïxo al professor Jaume Vernet aquesta observació.

140. Amb l'objectiu principal d'estudiar les legitimacions explícites d'aquestes lleis, pel que fa als arguments relacionats amb la comunicació i amb la identitat, la tesi analitza quin tipus d'unitats polítiques adopta lleis específiques i quin tipus de lleis s'aproven, d'acord amb una sèrie de variables que podeu consultar al capítol 3 de la tesi. Les dades primàries utilitzades per a l'anàlisi estan disponibles i es poden descarregar, en format CSV, al repositori de la Universitat Pompeu Fabra, <https://repositori.upf.edu/handle/10230/27821>.

141. Poggeschi, *I diritti linguistici*; Ruiz Vieytes, "Lenguas oficiales".

142. Pons Parera, *L'oficialitat lingüística*.

la manera de plantejar-les. Així doncs, el corpus analitzat correspon a un conjunt d'unitats polítiques on s'han fet explícites polítiques específiques per a la gestió de la diversitat lingüística.

Es tracta de 29 estats i 67 subestats, distribuïts de la manera següent:

Taula 3. Unitats polítiques incloses en el corpus¹⁴³

	Europa Occidental	Europa de l'Est	Federació Russa	Canadà	Estats Units	Total
Estats	11	15	1	1	1	29
Subestats que són nacions minoritàries	12	0	15	2	0	29
Subestats que són subunitats de la majoria nacional	12	0	4	8	14	38
Total	35	15	20	11	15	96

143. Faig algunes remarques sobre les categories utilitzades. Pel que fa a l'àrea geogràfica, 'Europa de l'Est' inclou els estats europeus amb un règim comunista previ; 'Federació Russa' s'ha tractat com una categoria a part per la seva especificitat i pel volum de casos que conté. En el cas dels tipus d'unitat política, el concepte de nació minoritària es basa en el proposat per Requejo ("Federalism and democracy"), que el distingeix del de minoria nacional: designa una col·lectivitat amb determinades característiques (història, llengua, cultura) establerta en un territori relativament ben definit, que expressa un desig per un estatus diferenciat i per l'autogovern dins el seu estat, i que té institucions autònomes i un sistema de partits diferenciat de l'estatal entre els quals n'hi ha almenys un de secessionista; en canvi, el concepte de subunitat de la majoria nacional es basa en Kymlicka ("Is federalism a viable alternative?") i designa un subestat en què la majoria d'habitants són membres de la nació majoritària de l'estat. Més informació: Riera, *Why Languages*, apartat 3.2.1.

A la taula 4 (vegeu l'annex) figuren totes les unitats polítiques incloses en l'anàlisi, i també les lleis adoptades. En la tesi que és l'origen d'aquest treball es pot trobar més informació descriptiva i metodològica sobre el corpus estudiat.

Del total de possibles casos d'estudi en les àrees geogràfiques considerades, hi ha una vintena d'estats o subestats europeus que no hi estan inclosos perquè en el moment de tancar el corpus no tenien legislació lingüística específica amb rang de llei, igual com diversos subestats del Canadà i els Estats Units. La majoria són unitats homogènies lingüísticament (p. ex. Albània, Àustria, Grècia, Islàndia, Portugal o Txèquia), o bé molt territorialitzades (p. ex. Bèlgica, Turquia o Xipre), o bé molt petites i singulars (com Liechtenstein, Mònaco o Sant Marino). També hi ha casos complexos, principalment els de Bòsnia-Hercegovina i la regió belga de Brussel·les, que no van ser inclosos en l'estudi comparat objecte de la tesi. Ara bé: després de valorar diversos factors he considerat que la reformulació del corpus inicial no era necessària perquè no hauria alterat substancialment les conclusions, atès que l'objecte de la recerca és obtenir una visió global de la prevalença de la mescla lingüística en les democràcies occidentals. En tot cas, aquest corpus es pot prendre com a punt de partida per a futures anàlisis més aprofundides sobre dinàmiques o casos concrets.

3.3.2 Operacionalització de les variables

Quatre variables són útils per identificar i mesurar la mescla lingüística en aquestes unitats polítiques: el nombre de grups lingüístics, el grau de diversitat de llengües inicials (L1), el grau de bilingüisme en llengües societàries i el patró de distribució territorial dels grups.

La taula 5 descriu aquestes variables, la manera com s'han categoritzat i les fonts de les dades:

Taula 5. Variables per a la identificació de les societats mixtes

Nombre de grups lingüístics	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	Aquesta variable es refereix al nombre de grups lingüístics, considerats per referència a les llengües inicials (L1) de la població. Els grups lingüístics han estat computats com a tals quan representen més del 10% de la població. En el corpus, cap cas té més de tres grups lingüístics. Font: censos de població o Jacques Leclerc .
Grau de diversitat d'L1	☐ < 10% ☐ 11-25% ☐ 26-40% ☐ > 40%	Aquesta variable expressa en intervals els percentatges de població amb una L1 diferent de l'L1 majoritària. ¹⁴⁴ Els intervals s'aturen al 40% perquè, en el corpus, l'L1 majoritària rarament és parlada per menys del 50% de la població. Font: censos de població o Jacques Leclerc .
Distribució territorial	☐ territorialitzada ☐ més aviat territorialitzada ☐ més aviat mesclada ☐ mesclada ☐ homogeneïtat	Aquesta variable indica la mesura en què els grups lingüístics estan territorialitzats en una unitat política. La categoria 'homogeneïtat' es refereix a unitats amb menys del 10% de diversitat d'L1. Font principal: Jacques Leclerc .
Grau de bilingüisme en llengües societàries	☐ <10% ☐ 11-25% ☐ 26-50% ☐ 51-75% ☐ >75% ☐ sense dades	Aquesta variable expressa en intervals els percentatges de població que pot parlar una llengua societària a més de l'L1. Font: censos de població, Eurobaròmetre 386 i Jacques Leclerc .

Les dades obtingudes en les fonts disponibles no permeten fer un dibuix precís d'aquestes unitats polítiques per, per exemple, predir la rellevància de les identitats individuals mixtes en un cas concret. Són dades genèriques, recollides i processades amb metodologies i criteris diferents segons la font, i que per tant són comparables només a grans trets. No obstant això, sí que permeten identificar societats mixtes i obtenir una visió global de la prevalença que tenen en les democràcies occidentals.

144. Per exemple, en el cas d'Andorra (categoria >40%), aquesta classificació vol dir que la llengua parlada com a L1 per un nombre més alt d'habitants (el castellà) és parlada com a tal per menys del 60% de la població total.

Ateses aquestes limitacions, he considerat que, per ser classificada com a societat mixta, una unitat política hauria de complir unes condicions més aviat exigents:

1. L'existència de dos o més grups lingüístics.¹⁴⁵
2. Un grau de diversitat d'L1 superior al 25% (almenys una quarta part de la població té una L1 diferent de la majoritària).
3. Un patró de distribució territorial dels grups bastant o del tot barrejat.
4. Un grau de bilingüisme en llengües societàries superior al 50% (almenys la meitat de la població és capaç de comunicar-se en dues o més llengües societàries). Certament es tracta d'un llistó elevat, que es justifica per la necessitat d'assegurar una identificació acurada de casos rellevants. Atès que (a) es tenen en consideració només unitats polítiques amb una diversitat d'L1 superior al 25%, i que (b) en la immensa majoria de casos del corpus gairebé tota la població és capaç de parlar una mateixa llengua comuna, es pot esperar que el bilingüisme en llengües societàries sigui almenys del 25%. Un grau de bilingüisme similar al grau de diversitat d'L1 probablement significa que els membres dels grups lingüístics febles són bilingües en una mateixa llengua comuna, mentre que els membres dels grups dominants (els que tenen aquesta llengua comuna com a L1) es mantenen monolingües. Per tant, no aporta evidència de nivells significatius de mescla lingüística. En canvi, nivells de bilingüisme superiors als de diversitat d'L1 apunten a l'existència de patrons diferents de bilingüisme i identitat.

De tota manera, aquesta diferència entre el grau de diversitat d'L1 i el grau de bilingüisme en llengües societàries no sempre respon a l'existència de diversos patrons de bilingüisme. No és així quan el grup lingüístic majoritari en termes numèrics tendeix a ser l'únic grup bilingüe: això passa, per exemple, quan aquest grup és políticament més feble que un altre, com

145. En el corpus només hi ha cinc casos amb tres grups lingüístics: dos estats, Andorra i Luxemburg (perquè he tingut en compte un grup significatiu de parlants de portuguès), i tres repúbliques russes (Baixkíria, Kabardino-Balkària i Karatxai-Txerkèssia).

en el cas dels parlants d'inuit a Nunavut (Canadà) i de diversos grups de parlants de les llengües *titulars* de les repúbliques russes;¹⁴⁶ també passa quan el grup majoritari ha estat bilingüitzat per polítiques assimilatòries en el passat, com en el cas de les repúbliques ex-soviètiques (p. ex. els parlants d'ucraïnès a Ucraïna). Per tant, he analitzat individualment cadascun dels 32 casos del corpus amb una diversitat d'L1 superior al 25% per avaluar l'existència de patrons diversos de bilingüisme o, en altres paraules, la presència de *bilingüisme recíproc*.

Així, he identificat una categoria especial de societats mixtes, que he anomenat *societats híbrides*, en què els bilingües pertanyen a diversos grups lingüístics. En aquestes societats híbrides, hi ha diferents patrons de bilingüisme individual (basades en combinacions diferents d'L1 i L2), de manera que es caracteritzen per un cert grau de bilingüisme recíproc en termes de competències. Això vol dir que un percentatge significatiu dels membres d'un grup lingüístic definit per L1 és capaç de parlar l'L1 d'altres grups, i viceversa. En conseqüència, probablement en les societats híbrides les pràctiques bilingües recíproques són rellevants, i per tant, d'acord amb Woolard, poden afavorir l'existència de patrons diferents d'identitats lingüístiques individuals, una part significativa de les quals podrien categoritzar-se com a identitats individuals *simultànies*, *múltiples* o *híbrides*. A més, aquestes societats híbrides s'espera que mostrin nivells baixos de conflicte lingüístic, com assenyalen Woolard i Caminal.¹⁴⁷

3.3.3 Resultats

D'acord amb els criteris descrits, en el corpus analitzat es poden identificar 16 casos de societats mixtes (8 de les quals són híbrides). La prevalença d'aquests casos és doncs significativament baixa: només el 16,67% de les unitats polítiques analitzades superen el 25% de diversitat d'L1 i el 50% de bilingüisme en llengües societàries; i el bilingüisme recíproc es

146. En l'àmbit rus, el terme *llengua titular* designa les llengües nacionals o originàries de cada territori.

147. Woolard, "Les ideologies lingüístiques"; Caminal, "Economic Value".

dona en la meitat (8,33% del conjunt del corpus). La taula 6 mostra una classificació dels casos considerats.

Quatre categories s'hi poden distingir en una escala entre l'homogeneïtat i la mescla lingüística:

1. Casos homogenis (36, primera fila de la taula), amb un únic grup lingüístic que inclou més del 90% de la població. En la majoria d'aquests casos, el bilingüisme en llengües societàries és també baix (inferior al 10%). Hi ha dues raons que expliquen un bilingüisme més alt: (a) l'existència de polítiques que promouen l'aprenentatge de llengües minoritàries (p. ex. a Irlanda, Escòcia, Finlàndia, l'Illa del Príncep Eduard, Nova Escòcia i Astúries); (b) l'existència d'un ampli grup lingüístic bilingüe en la mateixa llengua segona, que és una llengua oficial estatal: p. ex. a Malta (bilingüisme en anglès, antiga llengua colonial), Txetxènia i Ingúixia (bilingüisme en rus, única llengua oficial federal).
2. Casos més aviat homogenis (28, segona fila de la taula), amb un únic grup lingüístic que inclou més del 75% de la població. Com en el grup anterior, el bilingüisme en llengües societàries pot superar el 25% en dos casos: (a) quan les polítiques implementades promouen l'aprenentatge de llengües minoritàries (p. ex. al País Basc o els Grisons), i (b) quan el grup majoritari és bilingüe en la mateixa llengua segona, que és una llengua oficial estatal (p. ex. el rus a Moldàvia, el rus a Tuva i l'italià a Sardenya).

Taula 6. Graus de pluralitat i mescla lingüística en les democràcies occidentals¹⁴⁸

Bilingüisme en les llengües societàries							
		< 10% = 27	10-25% = 25	26-50% = 17	51-75% = 15	> 75% = 11	Sense dades ¹⁴⁹ = 2
Grau de diversitat d'L1	< 10% = 36	Armènia, Azerbaidjan, Croàcia, Eslovènia, Aragó (Espanya), 7 estats d'EUA ¹⁵⁰ , Carèlia (Federació Russa), França, Itàlia, 8 regions italianes ¹⁵¹ , Països Baixos, Polònia, Romania, Suècia	Illa del Príncep Eduard (Canadà), Nova Escòcia (Canadà), Irlanda	Astúries (Espanya), Finlàndia, Escòcia (Regne Unit)	Malta	Ingúixia (Federació Russa), Txetxènia (Federació Russa)	
	10-25% = 28	Cap	3 províncies canadenques (Alberta, Saskatchewan, Yukon), Eslovàquia, Navarra (Espanya), EUA, 7 estats d'EUA, ¹⁵² Federació Russa, 3 repúbliques russes, ¹⁵³ Lituània, Noruega, Gal·les (Regne Unit)	Quebec (Canadà), Territoris del Nord-oest (Canadà), País Basc (Espanya)	Tuvà (Federació Russa), Grisons (Suïssa)	Sardenya (Itàlia), Moldàvia	Sèrbia
	26-40% = 16	Cap	Estònia	Slesvig-Holstein (Alemanya), Bielorrússia, Nova Brunsvic (Canadà), Ontàrio (Canadà), 4 Repúbliques Russes, ¹⁵⁴ Suïssa ¹⁵⁵	Nunavut (Canadà), Veneto (Itàlia), Letònia, Ucraïna	Galícia (Espanya)	Macedònia
	> 40% = 16 ¹⁵⁶	Cap	Cap	Canadà, Friül – Venècia Júlia (Itàlia), Mari El i Sakha-lacútia (repúbliques russes)	València (Espanya), 6 repúbliques russes ¹⁵⁷	Andorra, Catalunya (Espanya), Illes Balears (Espanya), Vall d'Aosta (Itàlia), Luxemburg	

148. Corpus: estats i subestats amb lleis de política lingüística en vigor al gener de 2014 (96 unitats polítiques).

3. Casos aparentment mixtos (14, tercera i quarta files de la tercera columna a la taula). Aquests casos mostren un grau significatiu de diversitat d'L1 (25%-50%) i percentatges similars de bilingüisme en llengües societàries.¹⁵⁸ Podrien ser societats mixtes, però de vegades els grups lingüístics estan més aviat territorialitzats (Canadà, Friül-Venècia Júlia, Suïssa), i altres vegades la mescla no és clara amb les dades disponibles (Nova Brunswick, Ontario, Schleswig-Holstein).

Un cas particular és el de Bielorússia, atès que d'acord amb diversos autors les dades del cens de 2009 són confuses i amaguen l'existència d'una varietat que és producte de la barreja entre rus i bielorus, el *trasyanka*, que és molt usat almenys en entorns urbans.¹⁵⁹

149. En aquests casos no hi ha dades disponibles sobre coneixement de llengües (consulta específica feta als serveis oficials d'estadística corresponents).

150. Carolina del Sud, Dakota del Sud, Iowa, Montana, Nou Hampshire, Tennessee, Wyoming.

151. Basilicata, Calàbria, Campània, Ligúria, Molise, Piemont, Pulla, Sicília.

152. Alaska, Geòrgia, Idaho, Kansas, Rhode Island, Utah, Virgínia.

153. Khakàssia, Komi, Udmúrtia.

154. Adiguèsia, Altai, Buriàtia, Mordòvia.

155. Suïssa, Ucraïna, Canadà i Friül-Venècia Júlia tenen un patró més aviat territorialitzat de distribució de grups lingüístics, i no poden ser categoritzats com a societats mixtes d'acord amb els criteris aplicats.

156. La majoria d'aquests casos tenen un grup lingüístic que inclou entre el 50% i el 60% de la població (per això la diversitat d'L1 és entre 41% i 50%). Només en quatre casos no hi ha cap grup de més del 50% de la població (i la diversitat d'L1 és entre 51% i 60%); això implica que hi ha tres grups lingüístics significatius. Aquests quatre casos són un estat, Andorra, i tres repúbliques russes, Baixkíria, Kabardino-Balkària i Karatxai-Txerkèssia.

157. Baixkíria, Calmúquia, Kabardino-Balkària, Karatxai-Txerkèssia, Tatarstan, Txuvàixia.

158. Excepcionalment, en el cas d'Estònia les dades disponibles mostren que el grau de bilingüisme és inferior al de diversitat d'L1. D'una banda, d'acord amb el cens de 2011, l'estonià és L1 del 68,54% de la població, mentre que el rus ho és del 29,60%. D'altra banda, dades proporcionades per Statistics Estonia (2013) indiquen que l'estonià és L2 del 6,23% de la població. Finalment, d'acord amb l'Eurobaròmetre, el 43% pot parlar rus. Per tant, sembla que només un 19% de la població seria bilingüe. Ho pot explicar un patró força territorialitzat de distribució dels grups.

159. Kittel et al, "Mixed language"; Giger i Sloboda, "Language Management". D'una banda, aquests autors es pregunten fins a quin punt en el cas bielorus les nocions de

Un altre cas especial és el d'Ucraïna, que d'acord amb els seus índexs de diversitat d'L1 i de bilingüisme encaixa millor amb el grup següent (4, societats mixtes). Ara bé, atès que Ucraïna té una distribució de grups lingüístics més aviat territorialitzada, he categoritzat aquest cas com a 'aparentment mixt'.¹⁶⁰

En general, els casos d'aquest grup no són societats mixtes clares, per la qual cosa caldrien dades addicionals per classificar-los adequadament.

4. Casos mixtos (16, tercera i quarta files de la quarta i la cinquena columnes a la taula). Tots tenen índexs significatius de diversitat d'L1 (sovint superiors al 40%) i graus encara més alts de bilingüisme en llengües societàries. A més, els casos d'aquesta categoria inclouen tots les unitats polítiques amb tres grups lingüístics. La taula 7 (vegeu l'annex) mostra alguns dels seus trets rellevants.

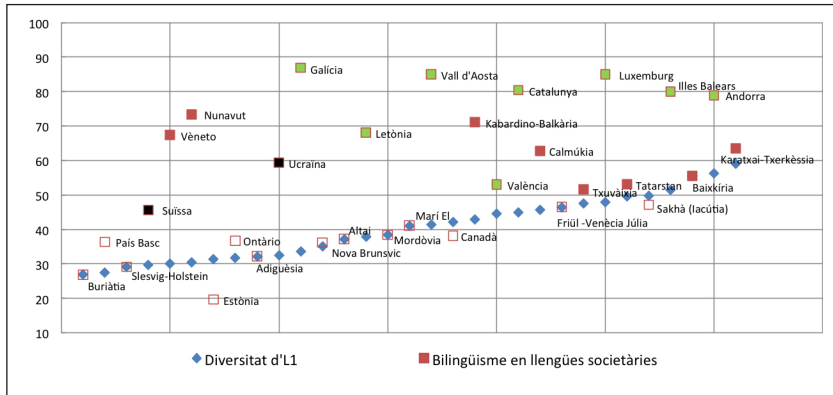
L'existència o no de bilingüisme recíproc entre grups lingüístics permet distingir 8 casos de societats híbrides dins d'aquest grup. Es tracta de cinc subestats (la Vall d'Aosta, a Itàlia, i quatre comunitats autònomes espanyoles —Catalunya, Galícia, les Illes Balears i el País Valencià) i de tres estats (Andorra, Letònia i Luxemburg). Dins aquest conjunt, Catalunya sembla el cas més rellevant tant en termes de volum de població com de nivells de bilingüisme recíproc.

llengua inicial i llengua materna són diferents: la llengua materna és més aviat un concepte simbòlic, de manera que hi ha persones que en les enquestes poden declarar el bielorús com a llengua materna quan en realitat el rus ha estat la seva primera llengua de socialització. D'altra banda, segons un estudi de Kittel *et al.* ("Mixed language", 55) en les principals ciutats bielorrusses el 45% de la població declara el trasianka com a llengua materna, però aquesta varietat no apareix en les estadístiques oficials. Per tant, el cas bielorús requereix una anàlisi aprofundida i no pot ser classificat fàcilment.

160. Malgrat això, sóc conscient que Ucraïna, amb una població de més de 40 milions d'habitants, té probablement bosses importants de mescla lingüística, especialment en entorns urbans. Ara bé: segons les darreres dades oficials disponibles en el moment de tancar aquesta recerca (cens de 1989), aquell any només un 8,24% de la població parlava ucraïnès com a L2. Anàlisis més recents (Ulasjuk, "The language issue") també apunten a un bilingüisme generalitzat rus-ucraïnès en el cas dels parlants d'ucraïnès com a L1, però no en els parlants de rus com a L1.

La figura 1 mostra els casos de societats mixtes i híbrides identificats entre les unitats polítiques que tenen més del 25% de diversitat d'L1:

Figura 1. Societats mixtes i híbrides



L'eix vertical mostra els percentatges tant de la diversitat d'L1 (rombe) com del bilingüisme en llengües societàries (quadrat). Cada cas és representat dues vegades d'acord amb aquestes dues variables. Els casos estan ordenats d'esquerra a dreta segons el grau de diversitat d'L1 (p. ex. Buriàtia té un 26,8% de diversitat lingüística i de bilingüisme; el País Basc té un 37,4% de diversitat d'L1 i un 36,4% de bilingüisme; etc.). En el cas del bilingüisme (quadrats): els casos amb nivells inferiors al 50% apareixen en blanc; els casos de grups territorialitzats en negre; les societats mixtes, en vermell; i les societats híbrides en verd.

Cal fer dues remarques sobre el conjunt de societats mixtes identificades: (a) la majoria són nacions minoritàries en estats descentralitzats; i (b) la majoria tenen règims plurilingües. Aquests dos trets estan relacionats, però no exactament correlacionats.

D'una banda, 14 dels 16 casos de societats mixtes són nacions minoritàries dins estats descentralitzats amb un règim lingüístic que, d'acord amb una tipologia proposada per Kraus, podem anomenar *autonomia lingüística* (en contrast amb *federalisme lingüístic*).¹⁶¹ Aquests estats tenen un projecte

161. Kraus, *A Union of Diversity*, 94-97. D'acord amb aquest autor, en un règim d'autonomia lingüística l'estat fa un ús més o menys exclusiu de la llengua majoritària, encara que en el nivell regional hi ha una igualtat formal de la llengua majoritària estatal i les

monolingüe de construcció nacional majoritària en el centre i alhora règims plurilingües —sovint relacionats amb projectes competitius de construcció nacional— en els (o alguns) subestats. Itàlia, Rússia i Espanya són estats organitzats amb règims d'autonomia lingüística.¹⁶² D'acord amb aquest model, l'estat promou una única llengua (nacional) comuna mentre que els subestats promouen addicionalment altres llengües, de manera que quan totes dues polítiques de promoció són exitoses les poblacions tendeixen a ser bilingües. A la pràctica, aquesta forma d'organització lingüística representa el model oposat al federalisme lingüístic (amb un règim plurilingüe en el nivell federal i sovint règims monolingües en les subunitats). I els seus resultats, en termes sociolingüístics, són també oposats: mentre que el model de federalisme lingüístic reforça la territorialització lingüística (i per tant el domini d'un determinat grup lingüístic en cada subunitat), el model d'autonomia lingüística afavoreix la mescla lingüística.

Un denominador comú per a Itàlia, Rússia i Espanya és que, després d'un període de polítiques assimilacionistes no del tot reeixides, aquests estats han dut a terme (en formes i graus diferents) processos de descentralització i de retorn d'autogovern cap a les seves minories nacionals, que inclouen mesures per a la promoció de les llengües d'aquestes minories. Normalment, com més grau d'autogovern han obtingut les subunitats, més efectiu ha estat el seu ús institucional de les llengües nacionals minoritàries. Aquest factor, juntament amb altres elements contextuais com les proporcions demogràfiques dels grups lingüístics i la proximitat entre les llengües (la possibilitat d'intercomprensió), està relacionat amb els nivells resultants de mescla lingüística.¹⁶³

D'altra banda, també 14 dels 16 casos de societats mixtes tenen règims plurilingües, que permeten *de iure* la tria individual entre dues o més llengües en l'esfera pública. La taula 8 conté el conjunt d'unitats polítiques

minoritàries, de manera que els reptes del bilingüisme són primàriament regionals. En canvi, en el cas del federalisme lingüístic l'estat reconeix diverses llengües com a estatals i s'absté d'imposar una llengua comuna.

162. I també el Canadà, pel que fa al grup lingüístic inuit.

163. També Letònia comparteix aquesta característica, de recuperació de l'autogovern després d'un període de polítiques assimilatòries.

analitzades d'acord amb sis categories del grau de tria lingüística permès per la seva legislació lingüística. Aquestes sis categories recullen tant la dimensió jurisdiccional (tria *general* en tot el territori de la unitat política o tria *local*, restringida a una part del territori) com la dimensió dels àmbits comunicatius (tria *lliure* en qualsevol àmbit o tria *parcial*, restringida a determinats àmbits com la interacció amb les institucions públiques). D'aquesta combinació en resulten les possibilitats següents: cap tria (exclusivitat d'una llengua); tria general mínima; tria general parcial; tria local parcial; tria local lliure; i tria general lliure. Doncs bé: les dades disponibles mostren una forta correlació entre el grau més alt de tria permès *de iure* (tria *general lliure*) i la categoria de societat mixta.

D'acord amb els casos empírics identificats, aquests règims plurilingües semblen més aviat una causa que un efecte de la mescla lingüística, com hem vist en els estats amb un règim d'autonomia lingüística. És a dir: en general no és l'existència d'índexs significatius de mescla lingüística el que porta a dissenyar règims plurilingües, sinó més aviat a l'inrevés.

De tota manera, aquesta equació no sempre és certa. Per exemple, Andorra i Letònia han adoptat règims monolingües *de iure* (en català i letó, respectivament) que a la pràctica contribueixen a incrementar els seus nivells de mescla, perquè promouen la bilingüïtzació en aquestes llengües dels membres d'altres grups lingüístics significatius (els que tenen el castellà i el rus com a L1, respectivament). Els factors contextuals han de ser analitzats acuradament per explicar les causes i els efectes dels règims lingüístics.

A més, pel que fa als seus efectes, cal tenir present la distància que sovint hi ha entre les polítiques lingüístiques que s'estableixen *de iure* i les que s'emprenen *de facto*.¹⁶⁴

164. Diversos autors remarquen la distància que hi ha habitualment entre les lleis lingüístiques que s'adopten i la seva implantació *de facto* (cf., Braën, "French in Quebec", 105-106; Gagnon, *Temps d'incertituds*, 47-48; Wright, *Language Policy*, 125-126).

Taula 8. Graus de mescla i règims lingüístics en les democràcies occidentals¹⁶⁵

		Règims lingüístics: grau de tria <i>de iure</i> ¹⁶⁶					
		cap tria (exclusivitat) = 14	tria mínima general = 14	tria parcial general = 10	tria parcial local = 7	tria lliure local = 6	tria lliure general = 43
Grau de mescla	homogènia= 36	Azerbaidjan, 6 estats d'EUA (Carolina del Sud, Dakota del Sud, Iowa, Nou Hampshire, Tennessee, Wyoming), França	Montana (EUA), 8 regions italianes ¹⁶⁷	Nova Escòcia (Canadà), Aragó (Espanya), Astúries (Espanya), Carèlia (Federació Russa)	Armènia, Itàlia, Països Baixos, Polònia, Romania	Croàcia, Eslovènia, Suècia	Illa del Príncep Eduard (Canadà), Irlanda, 2 repúbliques russes (Txetxènia, Ingúixia), Finlàndia, Malta, Escòcia (Regne Unit)
	més aviat homogènia= 27	Estats Units, 4 estats d'EUA (Alaska, Idaho, Kansas, Utah)	Eslovàquia, 3 estats d'EUA (Geòrgia, Rhode Island, Virginia)	Alberta (Canadà), Quebec (Canadà), Saskatchewan (Canadà), Sardenya (Itàlia)	Lituània	Federació Russa	2 províncies canadenques (Territoris del Nord-oest, Yukon), País Basc (Espanya), Navarra (Espanya), 4 repúbliques russes ¹⁶⁸ , Moldàvia, Noruega, Gal·les (Regne Unit), Grisons (Suïssa)
	aparentment mixta= 14	CAP	CAP	Slesvig-Holstein (Alemanya)	Estònia	Friül – Venècia Júlia (Itàlia), Ucraïna	Bielorússia, Canadà, 2 províncies canadenques (Nova Brunsvic, Ontàrio), 6 repúbliques russes, ¹⁶⁹ Suïssa

165. Corpus: 94 estats i subestats amb lleis de política lingüística en vigor al gener de 2014. Macedònia i Sèrbia no s'hi ha inclòs per manca de dades sobre grau de mescla.

166. Aquesta variable indica la mesura en què un règim lingüístic dona marge a les tries individuals de llengua en els usos oficials. La categorització es basa en els conceptes de territorialitat i personalitat, als quals se suma una dimensió jurisdiccional (tria general *versus* local) i una dimensió d'àmbit comunicatiu (tria lliure *versus* parcial).

167. Basilicata, Calàbria, Campània, Ligúria, Molise, Piemont, Pulla, Sicília.

168. Khakàssia, Komi, Tuvà, Udmúrtia.

169. Adiguèsia, Altai, Buriàtia, Marí El, Mordòvia, Sakhà (Iacútia).

		Règims lingüístics: grau de tria <i>de iure</i>					
		cap tria (exclusivitat) = 14	tria mínima general = 14	tria parcial general = 10	tria parcial local = 7	tria lliure local = 6	tria lliure general = 43
Grau de mescla	mixta= 16	Letònia	Vèneto (Itàlia)	Andorra	Cap	Cap	Nunavut (Canadà), Illes Balears (Espanya), Catalunya (Espanya), Galícia (Espanya), València (Espanya), 6 Repúbliques Russes, ¹⁷⁰ Vall d'Aosta (Itàlia), Luxemburg

En suma, malgrat que els règims plurilingües semblen la causa de la mescla lingüística en la majoria de casos identificats, aquesta relació causal només podria ser generalitzada després d’una recerca específica en què no aprofundiré. En comptes d’això, i una vegada identificades i caracteritzades diverses societats mixtes entre les democràcies occidentals, retornaré al marc teòric de la justícia lingüística per abordar de quina manera s’hi podrien implementar polítiques lingüístiques justes.

3.4 Justícia lingüística i societats mixtes: una proposta pluralista

En aquest apartat argumento que, en el cas de les societats mixtes, la justícia obliga a mantenir una pluralitat lingüística basada en un ampli bilingüisme recíproc entre els membres de grans grups lingüístics de la població establerta de fa temps (no immigrada). Aquí, per bilingüisme recíproc entenc no només l’habilitat de parlar la llengua inicial d’altres grups lingüístics, sinó també l’ús recíproc efectiu de la llengua inicial dels altres, almenys en cert grau, en les interaccions comunicatives.

Vull puntualitzar que amb aquest argument no defenso la pluralitat lingüística *per se*, a causa del seu valor intrínsec (un enfocament qüestionat pels

170 Baixkíria, Kabardino-Balkària, Calmúkia, Karatxai-Txerkèssia, Tatarstan, Txuvàixia.

teòrics liberals). El que defenso és que una pluralitat lingüística sostenible, en el cas específic de les societats mixtes, és el resultat d'implementar un enfocament pluralista de la justícia lingüística, que aspira a tractar de manera igualitària els individus com a membres de grups lingüístics. De fet, des d'aquesta perspectiva la pluralitat lingüística és més un mitjà que una finalitat, en el sentit que afavoreix l'existència de condicions equitatives de tria, com veurem.

Com a punt de partida prendré les tres primeres conclusions de l'anàlisi crítica de les teories de la justícia presentada en el capítol 2: (a) les llengües són importants per a les persones tant per raons comunicatives (o instrumentals) com d'identitat; (b) igual com les llengües majoritàries *també* són portadores d'identitat, les minoritàries poden ser instruments útils de comunicació; i (c) per tant, la defensa de la pluralitat lingüística podria fer-se no només en nom d'interessos d'identitat, sinó també de comunicació.

Al capítol 2, he sostingut que els governs haurien de preocupar-se tant per les necessitats de comunicació com d'identitat dels ciutadans, és a dir, haurien d'aspirar a capacitar-los per satisfer els seus interessos comunicatius en termes d'eficàcia comunicativa i els seus interessos d'identitat en termes de dignitat (el principi proposat per Van Parijs) i de llibertat en un context cultural de tria (el principi proposat per Kymlicka).

Ara pretenc analitzar com aquests principis poden implementar-se en les societats mixtes. Des del meu punt de vista, afavoreixen dues línies interconnectades de polítiques públiques, que s'orienten a donar un tractament igualitari als grups lingüístics significatius (pel que fa a volum) de la població establerta.¹⁷¹

171. La meua proposta se centra en aquests grups de població establerta de fa temps, la convivència dels quals defineix una societat mixta. També, però, podria ser un punt de partida per al tractament d'altres grups (de mida menor o formats per immigrants). Com he remarcat en el capítol 2, a la pràctica la distinció entre grups establerts i migrants sovint es fa difícil: la historicitat d'un grup dins una unitat política és un fet relatiu, que evoluciona amb el temps. I les característiques de les societats i dels moviments de població actuals fan que cada vegada aquesta delimitació resulti menys clara. Els criteris generals del model teòric que descriu en aquest treball podrien desenvolupar-se per abastar casos més complexos.

En primer lloc, la satisfacció d'interessos comunicatius hauria de dur els governs a l'ús públic de les llengües inicials de la població (que solen ser les que comporten competències comunicatives millors), i a promoure l'aprenentatge de les llengües societàries i estrangeres rellevants en termes d'eficàcia comunicativa. En una societat mixta, s'espera que les llengües societàries siguin útils almenys per a un ampli ventall de comunicacions locals; les llengües estrangeres s'espera que siguin útils des d'una perspectiva més global o deslocalitzada.

En segon lloc, la satisfacció des interessos d'identitat hauria de dur al reconeixement igualitari dels grups lingüístics que hi ha en una unitat política. Per tant, allà on hi ha grups diferents, les polítiques lingüístiques haurien de promoure l'ús públic de les llengües amb què s'identifiquen (normalment les llengües inicials).

Atès que les llengües inicials tendeixen a ser les més lligades a les identitats individuals i també les que acumulen millors competències, haurien de rebre suport públic tant per raons de comunicació com d'identitat.¹⁷²

Tot i que s'ha tendit a veure les llengües inicials sobretot com a portadores d'identitat (especialment en el cas de les minories), defenso que en les societats mixtes les llengües inicials de grups significatius de població (el que anomeno *llengües societàries*) sempre tenen valor instrumental. Com s'explica al capítol 2, aquest valor instrumental prové tant de la millor competència de les persones com de la conveniència d'usar llengües locals per guanyar efectivitat comunicativa en molts contextos locals.

A més, convé tenir present que aquests dos tipus d'interessos estan vinculats de manera estreta i no es poden entendre separatament. Les societats mixtes mostren una forta evidència d'aquesta interdependència. Com hem vist abans, a mesura que els membres de diferents grups lingüístics adquireixen competències bilingües i tenen pràctiques comunicatives bilingües, les identitats individuals múltiples augmenten i el conflicte

172. Aquest és el principi aplicat a la pràctica en les societats homogènies (amb un únic grup lingüístic). En el cas de les societats plurals es manté, però augmenta la complexitat per implementar-lo. Les mides dels grups, juntament amb altres factors com la seva història, serviran per determinar com fer-ho amb criteris de proporcionalitat i raonabilitat.

entre els grups decreix. Ahora, els límits entre els grups esdevenen més porosos i creix la variació de les habilitats i les identitats entre els membres d'un mateix grup. Per tant, a les societats mixtes sembla especialment evident que capacitar les persones per comunicar-se en les llengües societàries pot tenir conseqüències rellevants per a les seves identitats, perquè tenir o no una capacitat instrumental (unes habilitats lingüístiques determinades) influeix àmpliament no només sobre els interessos comunicatius de les persones, sinó també en els seus interessos d'identitat.

Crec que el cas de les societats mixtes evidencia que és el conjunt d'una comunicació efectiva, de la dignitat i de la llibertat en un context cultural de tria allò que afavoreix objectius polítics valuosos com la participació democràtica, la inclusió, la cohesió social, la comprensió mútua, la solidaritat, la confiança, la unitat i l'estabilitat. Tenint presents aquests objectius, defenso que el pluralisme, en les societats mixtes, implica en gran mesura implementar polítiques lingüístiques per promoure i mantenir un ampli bilingüisme individual en les llengües societàries. Igual com hi ha un acord general sobre la conveniència de promoure el bilingüisme en llengües estrangeres per motius de justícia, argumentant raons socioeconòmiques, el bilingüisme en llengües societàries es pot defensar pels mateixos motius, i no només per raons socioeconòmiques, sinó també de justícia nacional i cultural.

A més, el fet que la població tingui aquestes competències bilingües adquireix encara més importància des d'una altra perspectiva de la justícia lingüística, la de la llibertat de tria. En societats en què conviuen dos o més grups lingüístics, quan els grups dominants es mantenen majoritàriament monolingües, els membres dels grups més febles possiblement tendiran a *triar* la llengua dels grups dominants (o, en altres paraules, l'assimilació). I, si ho fan, possiblement la raó no serà només l'existència d'ideologies i de normes socials dominants que afecten les actituds i els comportaments, com remarquen els sociolingüistes i psicòlegs socials. Probablement, el motiu més poderós serà el monolingüisme d'aquests grups dominants, que a la pràctica impedeix qualsevol possibilitat de tria lingüística dels membres dels grups febles quan interaccionen amb els dominants.

De fet, la sociolingüística ha entès tradicionalment el bilingüisme social com un pas temporal en el procés d'assimilació d'una minoria lingüística cap a una llengua majoritària (enfocament de sociolingüistes destacats com Joshua Fishman i la majoria de sociolingüistes catalans en els anys vuitanta i noranta del segle xx).¹⁷³ Certament, aquest ha estat el camí seguit en la majoria de casos de societats mixtes representats a la taula 7, on la mescla existeix perquè determinats canvis en les polítiques públiques han aconseguit revertir recentment un canvi lingüístic.

Per tant, en el cas de les societats mixtes, si molts membres d'un grup lingüístic dominant es mantenen monolingües no poden existir condicions contextuais equitatives per a la tria lingüística. Des d'aquesta perspectiva, un bilingüisme ampli i recíproc en les llengües societàries seria desitjable en termes de justícia: si entenem la justícia com el tractament equitatiu dels interessos lingüístics dels individus, cal dissenyar sistemes institucionals de reconeixement públic per mantenir o potenciar aquest bilingüisme recíproc.

Crec que un enfocament pluralista de la justícia porta a concloure que la justícia en les societats mixtes no només consisteix a capacitar *les minories* per utilitzar les seves llengües en l'esfera pública, sinó també a capacitar *tots els ciutadans* per utilitzar les llengües societàries. És a dir, unes polítiques lingüístiques justes haurien d'aspirar a sostenir la pluralitat, sobre la base d'un ampli bilingüisme recíproc en les llengües societàries, un bilingüisme afavorit pel reconeixement d'aquestes llengües en l'esfera pública i amb un suport institucional per ser mantingut al llarg del temps.¹⁷⁴

173. Per exemple, Lluís Vicent Aracil, Rafael Ninyoles, Antoni Maria Badia i Francesc Vallverdú (cf. Boix-Fuster i Vila i Moreno, *Sociolingüística*, 33-43).

174. Les nocions de pluralitat sostenible i bilingüisme sostenible són properes a la de *sostenibilitat lingüística* proposada per Bastardas. Per a Bastardas (*Cap a una sostenibilitat lingüística, Les polítiques de la llengua i la identitat, Language and Identity Policies*), quan els individus comparteixen múltiples llengües cal aplicar un principi de subsidiarietat lingüística en benefici de les llengües locals, per mantenir la pluralitat. Però, així com Bastardas posa el focus en les llengües (les seves funcions, els seus àmbits d'ús), en el meu cas el poso en la justícia lingüística per als individus com a membres de grups lingüístics, per la qual cosa suggereixo una formulació diferent.

Defenso que aquest bilingüisme recíproc en llengües societàries afavoreix la justícia tant des d'una lògica socioeconòmica com nacional i cultural, atès que, com hem vist prèviament: (a) els bilingües tenen més oportunitats que els monolingües, fins i tot quan les llengües apreses són locals; (b) un bilingüisme recíproc deixa espai per a les preferències i tries lingüístiques individuals, que són rellevants tant en termes de comunicació com d'identitat; i (c) en conseqüència, el conflicte lingüístic decreix, per la qual cosa la cooperació entre individus i el benestar social pot créixer.¹⁷⁵

Per acabar, faig notar que aquest enfocament permet evolucionar des de la visió tradicional de les majories i minories lingüístiques com a grups oposats (amb interessos oposats) cap a un assumpte més gran de les identitats i pràctiques híbrides com a formes reals i legítimes de pluralitat lingüística. Aquest pas ha estat reclamat per sociolingüistes com Duchêne i Woolard. També De Schutter defensa la legitimació de la hibriditat lingüística en la teoria política.¹⁷⁶

3.5 Un disseny institucional per a les polítiques lingüístiques en les societats mixtes

A partir del cas de les societats mixtes, aquest apartat suggereix un disseny institucional de política lingüística adequat per promoure un bilingüisme sostenible en les llengües societàries, amb l'objectiu d'afavorir l'existència de condicions contextuais equitatives per a la tria lingüística.

D'una banda, el punt de partida és el d'un règim plurilingüe que deixi espai a tries lingüístiques individuals. Per tant, com a norma general, els membres dels grups significatius de població establerta haurien de poder-se comunicar amb les institucions i rebre els serveis públics en les seves llengües inicials (o pròpies) si ho volen.

D'altra banda, les institucions haurien de promoure un ampli bilingüisme recíproc amb l'objectiu de fer-lo sostenible. La sostenibilitat d'aquest bi-

175. Caminal, "Economic Value", 190.

176. Duchêne, *Discourses of Endangerment*; Woolard, "Les ideologies lingüístiques"; De Schutter, "Language policy".

lingüisme no implica només capacitar tots els ciutadans per parlar les llengües societàries, sinó també proporcionar incentius per usar-les a la pràctica. És a dir, per afavorir l'existència de condicions contextuais equitatives de tria lingüística, les institucions haurien de promoure *incentius estructurals equilibrats* per a l'ús de les llengües societàries.

Per tant, donar suport a la pluralitat no implica només establir un règim plurilingüe que permeti les tries individuals. També implica implementar una política lingüística que afavoreixi un equilibri efectiu entre les opcions de tria dels individus com a membres de grups més dominants o més febles. Obtenir aquest equilibri dependrà de l'aplicació efectiva de dues eines clau en les polítiques públiques: els recursos i les restriccions. I sembla que, en general, les societats mixtes occidentals permeten aconseguir aquest equilibri amb nivells raonables tant dels recursos invertits com de les restriccions aplicades.¹⁷⁷

Partint de la posició de De Schutter (vegeu el capítol 2), defenso que (a) els grups vulnerables mereixen més recursos que els dominants, i que (b) diverses restriccions de l'ús de les llengües dominants es poden justificar en termes de capacitat igualitària. Però, a diferència de De Schutter, sostinc que aquesta distribució de recursos es pot justificar no només en nom dels interessos d'identitat, sinó també dels de comunicació.

Tenint en compte tots dos tipus d'interessos, suggereixo tres línies bàsiques de política lingüística per a les societats mixtes: (a) l'ús públic o oficial de les llengües inicials de la població establerta (llengües societàries), amb àrees de prioritat per a les dels grups més febles (principalment en les institucions públiques) per equilibrar els incentius estructurals per a la tria lingüística; (b) l'ensenyament universal d'aquestes llengües societàries en les sistemes educatius públics (juntament amb les llengües estrangeres), amb l'objectiu de proporcionar competències lingüístiques suficients

177. On the one hand, as said in section 5.2, most of them have only two significant long-settled language groups. On the other hand, their levels of bilingualism in societal languages are already important. So, this reality strongly reduces the problem of expensive costs linked to the promotion of minority languages that concerns several liberal theorists (p. ex., Patten, *Equal recognition*; Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*).

i similars a tota la població; i (c) l'oferta de serveis públics no segregats lingüísticament, que és especialment rellevant en el cas de l'educació.

Els lectors trobaran familiar el conjunt d'aquestes tres línies, perquè encaixa amb les polítiques lingüístiques dissenyades a Catalunya des dels anys vuitanta del segle xx. Lluny de ser una casualitat, aquesta coincidència respon, d'una banda, al biaix inevitable provinent del context que conec, però de l'altra —i sobretot— al fet que aquestes polítiques han tingut des de l'inici una vocació pluralista, i l'objectiu de compaginar —en un marc conflictiu amb l'Estat— aspectes de justícia socioeconòmica (la cohesió social i la igualtat d'oportunitats per a les persones que no parlaven català) amb aspectes de justícia nacional i cultural (la recuperació de l'ús públic de la llengua catalana).

Des del punt de vista de la justícia lingüística, l'adequació d'aquestes tres línies es justifica de la manera següent:

- a) En el cas de la línia a, amb 'prioritat per als grups més febles' em refereixo al disseny de polítiques institucionals que obliguin els membres dels grups lingüístics dominants a usar les llengües dels grups febles en determinats àmbits públics.

Es tracta d'un disseny orientat a proporcionar incentius instrumentals equilibrats per al bilingüisme tant dels membres de les majories com de les minories. Implica, com a restricció més clara de tria, que un individu no pot romandre monolingüe en termes de competències; en termes d'ús, els individus poden romandre monolingües en els usos privats, però no sempre en els públics. Per exemple, com a treballadors tant d'institucions públiques com d'empreses privades, hauran de seguir criteris corporatius que haurien d'incloure, en el cas de les interaccions amb ciutadans, l'ús de les llengües societàries que ells vulguin fer servir. També, com a ciutadans, els individus poden ser convidats (encara que no obligats) a usar les llengües societàries més febles amb les institucions públiques. Entenc que aquestes restriccions parcials estan justificades com a capacitació igualitària dels individus, perquè si no hi fossin els monolingües continuarien limitant les tries dels bilingües.

- b) Pel que fa a la segona línia de política lingüística, *b*, el coneixement universal de les llengües societàries (i de les llengües estrangeres rellevants) és una condició necessària perquè la línia anterior funcioni, perquè és el pilar bàsic de la capacitació igualitària. Aquest coneixement es pot proporcionar per mitjà de diversos dissenys lingüístics dels sistemes educatius, un aspecte relacionat amb la tercera línia suggerida, *c*.
- c) En la línia *c*, defenso la no segregació de serveis públics, és a dir, l'oferta d'una única línia de serveis per a tots els grups lingüístics. Aquests serveis integrats poden ser plurilingües en diferents mesures, d'acord amb la línia *a*: hi ha d'haver marge per a la tria lingüística individual, però es poden aplicar diversos arranjaments contextuals per equilibrar les condicions de tria. L'equilibri de les condicions de tria s'ha d'avaluar amb una visió global dels elements estructurals (socials, polítics, econòmics) que influeixen les tries en una societat mixta.

El principal argument per suggerir aquesta oferta no segregada de serveis és que permet evitar l'exclusió i altres efectes indesitjables dels sistemes segregats construïts sobre la dicotomia majoria/minoria, com els que Patten recull en un treball recent.¹⁷⁸ I resulta especialment rellevant en el cas de l'educació.

Marie McAndrew, en el seu estudi comparatiu dels sistemes educatius de Bèlgica, Catalunya, Irlanda del Nord i Quebec, explica que per avaluar l'adequació d'un model d'escolarització (en termes de segregació o no) cal mesurar-ne els resultats pel que fa a tres objectius socials principals: la igualtat d'oportunitats en l'educació; el manteniment de les cultures, les llengües i les identitats dels diversos grups; i la cohesió social.¹⁷⁹ La seva anàlisi remarca tres fets rellevants en relació amb la meua proposta: (*a*) cada societat ha desenvolupat una fórmula adaptada a les seves necessitats i característiques i probablement no adequada en altres contextos; (*b*) l'ordre de prioritat dels tres objectius s'ha d'analitzar dins el

178. Patten, "Language and Distributive Justice".

179. McAndrew, *Fragile Majorities*.

context en què la intensitat i la urgència relatives dels problemes poden ser avaluades; i (c) en part a causa de la falta de dades empíriques, és difícil aïllar l'impacte d'un sistema educatiu sobre la consecució d'aquests objectius.¹⁸⁰

Tenint present l'anàlisi de McAndrew, suggereixo que, en el cas específic de les societats mixtes, un sistema educatiu orientat a capacitar equitativament tots els ciutadans en les llengües societàries que no separi els alumnes segons les seves llengües inicials és un model adequat. En aquests contextos, una escolarització comuna pot afavorir la igualtat d'oportunitats i la cohesió social, sense amenaçar necessàriament la vitalitat d'un grup lingüístic.

En primer lloc, promou que els estudiants de grups lingüístics diferents assoleixin competències similars en les llengües rellevants.

En segon lloc, facilita un contacte primerenc amb la diversitat lingüística i la percepció que aquesta diversitat és un fet social normal, alhora que proporciona espai per a un debat natural sobre qüestions lingüístiques. A més, si no hi ha conflictes ètnics profunds, afavoreix els lligams emocionals primerencs entre membres de diferents grups lingüístics, que poden representar un camp fèrtil per a la inclusió, el respecte i la comprensió mutua, la confiança, la solidaritat i altres valors destacats pels teòrics polítics. Per tant, pot contribuir també a la cooperació en termes econòmics i a la minimització de la segmentació social, ètnica i econòmica. Alhora, evita els efectes oposats, relacionats amb els sistemes segregats, com

180. *Ibid.*, 44-46. Per exemple, aquesta autora conclou: "In Catalonia (...) the cohabitation of language groups seems not to have had the negative consequences for the minority language that its opponents in Quebec and Belgium feared. But, conversely, one cannot prove that the institutional completeness that prevails in these two societies has had the negative impact on social cohesion that Catalans seem to dread. Institutional completeness, to a certain degree, undoubtedly contributes to the development of stereotyped perceptions of the other group, but it can also promote stability in societies where ethnic tension could have been more violent. Similarly, the belief of Catalan authorities that equality of opportunities is better fostered by common schooling is well founded in part. This belief, however, is far from confirmed by the international literature (...)."

descriu Arraiza en el cas dels sistemes educatius de Bòsnia-Hercegovina, Macedònia i Kosovo.¹⁸¹

En tercer lloc, suggereixo que en les societats mixtes la vitalitat d'un grup lingüístic depèn en gran part d'aspectes externs al sistema educatiu (com polítiques més àmplies que afecten els usos lingüístics institucionals i professionals).¹⁸²

Encara que en alguns casos com els que analitza Arraiza (on hi ha conflictes ètnics profunds), la segregació sembla a la pràctica l'única solució viable, i al marge del fet que la majoria de sistemes educatius de les societats lingüísticament plurals ofereixen sistemes separats, defenso que en les societats mixtes els sistemes unificats resulten millors per aconseguir una capacitació lingüística igualitària i simultània.

És veritat que un únic sistema educatiu per a tots els grups lingüístics té alguns costos pel que fa a restriccions de tria, atès que els pares no poden triar (del tot) quines llengües i en quines llengües aprendran els seus fills. Però aquestes restriccions es poden defensar en la mesura que: (a) el sistema educatiu assegura efectivament una capacitació igualitària (pel que fa a les competències lingüístiques i d'altres tipus); (b) els costos en termes de restriccions són superats pels beneficis en termes de justícia socioeconòmica: no només perquè s'afavoreix la igualtat d'oportunitats proporcionant competències bilingües, sinó també perquè s'afavoreixen la inclusió, la cohesió social, la comprensió mútua o la cooperació; i (c) les restriccions es minimitzen amb arranjaments contextuais, testats pedagògicament, i s'apliquen amb un consens social i polític significatiu. Cal tenir en compte també que, com fa notar Van Parijs, els sistemes educatius rarament són triats individualment pels pares.¹⁸³

181. Arraiza, *Making Home Rules*, 27. Aquest autor assenyala que, en aquests tres casos, la manca d'interacció entre els estudiants de diferents ètnies o llengües dificulta la cohesió social i no ajuda a prevenir les tensions interètniques.

182. Per exemple, en el cas de les comunitats autònomes espanyoles, quan es compara l'estatus i la vitalitat del català a Catalunya (sistema no segregat) i a València (sistema segregat), és clar que són millors en el primer cas que en el segon.

183. Van Parijs, *Linguistic Justice for Europe*, 138.

A més a més, un sistema educatiu unificat, en la mesura que permet estimular el debat i la deliberació sobre qüestions lingüístiques entre membres de diferents grups, és en definitiva un entorn adequat per construir les preferències dels ciutadans de manera reflexiva.¹⁸⁴

En aquest sentit, convé tenir present que, a banda del que els principis de justícia poden exigir, unes polítiques lingüístiques justes també poden incloure decisions opcionals adoptades per mitjà de la negociació política sobre la base d'aquestes preferències reflexives dels ciutadans.

D'acord amb l'enfocament pluralista, la justícia lingüística requereix que els interessos comunicatius i identitaris dels individus com a membres de diferents grups es tractin equitativament. He argumentat que en les societats mixtes aquest requeriment porta a donar suport a un bilingüisme equilibrat i sostenible, i he suggerit un disseny institucional amb tres línies bàsiques per aconseguir-ho.

Més enllà d'això, el camp per prendre decisions polítiques suplementàries a través de procediments democràtics és obert. Permet, per exemple, diversos arranjaments contextuais en el sistema educatiu, o decisions explícites sobre els deures de les persones jurídiques cap als ciutadans en la provisió de serveis.

Atès que en les societats mixtes, i especialment en les caracteritzades com a societats híbrides, amb importants percentatges de ciutadans que se senten vinculats a diferents llengües, les preferències lingüístiques no són fàcilment predictibles i poden variar substancialment al llarg de la vida, capacitar els ciutadans perquè facin tries reflexives en un clima de respecte mutu i perquè les revisin quan calgui esdevé un dels pilars de les polítiques lingüístiques. Per reforçar aquest pilar, un ampli bilingüisme

184. Amb *preferències reflexives* em refereixo a tries no espontànies ni absolutament dependents d'un context contingent, en el sentit que suggereixen Offe i Preuss: "preferences that are the outcome of a conscious confrontation of one's own point of view with an opposing point of view, or of the multiplicity of viewpoints that the citizen, upon reflection, is likely to discover within his or her own self". Offe i Preuss, "Democratic Institutions", 170-171.

recíproc en les llengües societàries, concebut com a sostenible en el temps, és un recurs útil.

Acabo l'apartat amb una remarca sobre un punt que no és menor. El disseny institucional proposat per a les polítiques lingüístiques en les societats mixtes contradiu l'assumpció tradicional que tot *demos* (primari) requereix una única llengua comuna per funcionar políticament. Des de la meua perspectiva, el cas de les societats mixtes occidentals porta a donar suport a la promoció de dues (fins i tot tres) llengües comunes, totes les quals són, d'una banda, vehicles efectius per a l'exercici de la ciutadania i, de l'altra, part de la identitat col·lectiva.

3.6 Conclusió

En aquest capítol he analitzat el cas de les societats lingüísticament mixtes, on percentatges significatius de la població establerta pertanyen a grups lingüístics diferents i viuen barrejats, i on hi ha també un nombre elevat d'individus bilingües o políglotes, que podrien ser adscrits a més d'un grup. Les societats mixtes plantegen reptes importants a les tradicionals teories monistes de la justícia lingüística, perquè els grups lingüístics no poden ser territorialitzats geogràficament o delimitats fàcilment. Requereixen, per tant, enfocaments pluralistes, amb diverses adaptacions contextuals a les seves característiques específiques.

En primer lloc, he caracteritzat les societats mixtes a partir de conceptes fonamentals com els de grup lingüístic, bilingüisme, llengua inicial, societat i estrangera, i tenint presents les aproximacions sociolingüístiques a la mescla i la hibriditat lingüístiques. D'acord amb això, he remarcat que (a) en les societats mixtes els grups tendeixen a ser porosos, més o menys heterogenis pel que fa a les competències i identitats lingüístiques dels seus membres, i que (b) com més pràctiques bilingües es produeixen entre els membres de diferents grups lingüístics, més individus amb identitats múltiples hi pot haver, de manera que el conflicte entre grups tendeix a disminuir i la cooperació entre els individus tendeix a augmentar.

En aquests entorns porosos, els interessos lingüístics i les preferències individuals poden ser molt més dependents de les polítiques públiques

que en el cas de les societats lingüísticament transparents. Per tant, les polítiques lingüístiques esdevenen especialment rellevants, atès que poden influir més en les tries d'uns individus força adaptables en termes d'habilitats i identificacions lingüístiques.

A continuació, he operacionalitzat el concepte de societat mixta per mitjà de quatre variables: el nombre de grups lingüístics, la diversitat d'L1, el grau de bilingüisme en llengües societàries i el patró de distribució territorial. Amb l'objectiu de circumscriure l'anàlisi als casos més rellevants, he treballat amb índexs alts tant de diversitat d'L1 (superior al 25%) com de bilingüisme en llengües societàries (més del 50%). Així, a partir d'un corpus de 96 unitats polítiques (estats i subestats) d'Europa, el Canadà i els Estats Units, he identificat 16 casos de societats mixtes, entre les quals he distingit 8 casos de societats híbrides —caracteritzades per alts nivells de bilingüisme recíproc en les llengües societàries. L'anàlisi ha revelat que les societats mixtes, com s'han definit en aquest treball, són escasses entre les democràcies occidentals, i que les societats híbrides són excepcionals. La majoria de les societats mixtes identificades són nacions minoritàries en estats descentralitzats amb un règim d'autonomia lingüística —un projecte monolingüe de construcció nacional majoritària en el centre i règims plurilingües en les subunitats, les poblacions de les quals tendeixen a ser bilingües. Per tant, he conclòs que aquest patró d'organització política és una causa significativa de mescla lingüística.

Després, he suggerit una proposta per implementar polítiques lingüístiques justes en les societats mixtes, a partir dels lligams entre comunicació i identitat. He argumentat que en les societats mixtes és el conjunt de la comunicació efectiva, la dignitat i la llibertat allò que afavoreix objectius polítics valuosos com la participació democràtica, la inclusió, la cohesió social, la comprensió mútua, la solidaritat, la unitat i l'estabilitat. Tenint presents aquests objectius, he defensat les polítiques lingüístiques orientades a promoure i mantenir un ampli bilingüisme recíproc en les llengües societàries, sobre la base dels interessos de comunicació i d'identitat dels individus. Un bilingüisme sostenible pot ser vist com l'efecte del tractament igualitari dels interessos individuals, atès que està vinculat tant a la capacitació dels ciutadans en termes de competència lingüística com

a la provisió de condicions contextuais equitatives per a les seves tries lingüístiques. Per tant, des d'aquesta perspectiva és compatible amb un enfocament procedimental de justícia com el que defensa Patten (vegeu el capítol 2).

Per sostenir un ampli bilingüisme recíproc en les llengües societàries, les institucions haurien de proporcionar incentius estructurals equilibrats per a l'ús d'aquestes llengües. He suggerit que, en les societats mixtes, els dissenys institucionals de les polítiques lingüístiques haurien d'incloure tres línies: (a) l'ús públic (oficial) de les llengües societàries, amb àrees de prioritat per als grups mes febles; (b) la promoció del seu coneixement universal entre la població, i (c) l'oferta de serveis públics no segregats, especialment rellevant en el cas de l'educació. Aquestes tres línies poden prendre diferents formes d'acord amb arranjaments contextuais, i poden ser complementades amb diferents opcions de política lingüística adoptades a través de procediments democràtics (i preferentment sobre la base de les preferències *reflexives* dels ciutadans). En contrast amb l'assumpció tradicional que un *demos* només pot funcionar políticament si té una única llengua comuna, els principis de política lingüística que he suggerit estan inspirats en la idea que els *demos* mixtos poden tenir dues (i fins i tot tres) llengües comunes, i són implementats per mitjà d'una organització institucional construïda sobre aquesta base.

La meua proposta té indubtablement molt a veure amb l'experiència catalana en l'àmbit de les polítiques lingüístiques, especialment amb la de Catalunya. Una experiència amb vocació pluralista que ha tingut presents des dels inicis interessos de comunicació i d'identitat. El pròxim capítol en fa una breu anàlisi a partir del marc teòric de la justícia lingüística presentat en aquest treball.

4. El cas de Catalunya: breu anàlisi des de la perspectiva de la justícia lingüística

4.1 Introducció

L'anàlisi del cas de Catalunya és rellevant des del punt de vista de la justícia lingüística almenys per tres raons objectives.

En primer lloc, d'acord amb les dades del capítol 3, Catalunya és un dels casos més significatius de societats mixtes (i híbrides) entre les democràcies occidentals, tant en termes de volum de població com de nivells de mescla entre grups lingüístics.

En segon lloc, l'evolució de les polítiques lingüístiques a Catalunya al llarg de les darreres tres dècades reflecteix en gran mesura les tensions ideològiques del debat sobre la justícia lingüística (vegeu el capítol 2), tant pel que fa als interessos relacionats amb la comunicació o amb la identitat com pel que fa a les perspectives monistes o pluralistes del *demos*. L'any 1979, el primer Estatut d'autonomia de Catalunya va establir un règim bilingüe català-castellà en què el català esdevenia llengua oficial per la seva condició de llengua pròpia (o nacional) de Catalunya, mentre que el castellà *també* era oficial per la seva condició d'únic idioma oficial de l'Estat espanyol d'acord amb la Constitució espanyola de 1978.¹⁸⁵ Un aspecte determinant, tant per a la implementació com la legitimació de polítiques lingüístiques, és que l'organització política i legal espanyola afavoria un marc competitiu en què el Govern català havia d'adoptar una *posició defensiva per protegir* el català com a llengua *pròpia* davant el castellà, la llengua *comuna* promoguda per l'Estat.¹⁸⁶ Des d'aquest punt de partida (basat en la identitat i d'orientació monista a causa de la necessitat d'adoptar aquesta posició defensiva), en els darrers anys tant el Govern català com la societat civil han anat evolucionant en dos sentits: d'una banda, han afegit progressivament

185. L'Estatut de 2006 també reconeix l'occità aranès com a llengua pròpia de l'Aran i llengua oficial a tot el territori.

186. Cf. Vernet, *Dret lingüístic*, 126.

arguments comunicatius en la defensa del català (p. ex. com a *llengua comuna* en un context d'elevada immigració); de l'altra, han començat a fer explícites posicions pluralistes, en què tant el català com el castellà són considerades llengües de Catalunya.

Aquest darrer moviment està en gran part relacionat amb la tercera condició objectiva que fa que l'anàlisi de les polítiques lingüístiques a Catalunya sigui rellevant en aquest moment. Catalunya viu una conjuntura crítica¹⁸⁷ marcada per l'augment de l'independentisme, que des del 2012 ha esdevingut un moviment social i polític central. La independència és proposada pels seus defensors com l'única solució possible per emprendre una renovació política que porti més democràcia i més justícia social i cultural, valors que es perceben molt debilitats en el sistema polític espanyol. En aquest context, l'orientació tradicional de les polítiques lingüístiques afronta un canvi crucial d'escenari polític: una sobirania plena (o un augment significatiu de l'autogovern) implicaria el pas del marc competitiu entre els governs català i espanyol (cadascun protegint interessos lingüístics diferents) a un nou marc en què el Govern català adquiriria una plena (o gairebé plena) responsabilitat sobre els drets de tots els seus ciutadans com a membres de diferents grups lingüístics. Aquest canvi implicaria modificacions pel que fa a la implementació i, sobretot, a la legitimació, de les polítiques lingüístiques.

Hi ha, a més, una raó subjectiva que justifica cloure aquesta recerca amb una anàlisi del cas català: es tracta simplement del meu interès personal, que prové de la meua experiència professional en la gestió de la política lingüística a Catalunya des dels anys vuitanta. Com que és fonamentalment aquesta experiència el que em va empènyer a començar

187. En teoria política el concepte de conjuntura crítica (*critical juncture*) designa una situació extraordinària que pot provocar (i explicar metodològicament) una ruptura respecte a una determinada línia d'actuació tradicional (*path-dependency*) en l'acció política. Cardinal i Sonntag treballen amb aquest concepte per relacionar els règims lingüístics amb les tradicions estatals. Aquestes autores descriuen així les conjuntures crítiques: "Critical junctures' is an analytical tool political scientists use to home in on pivotal points of interaction between tradition and policy. A critical juncture may be presented by social, political, economic, or environmental crises or dramatic change. (...) At critical junctures, state traditions are often reinvented. What emerge are new patterns of governance –but ones never completely divorced from the old". (Cardinal i Sonntag, *State Traditions*, 4-5).

la recerca, un cop d'ull final al cas de Catalunya no només contribueix a tancar-la amb coherència, sinó que també vol mostrar honestament els elements clau del meu biaix contextual, del qual —per fer servir les paraules de Kymlicka¹⁸⁸ citades en el capítol 2— provenen les meves intuïcions i conviccions.

Per tant, aquest capítol pretén analitzar breument els fonaments de les polítiques lingüístiques a Catalunya des de 1979, la seva evolució i la situació actual, des de la perspectiva de les tensions ideològiques (entre instrumentalisme i constitutivisme, entre monisme i pluralisme) identifica- des en els debats de la justícia lingüística, i també suggerir alguns reptes plantejats per l'actual conjuntura marcada per l'independentisme.

Pel que fa a aquests reptes, argumento que, en cas d'obtenir un nivell significatiu de sobirania, Catalunya hauria d'adoptar una política lingüística pluralista destinada a sostenir la pluralitat en els termes descrits en el capítol 3, sobre la base dels interessos comunicatius i identitaris dels ciutadans. És a dir, les institucions haurien d'afavorir un ampli bilingüisme recíproc en català i castellà i proporcionar incentius estructurals equilibrats per usar aquestes llengües. Sostinc, també, que en cas que es mantingués un marc autonomista similar a l'actual, la justícia lingüística requeriria que les institucions espanyoles treballessin activament en la mateixa direcció. I que, si no fos així, les polítiques lingüístiques de Catalunya haurien de continuar sent, inevitablement, polítiques defensives per protegir els interessos lingüístics relacionats amb l'ús del català, atès que el manteniment de les relacions competitives i conflictives amb l'Estat ho requeriria.

Aquesta breu anàlisi està organitzada en tres apartats, a més d'aquesta introducció. L'apartat 2 esbossa l'evolució ideològica de les polítiques lingüístiques a Catalunya entre 1979 i 2015. L'apartat 3 identifica alguns trets clau de la situació actual i suggereix la manera com unes polítiques lingüístiques justes podrien ser implementades i legitimades en un nou escenari amb més autogovern. Finalment, l'apartat 4, a tall de conclusió, destaca alguns reptes del futur immediat.

188. Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*.

4.2 L'evolució de les polítiques lingüístiques a Catalunya 1979-2015

Aquest apartat descriu les bases i l'evolució ideològiques de les polítiques lingüístiques a Catalunya des que, l'any 1979, va recuperar les institucions i un grau significatiu d'autogovern dins de l'*estat de les autonomies*.

Convé insistir en la importància del marc polític establert per l'organització lingüística adoptada per Espanya, que encaixa amb el model que Kraus anomena *autonomia lingüística*.¹⁸⁹ Aquest marc estableix una única *llengua comuna estatal* (el castellà), usada per les institucions centrals i de coneixement obligat per a tots els ciutadans espanyols (deure establert explícitament en la Constitució de 1978), al costat de *llengües pròpies locals* addicionals en algunes comunitats autònomes, de coneixement opcional. D'acord amb aquest patró, l'estat *ha de protegir* el castellà, mentre que les comunitats *poden protegir* les seves llengües pròpies establint règims plurilingües. És a dir, a la pràctica les institucions estatals centrals no han assumit cap responsabilitat sobre les llengües pròpies *regionals*, que han estat tipificades (d'acord amb el procés de descentralització efectuat) com a competència de les comunitats autònomes respectives. Alhora, aquestes comunitats han adoptat polítiques per promoure les seves llengües, concebudes com a polítiques compensatòries de les estatals. Per tant, les polítiques lingüístiques dutes a terme a Espanya des de 1978 es poden descriure en gran mesura com a polítiques competitives entre dos agents: d'una banda, l'Estat, responsable de protegir el castellà, i de l'altra les comunitats autònomes, responsables de protegir les seves llengües pròpies.¹⁹⁰ En aquest marc, qualsevol avaluació de la justícia de les polítiques lingüístiques ha de tenir en compte la complementarietat (i de vegades el conflicte) entre les actuacions d'aquests dos agents, i per

189. Kraus, *A Union of Diversity*, 94-97.

190. Per exemple, l'actual Estatut d'autonomia (2006), en el seu article 143, estableix que el Govern català té competències en matèria de *llengua pròpia* (no en matèria de *política lingüística*). Inicialment, el text que es va tramitar sí que descrivia aquestes competències com a política lingüística, i fou en la negociació posterior amb l'Estat que aquest va obligar a limitar-les a la llengua pròpia. (Agraeixo a la professora Eva Pons aquesta segona observació, ben indicativa del fet que es tracta d'un model dissenyat a consciència per l'Estat.)

tant s'ha de basar en una visió global dels recursos proporcionats i les restriccions establertes per cadascun.

En el cas de Catalunya, el Govern autonòmic ha assumit activament la promoció del català, de vegades desafiant els límits establerts pel marc legal espanyol. Des de 1979, dos elements han distingit les polítiques lingüístiques a Catalunya: d'una banda, el seu pluralisme en termes d'implementació, que ha perseguit la justícia socioeconòmica i nacional i cultural per als membres dels dos grups lingüístics; de l'altra, el seu monisme en termes de legitimació, centrada en la protecció del català com a llengua pròpia de Catalunya (i per tant basada en interessos d'identitat col·lectiva).¹⁹¹ Ara bé, després d'una llarga primera etapa en què aquest tipus de legitimació fou forta i estable (aproximadament 1979-1999), en una segona etapa (al llarg de la dècada 2000-2010) una nova legitimació, ara de caire instrumental, s'afegeix al discurs públic: la del català com a llengua comuna, especialment pel que fa a la immigració; finalment, quan l'independentisme esdevé un moviment significatiu (des del 2010), es fa un nou pas cap a legitimacions pluralistes, que consideren el català i el castellà *llengües de Catalunya*.

Aquesta evolució està relacionada amb diversos canvis demolingüístics, ideològics i polítics que s'han produït al llarg d'aquestes tres dècades.

4.2.1 L'evolució demolingüística

Pel que fa a la demolingüística, als anys vuitanta del segle xx la població catalana es caracteritza per un coneixement generalitzat del castellà però percentatges significativament baixos de coneixement del català, sobretot a causa de dos factors: el primer, la llarga absència del català en l'esfera pública (per exemple en el sistema educatiu i en les institucions); el segon, la important immigració arribada de la resta de l'Estat entre 1951 i 1971, composta majoritàriament per treballadors no qualificats que ocupen po-

191. Convé remarcar, però, que aquesta legitimació monista forma part d'un discurs que assumeix clarament la pluralitat de la societat catalana, per la qual cosa posa l'accent en la inclusió i no en l'etnicitat. El coneixement del català s'entén com una eina clau per a la cohesió social i la igualtat d'oportunitats, des d'aquesta primera etapa fins ara (cf. Riera, "La intervenció en les competències").

sicions socials baixes.¹⁹² Aquesta nova població monolingüe en castellà es concentra en entorns urbans i industrialitzats, però en general això no implica una territorialització clara dels grups lingüístics.

Per tant, el principal objectiu polític en aquesta dècada és capacitar les persones per comunicar-se en català, tant per raons de justícia socioeconòmica com de justícia nacional i cultural. D'una banda, aprendre català és vist com una eina de promoció social per a les persones monolingües en castellà, atès que el català ha estat adoptat *de iure* per les institucions com a llengua preferent. De l'altra, aquest aprenentatge també és vist com una eina de justícia cultural per a la població catalanoparlant, que durant anys no ha pogut aprendre la llengua a l'escola.

Durant els anys noranta, el coneixement del català (el bilingüisme individual en català i castellà) augmenta significativament, de manera que la majoria de la població pot comunicar-se en les dues llengües. Però una nova onada d'immigració internacional transforma el paisatge lingüístic: entre 1998 i 2011 Catalunya rep un milió i mig d'immigrants, un terç dels quals són sud-americans.¹⁹³ L'any 2013, d'acord amb l'estadística oficial,¹⁹⁴ només el 58,8% de la població de 15 anys o més ha nascut a Catalunya, mentre que un 21,9% ha nascut a la resta de l'Estat i un 19,1% a l'estranger. Si considerem el lloc de naixement dels pares, només el 28% de la població ha nascut a Catalunya i té tots dos pares nascuts a Catalunya. Per tant, la societat catalana del segle XXI està marcada profundament per les onades contemporànies d'immigració.

Ara bé: malgrat la magnitud de l'impacte lingüístic d'aquestes migracions, les darreres dades oficials disponibles mostren que la majoria de la població és bilingüe en les llengües societàries (el 80,4% sap parlar català).¹⁹⁵

192. Vegeu Domingo, "Balanz i prospectiva". Val la pena notar que l'any 1975 Catalunya tenia 2,2 milions d'habitants (el 38,4% de la població) nascuts a la resta de l'Estat. La meitat no entenia el català, i només el 20% era capaç de parlar-lo (Reixach, *Coneixement i ús*, 166).

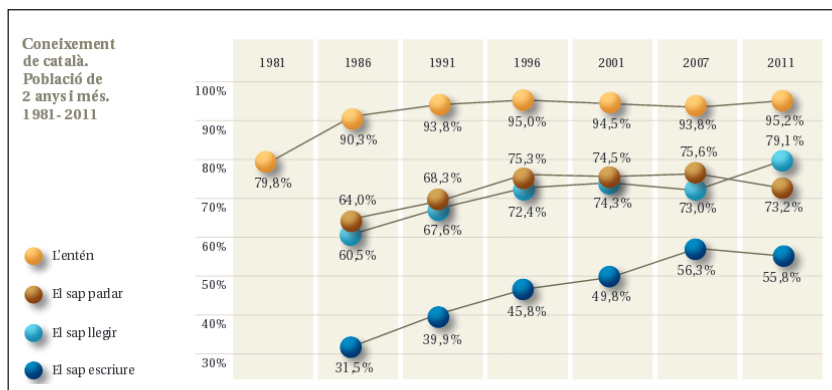
193. Domingo, *ibid.*, 19.

194. Generalitat de Catalunya, Enquesta d'usos lingüístics de la població, 2013.

195. Generalitat de Catalunya, *ibid.*

La figura 2 mostra l'evolució del coneixement de català entre 1981 i 2011, d'acord amb les dades dels censos de població:

Figura 2. Coneixement del català a Catalunya 1981-2011



Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. *Informe de política lingüística 2014*

A més, és significativa la pluralitat d'usos i identifikacions lingüístics que es donen a Catalunya:

Taula 9. Llengua inicial, llengua d'identificació i llengua habitual de la població a Catalunya, 2013

	Català (%)	Castellà (%)	Català i castellà (%)	Altres (%)
Llengua inicial	31,3	55,6	2,5	10,7
Llengua d'identificació	36,6	47,8	7	8,6
Llengua habitual	36,3	50,7	6,8	5,9

Font: Generalitat de Catalunya. *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013*

Convé remarcar, finalment, que la societat catalana no està polaritzada: més aviat, experimenta una creixent *intersecció* entre llengües i població,

en el marc d'una societat integracionista.¹⁹⁶ D'una banda, les famílies i els amics es fan més enllà dels grups lingüístics. De l'altra, la majoria de gent practica el bilingüisme en major o menor grau, i, d'acord amb les estadístiques oficials, en una conversa sis de cada deu persones s'adapten a la llengua de l'interlocutor (tant català com castellà) quan aquest respon en una llengua diferent de la que s'ha usat per començar a parlar.¹⁹⁷ En definitiva, les fronteres entre els grups lingüístics no estan clarament delimitades, i (almenys en el moment de redactar aquest treball) no hi ha cap grup que s'autorepresenti públicament com a tal exclusivament en funció de la seva llengua inicial o d'identificació. També es fa difícil parlar de majories i minories lingüístiques en referència als parlants de català i de castellà.¹⁹⁸ Per tant, la societat catalana és una societat mixta (i híbrida) d'acord amb els conceptes descrits al capítol 3.

4.2.2 L'evolució ideològica: el marc teòric sociolingüístic

Amb aquest títol vull subratllar la influència que han tingut els enfocaments sociolingüístics dels anys vuitanta en l'orientació de les polítiques lingüístiques i en el conjunt de les ideologies socials a Catalunya.

Aquests enfocaments, als quals diversos autors catalans fan contribucions significatives, es construeixen sobre el concepte de conflicte lingüístic i sostenen la inviabilitat d'un bilingüisme social estable.¹⁹⁹ En termes generals, la *sociolingüística del conflicte* interpreta el bilingüisme social com un pas temporal cap a la societat monolingüe *normal*, o bé per un procés de *substitució* de les llengües febles per les dominants, o bé pel procés invers de *normalització* de les llengües febles. La normalització de la llengua catalana és precisament l'objectiu explícit de les polítiques

196. Vila i Moreno, "Barcelona (Catalonia)"; *id.*, "Algunes bases".

197. Generalitat de Catalunya, *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics*.

198. Cf. McAndrew, *Fragile majorities*, 8-9; Boix i Paradís, "Ideologies and Trajectories", 167; Rocher i Riera, "Els drets de la minoria lingüística anglòfona", 47-49.

199. Boix i Vila (*Sociolingüística*, 33-38) destaquen la influència de l'activisme antifrancquista en la formulació d'aquests enfocaments conflictivistes, que en aquest rellevant període desenvolupen autors destacats com Lluís Vicent Aracil, Antoni Maria Badia, Ramon Ninyoles i Francesc Vallverdú.

lingüístiques, malgrat l'aparent contradicció amb el marc legal bilingüe, un fet que provoca ambigüitats freqüents en el discurs polític.²⁰⁰ La primera llei lingüística, aprovada el 1983, s'anomena *Llei de normalització lingüística*. A més, el terme *normalització* esdevé una etiqueta d'èxit que és encara avui usada àmpliament, en l'esfera pública i en la privada, per designar popularment la política lingüística.

Ara bé: al llarg dels anys noranta la sociolingüística catalana comença a adoptar posicions més conciliatòries amb el bilingüisme i el multilingüisme. De fet, la globalització condueix cap a un nou patró de societats àmpliament bilingües (o plurilingües), almenys en els països no anglosaxons, i l'ideal d'una societat *normal* monolingüe es va deixant de banda: el bilingüisme (o plurilingüisme) esdevé una realitat assumida que els governs han de gestionar per aconseguir una sostenibilitat lingüística.²⁰¹ A més, una línia de sociolingüística antropològica, més interessada pel nivell micro del contacte lingüístic, para atenció a la hibriditat lingüística i en remarca la rellevància dins la societat catalana.²⁰²

Finalment, convé també notar la forta influència que té el Quebec, com a referent empíric, en la política lingüística catalana, d'una banda com a model legal i de l'altra com a font d'expertesa operativa (p. ex. en la seva concepció de l'*aménagement linguistique*, traslladat a Catalunya com a *planificació lingüística*). És a imatge de la llei quebequesa de 1977 (Llei 101) que l'any 1998 s'aprova una nova llei lingüística, la Llei de política lingüística, que pretén promoure l'ús del català més enllà de l'esfera estricta de les institucions públiques. També és en part per influència del Quebec que el terme *llengua comuna* referit al català s'afegeix al terme *llengua pròpia* durant la primera dècada del segle XXI.

Al llarg d'aquesta dècada, l'impacte de la immigració internacional porta a adoptar una nova estratègia de legitimació de les polítiques lingüístiques

200. Cf. Branchadell, *Liberalisme i normalització lingüística*.

201. Cf. Bastardas, *Les polítiques de la llengua i la identitat*.

202. Woolard, "Les ideologies lingüístiques"; Boix-Fuster, "Entrevista amb Kathryn Woolard"; Pujolar *et al.*, *Llengua i joves*.

que presenta el català com a (la) llengua comuna de Catalunya, llengua que permet l'exercici d'una ciutadania *plena*.²⁰³

Aquest discurs posa l'accent en el vessant instrumental de la llengua, complementari del vessant identitari expressat per la noció de llengua pròpia o nacional. De tota manera, no s'abandona un enfocament més aviat monista, en el sentit que només una llengua, el català, és esmentada explícitament com la llengua nacional i comuna. Com passava en una etapa prèvia amb el concepte de normalització, ara la noció de llengua comuna aplicada al català també xoca amb la realitat empírica: en una societat amb un règim plurilingüe, on el castellà és més conegut que el català, és el castellà que pot funcionar més fàcilment com a llengua comuna. Per tant, possiblement tant el català com el castellà podrien ser llengües comunes, però difícilment el català de manera exclusiva.²⁰⁴

4.2.3 L'evolució política

Durant els vuitanta, un lligam estret entre la *normalització* del català i la recuperació de la llibertat democràtica afavoreix un ampli consens sobre les polítiques lingüístiques. De fet, la normalització s'entén majoritàriament com un remei per a les injustícies del passat. Així, la Llei de normalització lingüística de 1983 és aprovada per unanimitat al Parlament de Catalunya.

Aquesta llei posa la base per a un sistema educatiu de conjunció lingüística encaminat a dotar tots els alumnes de competències suficients en català i en castellà sense separar-los per raó de llengua, que estableix el català com a principal llengua vehicular de l'ensenyament. El sistema no segregat aspira a estendre al màxim el coneixement del català, alhora que evita dos efectes indesitjats. El primer, l'exclusió social dels no catalano-parlants (molts d'ells en la part baixa de l'escala social): així, l'escolarització

203. Aquest concepte de llengua comuna el fan servir tant agents de la societat civil (p. ex. Plataforma per la Llengua) com les institucions (p. ex. en el Pacte nacional per la immigració de 2008 i la Llei d'acollida de 2010). En tots aquests casos s'usa per remarcar la utilitat del català per a la inclusió i la igualtat d'oportunitats.

204. Vegeu Branchadell, *Liberalisme i normalització lingüística*, 70. Convé notar la diferència amb la situació del Quebec, on d'acord amb el cens de 2011 la majoria de la població sap francès però només la meitat anglès.

conjunta es concep com la millor manera per afavorir la cohesió social i la igualtat d'oportunitats.²⁰⁵ El segon, la consolidació de dos grups lingüístics homogenis i separats, que es percep com una amenaça per al projecte autonòmic.²⁰⁶

Sens dubte, a la pràctica el sistema educatiu de conjunció lingüística demostra ser un instrument efectiu d'inclusió i no afavoreix la constitució de majories i minories lingüístiques clares, autopercebudes com a tals. A més, contribueix significativament a augmentar la mescla lingüística, i és un factor clau perquè la societat catalana esdevingui més porosa, despolaritzada i oberta que altres societats occidentals.²⁰⁷

Al llarg dels anys noranta, a mesura que la restitució del català a les institucions públiques s'assumeix com una peça ordinària del funcionament democràtic, el consens inicial sobre les polítiques lingüístiques es debilita i afloren diferents sensibilitats dins el sistema català de partits polítics. Algunes veus reclamen el dret d'escolaritzar els fills en castellà, mentre que d'altres adverteixen que el català desapareixerà si no és objecte d'una protecció més forta. A més a més, durant els primers anys del segle XXI creix el conflicte entre els governs català i espanyol: l'aprovació per referèndum d'un nou Estatut d'autonomia de Catalunya l'any 2006, i la seva suspensió parcial per una sentència del Tribunal Constitucional espanyol el 2010, obren el camí perquè l'independentisme esdevingui un moviment significatiu a Catalunya.

L'augment de l'independentisme és alimentat per diverses controvèrsies entre els governs espanyol i català, referides tant a matèries econòmiques com culturals, entre les quals hi ha el sistema de finançament, la manca d'inversions estatals en infraestructures bàsiques a Catalunya o bé una nova llei d'educació, la LOMCE, que entra en conflicte amb el sistema de

205. Voltas (*La guerra de la llengua*, 57-63) defineix aquest model educatiu com un producte cultural de l'esquerra catalana. També McAndrew (*Fragile Majorities*) fa notar la influència dels partits d'esquerra en la imatge pluralista de la Catalunya dels anys vuitanta.

206. Flors, "Young People and Languages", 31-32.

207. Cf. McAndrew, *Fragile Majorities*, 9.

conjunció lingüística.²⁰⁸ L'independentisme es presenta fonamentalment com un moviment democràtic i és defensat amb arguments de justícia socioeconòmica, nacional i cultural, que en gran mesura es plantegen amb una orientació d'esquerres i no essencialista.

És en aquest context que els (o alguns) discursos sobre les llengües, i fins i tot determinades pràctiques lingüístiques dels líders independentistes, comencen a moure's del monisme cap al pluralisme.²⁰⁹ Això vol dir que tant el català com el castellà comencen a ser esmentats com a llengües de Catalunya, i que totes dues llengües són usades públicament per alguns partits i agents socials independentistes.²¹⁰

Aquest canvi és rellevant no només perquè representa un trencament amb la tradició institucional,²¹¹ sinó també perquè aquests discursos i pràctiques lingüístics havien estat fins aleshores exclusius de partits defensors del nacionalisme espanyol. D'una banda, el pas es fa per estratègia política (atès que es necessita el suport de tota la població per aconseguir una legitimació democràtica de la secessió). Però, d'altra banda, aquest canvi es correspon amb l'assumpció que la societat catalana és lingüísticament plural, i que per tant en el cas de secessió aquesta pluralitat hauria de ser gestionada adequadament: des d'aquesta perspectiva, caldria deixar enrere una política defensiva que veu el castellà (i els seus parlants) com una amenaça permanent, atès que el castellà és la llengua inicial (i en molts casos la llengua d'identificació) de la meitat de la població catalana.

Per tant, el plantejament tradicional de la política lingüística es troba en una conjuntura crítica. Siguin quines siguin les conseqüències polítiques

208. Per a més informació, vegeu Sanjaume, Moral and Political Legitimacy, 130-131.

209. Com constata Kraus a *Language Policy and Independence*, 138-139.

210. Per exemple, representants institucionals com Jordi Pujol (anterior president de la Generalitat) i Ferran Mascarell (conseller de Cultura 2011-2016) s'han referit al castellà com a llengua de Catalunya, i també Muriel Casals (presidenta d'Òmnium Cultural 2010-2015). A més, l'*Assemblea Nacional Catalana* fa servir tant el català com el castellà en la publicitat; i el candidat d'Esquerra Republicana de Catalunya a les eleccions al Parlament espanyol de desembre 2015 i juny 2016, Gabriel Rufián, feia servir habitualment el castellà en les seves intervencions.

211. En el sentit amb què utilitzen el terme Cardinal i Sonntag (*State Traditions*, 4-5).

de l'actual moviment independentista, la percepció que les aproximacions monistes pertanyen al passat ha anat creixent, per la qual cosa algun pas en l'evolució ideològica resulta necessari. De tota manera, el repte és important i les pors habituals i lògiques d'un grup lingüístic minoritari, en aquest cas el que té com a llengua inicial el català, apareixen. Malgrat el fet que alguns líders independentistes imaginin un nou país lingüísticament plural, la realitat immediata està marcada pels nivells més alts de conflicte amb el Govern espanyol de les darreres dècades, i per tant també pels nivells més alts de percepció de dominació i amenaça en la part catalana. Per això, en el debat públic diverses veus reclamen que aquest nou país imaginat hauria d'establir un règim monolingüe en català (amb cert grau de tria lingüística per als parlants de castellà), a fi de protegir amb efectivitat els interessos dels catalanoparlants.²¹²

Certament, hi ha un grau significatiu de preocupació sobre les possibles conseqüències de decisions precipitades que es puguin prendre en el futur immediat en el camp de la política lingüística si hi ha un canvi significatiu de paradigma. Alhora, i al marge de l'evolució de la relació política entre Catalunya i Espanya, sembla que les polítiques lingüístiques demanin nous enfocaments, que al seu torn exigeixen una reflexió serena.

4.3 Quina via catalana per a unes polítiques lingüístiques justes?

Aquest apartat analitza les implicacions que el pas de les tradicionals polítiques lingüístiques defensives (en el context dels processos competitius de construcció nacional dins Espanya) a unes polítiques proactives (en el marc del projecte de construcció d'un nou país més democràtic i més just) podria tenir pel que fa a la justícia lingüística.

Com he dit, és en gran mesura el marc competitiu dins l'Estat el que explica l'enfocament monista adoptat (en termes de legitimació) pel Govern català durant els anys vuitanta, amb l'accent posat en la identitat i la centralitat del concepte de llengua pròpia com a pilar de la política lingüística. De fet, aquest enfocament monista és fonamentalment una

212. Un exemple destacat és el document presentat pel grup Koiné, format majoritàriament per professors de llengua i literatura catalanes, al març de 2016.

estratègia compensatòria davant de les polítiques estatals. I és probablement l'única estratègica capaç de sostenir la pluralitat lingüística, és a dir, de proporcionar un context equilibrat de tria lingüística o, en termes de Patten, condicions contextuais equitatives per al tractament igualitari dels ciutadans. En aquest sentit, una legitimació monista és un instrument per sostenir la pluralitat.

Sembla que un escenari de manteniment del règim espanyol d'autonomia lingüística, en els termes establerts fins ara, deixa poc marge al Govern català per fer plantejaments diferents. Mentre el castellà continuï funcionant com l'*hegemon* (per fer servir un terme de Grin), promogut per mitjà del poder hegemònic de l'Estat, les institucions catalanes estan obligades a centrar-se en la defensa de l'ús del català.²¹³

En canvi, un escenari de plena sobirania (o un augment substancial de l'autogovern) a Catalunya implica un canvi crucial: l'adquisició d'una plena (o gairebé plena) responsabilitat del Govern català sobre els drets de tots els ciutadans com a membres de determinats grups lingüístics. En conseqüència, caldria fer un canvi significatiu en les polítiques lingüístiques, més important pel que fa a la legitimació que a la implementació. Vull dir amb això que les polítiques haurien de continuar sent pluralistes respecte als grups lingüístics existents, alhora que el Govern català hauria d'adoptar un nou paper com a únic garant dels interessos lingüístics dels ciutadans, tant en termes de comunicació com d'identitat.

A l'hora de buscar models de polítiques lingüístiques justes en aquest escenari, convé tenir en compte l'excepcionalitat de la societat catalana entre les democràcies occidentals pel que fa a la mescla de grups lingüístics. La seva excepcionalitat comporta, d'una banda, l'absència de desenvolupaments teòrics adequats i, de l'altra, la manca de referents empírics.

Un cop d'ull als possibles referents mostra que els tres estats identificats en el capítol 3 com a societats híbrides (Andorra, Letònia i Luxemburg) són heterogenis i distants del cas català. Dos d'ells (Andorra i Letònia) tenen règims monolingües, mentre que Luxemburg en té un de plurilingüe. Dos

213. Grin, "Using territoriality", 32.

(Andorra i Luxemburg) són petits estats, i també en certa manera Letònia (encara que el seu volum de població s'acosta més al de la catalana).²¹⁴ En termes de dependència històrica (el que els teòrics polítics solen anomenar *path dependency*), Letònia té alguns punts en comú amb Catalunya, com a ex-república soviètica; però la important distància cultural, social i política entre Rússia i Espanya, i especialment el conflicte ètnic present a Letònia i inexistent a Catalunya fan que aquests dos casos siguin ben diferents.

Des del meu punt de vista, en el cas de guanyar un nivell significatiu de sobirania Catalunya hauria d'adoptar una política lingüística pluralista en els termes descrits en el capítol 3. És a dir, les institucions haurien d'afavorir un ampli bilingüisme recíproc en català i castellà, proporcionant incentius estructurals equilibrats per fer servir totes dues llengües. En una societat com la catalana, que ja es pot considerar híbrida, el disseny institucional de les polítiques lingüístiques hauria d'incloure: (a) l'ús oficial de les dues llengües, amb àrees de prioritat per al català (especialment, el seu ús preferent en les institucions públiques sense negar el dret dels ciutadans a comunicar-se en castellà si ho desitgen); (b) la promoció del coneixement universal de les dues llengües entre la població, i (c) l'oferta de serveis públics no segregats lingüísticament, com fins ara, inclòs el cas de l'educació. Sobre aquesta base, es poden adoptar en l'arena política diverses decisions sobre arranjaments contextuais i polítiques addicionals en un ampli ventall de camps (p. ex. deures de les persones jurídiques en activitats com la prestació de serveis privats).

Sens dubte, aquest plantejament pluralista és coherent amb la tradició de la política lingüística a Catalunya, que ha estat pluralista en la implementació encara que més aviat monista en la legitimació a causa de la postura defensiva que els governs s'han vist obligats a adoptar.

En el cas de la legitimació, al meu entendre la consideració del català com la llengua pròpia (o nacional) de Catalunya i el desig que el català funcioni com la llengua comuna requeririen una modulació cap a una pluralització progressiva. Amb això vull dir que:

214. Habitants (censos de 2014): Letònia, 1.973.700; Catalunya, 7.519.000.

- a) Certament, el català és la llengua originària de Catalunya com a entitat política:²¹⁵ fins als anys cinquanta (abans de les onades contemporànies d'immigració) la majoria de la població parlava català (en general com a llengua inicial) i s'identificava amb el català. Després, però, una combinació de polítiques assimilatòries i de canvis demogràfics han conduït a una societat híbrida on percentatges significatius de la població s'identifiquen amb el català o amb el castellà (o també amb totes dues llengües). Per tant, el castellà hauria de ser reconegut d'alguna manera com a llengua de Catalunya, al costat del català.
- b) El català hauria de ser promogut com a llengua comuna, per permetre l'exercici d'una ciutadania plena a tots els catalans, però també el castellà tindria aquesta funció. D'una banda, perquè en termes de justícia la funció de llengua comuna implica tant interessos de comunicació com d'identitat d'un grup significatiu de la població. D'altra banda, perquè en termes pragmàtics el castellà ja funciona com a llengua comuna (és la llengua oficial més coneguda).

Algú pot considerar que l'assumpció d'aquesta pluralització lingüística és de fet una resignació als efectes d'una injustícia històrica, atès que el sistema polític espanyol (i especialment el de la darrera dictadura) ha estat el causant directe de molts dels canvis demolingüístics en la Catalunya del darrer segle que han convertit el castellà en la llengua inicial de la majoria de la població. Crec, però, que no es pot culpabilitzar aquesta població per això, sobretot en la tessitura d'iniciar un projecte polític que es pretén democràtic i just.

Considero doncs necessària una pluralització, però també remarco que hauria de ser progressiva, en part perquè actualment la realitat política exigeix l'enfocament defensiu tradicional, i en part perquè aquest salt ideològic hauria d'estar fonamentat sòlidament en una reflexió serena

215. *Llengua originària* és el terme suggerit pel professor Antoni Milian en el debat "Quin hauria de ser el règim jurídic de la llengua catalana si Catalunya tingués un estat propi?", organitzat per l'Institut d'Estudis Autònoms de la Generalitat de Catalunya al novembre de 2013.

sobre un conjunt d'elements que avui són molt incerts, com veurem en l'apartat següent.

4.4 Un repte de futur: afavorir les tries reflexives

A tall de conclusió, acabo aquest capítol amb una remarca sobre els molts reptes que s'entreveuen per a les polítiques lingüístiques a Catalunya en un futur immediat.

Sigui quina sigui l'evolució de l'independentisme a Catalunya, almenys convé tenir presents tres elements. El primer és de caire ideològic, i els altres dos de caire empíric.

Pel que fa al factor ideològic, crec que caldrà assumir en algun moment que el castellà forma part de la identitat col·lectiva, com ja expliciten públicament actors polítics de diferents orientacions. Dit d'una altra manera, si fins fa no gaires anys l'ideal d'una societat amb el català com a única llengua pròpia i pràcticament monolingüe en català —inspirat pel patró tradicional de l'estat nació— era força present en els discursos institucionals i acadèmics, avui sembla clar que s'ha produït una evolució cap a la idea que tant el català com el castellà són llengües de Catalunya, i que (al marge que aquesta idea pugui formar part d'una estratègia d'una part de l'independentisme), una vegada assentada en el discurs públic no hi ha marxa enrere. En aquest context, sembla clar que el millor resultat a què poden aspirar les polítiques públiques és el d'una pluralitat lingüística estable.

Pel que fa als factors empírics, cal tenir en compte, en primer lloc, que els membres del grup lingüístic catalanoparlant continuaran en una posició minoritària (dins o fora d'Espanya), a causa de l'aparentment incessant procés de globalització. En segon lloc, també cal preveure que la hibriditat lingüística probablement augmentarà durant els propers anys, i que els catalans probablement tindran més pràctiques bilingües i adoptaran més identitats lingüístiques múltiples.

Les conseqüències sociolingüístiques d'aquesta evolució són en gran mesura desconegudes: malgrat la considerable recerca sociolingüística feta al llarg de les darreres dècades, manquen dades empíriques sobre

els efectes de la convivència i mescla de persones bilingües en societats on (a) un bilingüisme recíproc i equilibrat és promogut per les institucions, i (b) el coneixement i l'ús de les llengües globals (especialment l'anglès en aquest cas) és cada vegada més valorat i estès.

Aquestes remarques són vàlides tant dins el marc autonomista espanyol com per a escenaris de més autogovern. Al meu entendre, com a estat independent Catalunya hauria d'aplicar polítiques pluralistes d'acord amb el model suggerit en l'apartat anterior. I si es manté dins un sistema autonòmic similar a l'actual, la justícia lingüística requeriria que les institucions espanyoles treballessin en la mateixa direcció pluralista i assumissin activament la defensa dels interessos de comunicació i d'identitat de tots els ciutadans, incorporant les diverses llengües espanyoles a les pràctiques comunicatives i a la identitat *comunes*, i adoptant en relació amb els governs subestats un enfocament col·laboratiu que deixés enrere el patró competitiu tradicional. Si, en el marc autonòmic, les institucions espanyoles no adoptessin aquest enfocament, aleshores les polítiques lingüístiques de Catalunya haurien de continuar sent, inevitablement, polítiques defensives per protegir els interessos lingüístics relacionats amb l'ús del català.

Per tant, sigui com sigui les polítiques lingüístiques de Catalunya han d'estar atentes a aquest conjunt d'elements i preparades per adaptar-se a un entorn canviant, que és considerablement obert en molts aspectes i en què les preferències lingüístiques de les persones seran dúctils i podrien evolucionar ràpidament.

De nou, com he suggerit per a les societats mixtes en general, insisteixo que capacitar els ciutadans per fer tries raonades en un clima de respecte mutu, i per revisar aquestes tries quan sigui necessari, serà un dels pilars de les polítiques lingüístiques a Catalunya. En altres paraules, les polítiques lingüístiques a Catalunya haurien de promoure el desenvolupament de les preferències reflexives dels ciutadans en el sentit suggerit per Offe i Preuss,²¹⁶ és a dir, de preferències basades en una confrontació conscient del punt del punt de vista propi amb altres punts de vista

216. Offe i Preuss, "Democratic Institutions".

(de vegades oposats) relacionats, en aquest cas, amb els interessos de comunicació i d'identitat de cadascú. Sense aquesta reflexió es fa difícil arribar a consensos sobre els incentius estructurals equilibrats —recursos i restriccions— que han d'establir les polítiques públiques per facilitar un context equitatiu de tria de llengua.

En tot cas, un debat fonamentat i serè sobre les qüestions tractades en aquesta recerca podria ajudar a implementar polítiques lingüístiques justes en aquest futur proper i en tants aspectes incert.

5. Conclusions

Determinar què són polítiques lingüístiques justes és complex, i més encara en el context específic de les societats mixtes, en què els membres de diferents grups lingüístics, significatius en termes de mida del grup i d'arrelament al territori, viuen barrejats i no poden ser separats territorialment. En primer lloc, perquè els desenvolupaments de la teoria política sobre la justícia lingüística són relativament recents i no han incorporat amb prou profunditat les aportacions d'altres disciplines com la sociolingüística. En segon lloc, perquè les teories normatives han tendit a estar esbiaixades cap a contextos força territorialitzats lingüísticament, com el Canadà i Bèlgica. En tercer lloc, perquè manca treball empíric sobre la prevalença, les característiques i les dinàmiques de la mescla lingüística, a la qual la teoria política ha prestat poca atenció. I, en quart lloc, perquè les societats mixtes, tal com s'han definit en aquest treball, són poc habituals —si no excepcionals— en el conjunt de les democràcies occidentals, i estan circumscrites sobretot a nacions minoritàries de característiques similars a la catalana.

Sabut això, i amb l'aspiració de contribuir a la reflexió sobre la justícia lingüística des de la perspectiva catalana, en aquest treball m'he plantejat quatre grans objectius de caire teòric, empíric, normatiu i aplicat. En el pla teòric, he volgut presentar una aproximació a les teories actuals sobre justícia lingüística, per a les quals el cas de Catalunya —i de l'àrea lingüística catalana en general— representa sense dubte un incentiu empíric considerable. Deutora d'aquest incentiu, en el pla empíric he fet una anàlisi comparada per situar l'excepcionalitat de l'àrea catalana, pel que fa als seus nivells de mescla de grups lingüístics, en el marc de les democràcies occidentals. De la mateixa manera, en el pla normatiu he suggerit una proposta per implementar polítiques lingüístiques justes en societats mixtes. I, finalment, en el pla aplicat he analitzat el cas de Catalunya des del punt de vista de la justícia lingüística, fent èmfasi en els reptes que planteja la situació sociopolítica actual.

Són diverses les remarques fetes en tots aquests plans al llarg dels capítols precedents. Amb el propòsit de cloure el volum, aquest capítol en selecciona algunes i suggereix línies de recerca. S'estructura en cinc apartats, un per a cadascun dels objectius proposats més un de final dedicat a futura recerca.

5.1 La justícia lingüística: una perspectiva teòrica necessària per al disseny i la implementació de polítiques lingüístiques

L'anàlisi dels debats sobre justícia lingüística que mantenen els teòrics i filòsofs polítics ha posat de manifest l'interès innegable d'aquesta perspectiva teòrica a l'hora de posar en pràctica polítiques lingüístiques, però també n'ha posat en evidència alguns biaixos ideològics que resulten rellevants —i alhora sorprenents— des d'una perspectiva catalana.

Un primer biaix ve donat per la marcada dicotomia amb què es plantegen els interessos de comunicació i d'identitat que les persones tenen en les llengües. En general, els primers s'associen a la justícia socioeconòmica (a valors com la igualtat d'oportunitats i la promoció social) i els segons a la justícia nacional i cultural (a valors com la dignitat igual i el context cultural de tria). Alhora, com que es treballa amb un concepte simple, denotatiu, de comunicació —equiparat a transferència d'informació—, la justícia socioeconòmica es vincula a la promoció de les llengües més esteses o majoritàries, mentre que la promoció de les llengües minoritàries es justifica només en termes de justícia nacional i cultural. La contraposició entre llengües majoritàries i minoritàries és també una dicotomia simple habitual en aquest camp, que se sol entendre per defecte en el nivell estatal o bé, més recentment, en el global.

Per contra, en aquest treball he argumentat que tant la promoció de les llengües majoritàries com la de les minoritàries té implicacions en els dos vessants de la justícia i, especialment, que l'ús de les llengües minoritàries ha de ser tingut en consideració per a la justícia socioeconòmica. Bàsicament, perquè les persones tenen alhora interessos de comunicació i d'identitat en l'ús de les seves llengües, i sobretot de les seves llengües inicials, siguin majoritàries o minoritàries. En primer lloc, les persones solen ser més competents en les llengües inicials i se senten més còmodes

o segures quan les utilitzen. En segon lloc, cal considerar que en termes d'efectivitat comunicativa les llengües locals (minoritàries o no) poden ser les més útils per a la promoció social en contextos on l'autoritat lingüística es mesura d'acord amb la ideologia de l'autenticitat. La perspectiva sociolingüística m'ha permès remarcar que la comunicació no es pot separar del seu context, per la qual cosa es manté estretament lligada a la identitat fins i tot quan s'adopten enfocaments instrumentals centrats en l'efectivitat comunicativa.

Sobre aquesta base he defensat que, en entorns multilingües, el bilingüisme (o poliglòtisme) individual és un recurs rellevant per a la igualtat d'oportunitats i la promoció social, fins i tot quan les segones llengües apreses són llengües locals, i que les preferències lingüístiques dels individus, fins i tot si són perfectament bilingües, són importants tant des d'una perspectiva nacional i cultural com socioeconòmica.

El segon biaix està relacionat amb una determinada concepció ontològica —discreta o transparent— de les llengües i els grups lingüístics, basada en la idea que el *demos* estàndard (estat o subestat) és força homogeni lingüísticament. Aquesta concepció explica teories d'inspiració monista com les que proposen Kymlicka i Van Parijs, que privilegien els interessos d'un grup lingüístic en cada unitat política en bona part perquè s'inspiren en contextos empírics amb una forta territorialització lingüística —el Canadà i Bèlgica en els casos d'aquests autors. Per això he sostingut que els *demoi* heterogenis, per exemple els que en aquest treball anomeno societats mixtes, requereixen desenvolupaments teòrics addicionals, de caire pluralista, propers als que suggereixen Patten i De Schutter, que es basen en el tractament igualitari dels grups lingüístics de població establerta de fa temps (no immigrant) en una unitat política determinada. He considerat, doncs, que aquestes teories són un bon punt de partida per abordar la justícia lingüística en les societats mixtes, tot i que he suggerit que es podrien justificar no només amb arguments d'identitat —com fan aquests autors— sinó també amb arguments de comunicació —i per tant de justícia socioeconòmica—, de manera que la promoció de les llengües minoritàries es podria defensar d'una manera més sòlida, amb aquesta doble legitimació.

5.2 Les societats mixtes: una categoria rellevant per a la justícia lingüística

Per als objectius d'aquesta recerca, he definit les societats mixtes com a *demos* o unitats polítiques on percentatges significatius de la població establerta de fa temps (no immigrant) es poden adscriure a grups lingüístics diferents però viuen barrejats, de manera que els grups no poden ser separats territorialment.

Combinant conceptes de la teoria política i la sociolingüística, en primer lloc he suggerit que en aquestes societats els grups lingüístics es poden delimitar a partir de la llengua inicial dels seus membres i que les llengües inicials de grups significatius de població —en termes de volum i arrelament al territori— es poden considerar *llengües societàries*. En segon lloc, he remarcat que (a) en les societats mixtes els grups lingüístics tendeixen a ser porosos, més o menys heterogenis pel que fa a les habilitats lingüístiques i les identifications dels seus membres, (b) com més pràctiques bilingües es donen entre membres de diferents grups, més identitats individuals múltiples hi pot haver, per la qual cosa el conflicte entre grups tendeix a disminuir i la cooperació a augmentar, i (c) els límits entre majories i minories poden ser confusos. Les societats mixtes són doncs unitats polítiques que posen en qüestió alguns dels principis de les teories monistes, com per exemple els conceptes de proteccions externes i restriccions internes dels grups amb què treballa Kymlicka (ben difícils de distingir en aquests contextos), o bé la idea de Van Parijs que la diversitat lingüística local amenaça la solidaritat i la confiança entre la població.

Seguidament, he operacionalitzat el concepte de societat mixta d'acord amb quatre variables (nombre de grups lingüístics, diversitat d'L1, grau de bilingüisme en les llengües societàries i patró de territorialització), amb el propòsit d'obtenir dades empíriques sobre la prevalença d'aquestes societats entre les democràcies occidentals. A partir d'aquestes variables, he identificat 16 societats mixtes en un corpus de 96 estats i subestats d'Europa (Consell d'Europa), el Canadà i els Estats Units, i dins aquest grup hi he distingit 8 casos que he anomenat societats híbrides, caracteritzades per nivells significatius de bilingüisme recíproc en les llengües societàries.

Per tant, l'anàlisi ha revelat que les societats mixtes, tal com les he definit en aquest treball, són escasses entre les democràcies occidentals, mentre que les societats híbrides són casos excepcionals.

Moltes societats mixtes són nacions minoritàries dins d'estats descentralitzats amb un règim d'autonomia lingüística (model contraposat al federalisme lingüístic). Aquest règim estableix una única llengua oficial i comuna per a tot l'estat i permet l'addició d'altres llengües oficials en els subestats, per la qual cosa, si les polítiques lingüístiques subestatals són actives en la promoció d'aquestes llengües, el bilingüisme augmenta.

Tant Catalunya com les Illes Balears i el País Valencià, i també Andorra, formen part del grup excepcional de societats híbrides. És probable doncs que en aquests contextos la implementació de polítiques lingüístiques justes impliqui l'aplicació de models també excepcionals —o poc usuals entre les democràcies occidentals.

5.3 Una pluralitat lingüística sostenible: instrument i objectiu per a unes polítiques lingüístiques justes en societats mixtes

En el pla normatiu, he sostingut que les societats mixtes requereixen polítiques pluralistes, basades en el tractament igualitari dels interessos de comunicació i d'identitat dels grups lingüístics, i que per implementar-les cal promoure un ampli bilingüisme recíproc en les llengües societàries, entès com un mitjà per afavorir condicions contextuais efectives per a la tria lingüística. Així, en coherència amb el marc teòric del liberalisme, he defensat la pluralitat lingüística no pel seu valor intrínsec, sinó com a instrument i resultat del mateix enfocament pluralista adoptat.

La promoció del bilingüisme recíproc es basa en l'argument —àmpliament descrit per la sociolingüística catalana— que, en les societats on conviuen dos o més grups lingüístics, si els grups dominants es mantenen monolingües els membres dels grups més febles es veuen *obligats a triar* el canvi a la llengua dels grups dominants. Per això he considerat que aquest canvi és el producte de condicions desiguals de tria provocades pel monolingüisme dels grups dominants, que impedeix de fet qualsevol tria lingüística dels membres dels grups més febles quan interaccionen

amb els dominants. Com a conseqüència, he defensat que la justícia en les societats mixtes no consisteix a capacitar *les minories* per usar les seves llengües en l'esfera pública (plantejament habitual en la legislació internacional), sinó a capacitar *tots els ciutadans* per usar les llengües societàries.

A més, he argumentat que, perquè existeixin condicions equitatives de tria lingüística, les institucions han de proporcionar incentius estructurals equilibrats per a l'ús de les llengües societàries. Per això he proposat un disseny institucional per a les polítiques lingüístiques basat en un règim plurilingüe, però alhora afavoridor d'un equilibri efectiu entre les opcions de tria dels individus com a membres de grups lingüístics febles o dominants. Obtenir aquest equilibri dependrà de l'aplicació de dos instruments bàsics de les polítiques públiques: la inversió de recursos públics i l'aplicació de restriccions de tria. I he conclòs que, en general, les societats mixtes occidentals permeten perseguir aquest equilibri amb nivells raonables tant de recursos invertits com de restriccions aplicades.

Partint de la posició teòrica de De Schutter, he defensat que els grups vulnerables mereixen més recursos públics que els dominants i que diverses restriccions en l'ús de les llengües dominants es poden justificar en termes de capacitació igualitària. Així, he suggerit que, en les societats mixtes, els dissenys institucionals de les polítiques lingüístiques haurien d'incloure tres línies: (a) l'ús públic (oficial) de les llengües societàries, amb àrees de prioritat per als grups lingüístics febles; (b) la promoció del coneixement universal d'aquestes llengües entre la població, i (c) la prestació de serveis no segregats lingüísticament, que és especialment rellevant en el cas de l'educació. Pel que fa al disseny dels sistemes educatius, he sostingut que, en el cas específic de les societats mixtes, l'objectiu de la capacitació igualitària dels ciutadans recomana no separar els alumnes segons les seves llengües inicials. En les societats mixtes el model educatiu no segregat pot afavorir la igualtat d'oportunitats i la cohesió social, alhora que no necessàriament posa en qüestió la vitalitat d'un grup lingüístic. A més, el fet d'*aprendre junts* pot servir per promoure el debat primerenc sobre qüestions lingüístiques i, al

seu torn, per capacitar les persones per fer tries lingüístiques reflexives en un clima de respecte mutu.

Aquestes tres línies d'actuació poden prendre diferents formes d'acord amb adaptacions contextuais, i poden complementar-se amb un ampli ventall d'opcions de política lingüística adoptades democràticament —i desitjablement sobre la base de les preferències reflexives dels ciutadans. Davant de l'assumpció tradicional que un *demos* només pot funcionar políticament quan té una sola llengua comuna, la política lingüística suggerida parteix de la idea que les societats mixtes tenen dues (o fins i tot tres) llengües comunes, i s'implementa amb una organització institucional construïda sobre aquesta base.

Sens dubte, el disseny institucional que resulta de l'aplicació de l'enfocament pluralista a les societats mixtes és molt proper al model seguit a Catalunya en les darreres dècades. És obvi que aquesta proximitat no és una pura coincidència, sinó que s'explica per la vocació pluralista de les polítiques lingüístiques a Catalunya des dels inicis de la darrera etapa democràtica, polítiques que han tingut en consideració tant elements de justícia nacional i cultural com de justícia socioeconòmica.

En aquest sentit, la proposta que presento pot ser entesa també (tot i que no era un objectiu inicial del treball) com un exercici avaluatiu —i justificatiu— del model català. És a dir, d'una banda les conclusions de l'anàlisi sobre la justícia lingüística en societats mixtes corroboren l'encaix de les polítiques lingüístiques recents a Catalunya amb el marc teòric del liberalisme, i d'altra banda permeten plantejar-les com a model per a contextos similars. La creixent mobilitat de la població fa que en les societats contemporànies augmentin el poliglòtisme individual, la convivència entre individus de llengües inicials diferents, les identifications lingüístiques múltiples i altres fenòmens relacionats amb la mescla lingüística que en les democràcies occidentals no havien estat habituals fins fa poc. És per això que l'expertesa catalana en la gestió d'aquestes situacions pot proporcionar referents valuosos de polítiques públiques per a estats i subestats de característiques semblants.

5.4 Catalunya com a societat mixta: reptes en el marc de la situació sociopolítica actual

La caracterització de Catalunya com a societat mixta implica, d'acord amb les premisses anteriors, que les seves polítiques lingüístiques s'han de basar en el pluralisme, i això tant en l'escenari autonòmic actual com en un escenari de plena sobirania o augment substancial de l'autogovern. En aquests dos escenaris, però, les maneres d'implementar polítiques pluralistes varien de forma significativa.

L'escenari autonòmic, marcat pels processos competitius —i conflictius— de construcció nacional entre Catalunya i l'Estat espanyol, obliga el Govern català a fer polítiques lingüístiques defensives i centrades en la identitat, amb una legitimació de caire monista per protegir el català com a llengua pròpia. En un context en què dos agents —l'estat i el subestat— fan simultàniament política lingüística, cadascun amb objectius diferents, l'enfocament monista del subestat és fonamentalment una estratègia compensatòria davant de les polítiques estatals. És, per tant, un instrument per sostenir la pluralitat lingüística, en el sentit que intenta proporcionar un context equilibrat de tria lingüística —en el cas de Catalunya entre català i castellà davant d'un estat monolingüe en castellà. Des del punt de vista de la justícia lingüística, la continuïtat del marc autonòmic —especialment si es té en compte l'augment dels nivells de conflicte experimentat en els darrers anys— empeny el Govern de Catalunya a mantenir les polítiques defensives tradicionals.

En canvi, en un escenari de plena sobirania o augment substancial de l'autogovern, en què el Govern català fos l'únic o el principal agent responsable de protegir els interessos dels ciutadans com a membres de diferents grups lingüístics, aquest Govern hauria d'assumir la pluralitat tant en termes d'implementació —d'acord amb la tradició de les darreres dècades— com en termes de legitimació. És a dir, l'èmfasi en la condició de llengua pròpia del català s'hauria de substituir progressivament per una pluralització de la identitat col·lectiva que reconegués també el castellà com a llengua de Catalunya. La progressivitat d'aquesta pluralització esta-

ria marcada per l'evolució, d'una banda, dels nivells de conflicte amb l'Estat espanyol i, de l'altra, d'un conjunt complex de factors sociolingüístics.

En qualsevol dels casos, les polítiques lingüístiques a Catalunya han d'estar amatents a aquests factors i preparades per adaptar-se a un entorn canviant, marcat per la ductilitat de les preferències lingüístiques dels ciutadans. Per això he sostingut que un dels pilars d'aquestes polítiques serà capacitar els ciutadans per fer tries reflexives, és a dir, tries conscients que no només tinguin en compte els propis interessos individuals de comunicació i d'identitat, sinó també els dels altres —els del conjunt de la societat. Una reflexió adequada sobre l'existència d'aquests interessos és en definitiva el que pot ajudar a consensuar i legitimar democràticament el marc d'incentius estructurals equilibrats —un determinat repartiment de recursos i de restriccions— capaç de sostenir la pluralitat lingüística.

5.5 Un punt de partida per a nova recerca

En l'origen d'aquesta recerca hi ha, com no podria ser d'altra manera, un conjunt de preguntes suscitées pel context de la política lingüística catalana, política que ha partit d'una base acadèmica majoritàriament sociolingüística.

L'anàlisi dels principis que la teoria política planteja per a la justícia lingüística proporciona sens dubte una perspectiva necessària sobre la legitimació de les polítiques lingüístiques, els interessos i drets que hi estan en joc, el possible tractament dels col·lectius nacionals i immigrants, el paper de les llengües en l'organització del *demos*, la interpretació dels conceptes de llibertat i igualtat en el pla socioeconòmic i en el pla nacional i cultural, i molts altres aspectes sobre els quals cal reflexionar quan es dissenyen polítiques públiques. Per tant, sembla convenient incorporar aquesta perspectiva acadèmica, al costat de la sociolingüística, a la reflexió sobre les polítiques lingüístiques del futur.

Ara bé, com dèiem en iniciar aquestes conclusions, els desenvolupaments de la teoria política en aquest àmbit encara són força incipients i presenten biaixos contextuais —per la influència de societats marcadament territorialitzades lingüísticament— i també mancances atribuïbles a la falta de

connexió amb altres disciplines, com la sociolingüística. Per exemple, els conceptes de grup lingüístic i de tria lingüística o la mateixa idea de comunicació, que resulten fonamentals per a la formulació de teories sobre la justícia lingüística, podrien comprendre's millor si incorporessin la perspectiva sociolingüística, cosa que repercutiria sens dubte en les propostes normatives plantejades.

Per això una recerca transdisciplinària que combinés els paradigmes d'aquestes disciplines, sense oblidar-ne d'altres com l'economia, la psicologia o l'antropologia —que la sociolingüística catalana recent ja ha tingut en compte—, podria resultar útil per respondre preguntes rellevants per a les polítiques lingüístiques actuals.

Especialment, el cas de les societats mixtes —de comportaments lingüístics dúctils i en ràpida evolució— requereix treballar alhora amb la descripció sociolingüística dels fenòmens que s'hi produeixen i amb un marc teòric que ajudi a definir els principis morals aplicables per fer polítiques lingüístiques legítimes.

Aquest treball voldria ser un punt de partida per afavorir aquesta recerca transdisciplinària, que em sembla no només apassionant per ella mateixa, sinó també necessària en el context sociopolític complex que viu Catalunya. Els fonaments de les polítiques lingüístiques que es van iniciar en els anys vuitanta del segle xx, amb la primera transició democràtica espanyola, s'han d'adaptar a una societat que té necessitats, expectatives, valors i capacitats lingüístics ben diferents, i que a més està immersa en el que pot ser una segona transició cap a un altre model polític. En aquest context, una reflexió acadèmica sòlida —com la que es va produir en aquell primer moment— resulta de nou imprescindible com a fonament d'unes polítiques lingüístiques que aspirin a obtenir el màxim consens. I en aquesta empresa cal almenys la cooperació de sociolingüistes i teòrics polítics, a més d'altres especialistes en ciències socials.

Annex: taules 4 i 7

Taula 4. Corpus complet d'unitats polítiques analitzades

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Alemanya - Slesvig-Holstein	Gesetz zur Förderung des Friesischen im öffentlichen Raum (Friesisch-Gesetz - FriesischG) (<i>Llei per promoure la llengua frisona en el sector públic</i>)	2004
Andorra	Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial	1999
Armènia	ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ԼԵԶՎԻ ՄԱՍԻՆ (<i>Llei de la República d'Armènia sobre la llengua</i>)	1993
Azerbaidjan	Dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (<i>Llei de la República d'Azerbaidjan sobre la llengua de l'Estat</i>)	2002
Bielorússia	ЗАКОН РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь (<i>Llei de la República de Bielorússia sobre les llengües</i>)	1998
Canadà	Act respecting the Status and Use of the Official Languages of Canada	1988-2005
Canadà - Alberta	Language Act	1998
Canadà - Illa del Príncep Eduard	French Language Services Act	2013
Canadà - Nova Brunsvic	Official Languages Act	2002
	An Act Recognizing the Equality of the Two Official Linguistic Communities in New Brunswick	2011
Canadà - Nova Escòcia	French Language Services Act	2004
Canada - Nunavut	Inuit Language Protection Act	2008
	Official Languages Act	2009
Canadà - Ontario	French Language Services Act	1986

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Canadà - Quebec	Charte de la langue française	1977-2002
Canadà - Saskatchewan	Act on the Use of French and English in Saskatchewan	1988
Canadà - Territoris del Nord-oest	Act on the Official Languages of Northwest Territories	1988
Canadà - Yukon	Languages Act	1988
Croàcia	Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (<i>Llei sobre l'ús de la llengua i l'escriptura de les minories ètniques</i>)	2000
Eslovàquia	Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky (<i>Llei sobre la llengua estatal de la República d'Eslovàquia</i>)	1995-2011
	Zákon o používání jazykov národnostných menšín (<i>Llei sobre l'ús de les llengües de les minories nacionals</i>)	1999
Eslovènia	Zakon o javni rabi slovenščine (<i>Llei sobre l'ús públic de la llengua eslovena</i>)	2004
Espanya - Aragó	Ley de uso, protección y promoción de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón	2013
Espanya - Astúries	Ley de uso y promoción del bable/asturiano	1988
Espanya - Catalunya	Llei de política lingüística	1998
	Llei de l'occità, aranès a l'Aran	2010
Espanya - Galícia	Ley de normalización lingüística	1983
Espanya - Illes Balears	Llei de normalització lingüística de les Illes Balears	1986
Espanya - Navarra	Foru Legea euskarari buruzkoa (<i>Llei sobre la llengua basca</i>)	1986

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Espanya - País Basc	Legea Euskararen erabilera normalizatzeko oinarritzkoa (<i>Llei sobre la normalització de l'ús del basc</i>)	1982
Espanya - País Valencià	Llei d'ús i ensenyament del valencià	1983
Estats Units d'Amèrica (EUA)	Native American Languages Act (US Code. Title 25. Chapter 31)	1990-2001
EUA - Alaska	Alaska Statutes. Title 04. Official Language	1998
EUA - Carolina del Sud	South Carolina Code. Section 1-1-696. Official State language.	1987
EUA - Dakota del Sud	South Dakota Codified Laws. 1-27-20. English as common language	1995
EUA - Geòrgia	Georgia Code. Title 50. Chapter 3. Article 4. Official State Language	1996
EUA - Idaho	Idaho Statutes. Title 73-121. English the Official State Language	2007
EUA - Iowa	Iowa Code. 1.18. English Language Reaffirmation	2002
EUA - Kansas	Kansas Statutes. Article 28. Official Language	2007
EUA - Montana	Montana Code. 1-1-510. English as official and primary language of state and local governments	1995
EUA - Nou Hampshire	New Hampshire Statutes. Title 1. Chapter 3-C. Official State Language	1995
EUA - Rhode Island	Rhode Island Statutes. 42-5.1. Rhode Island Policy and Its Diverse Cultures	1992
EUA - Tennessee	Tennessee Code. Section 4-1-404. English and Legal Language	1984
EUA - Utah	Utah Code. 63G-1-201. Official State Language	2000
EUA - Virgínia	Virginia Code. 1-511. English designated the official language of the Commonwealth	1981-2005

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
EUA - Wyoming	Wyoming Statutes. 8-6-101. English as official language of Wyoming	1996
Estònia	Keeleseadus (<i>Llei sobre la llengua</i>)	2011-2013
Federació Russa	Закон О Языках Народов Рсфср (<i>Llei sobre les llengües dels pobles de la Federació Russa</i>)	1991-1998
	Федеральный закон Российской Федерации О государственном языке Российской Федерации (<i>Llei federal sobre la llengua oficial de la Federació Russa</i>)	2005
Federació Russa - Adiguèsia	ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ (<i>Llei sobre les llengües dels pobles de la República d'Adiguèsia</i>)	1994
Federació Russa - Altai	ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ АЛТАЙ О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ, ПРОЖИВАЮЩИХ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ АЛТАЙ (<i>Llei sobre les llengües de les persones residents a la República de l'Altai</i>)	1993-2012
Federació Russa - Baixkíria	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН (<i>Llei sobre les llengües de Baixkíria</i>)	1999-2010
Federació Russa - Buriàtia	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ (<i>Llei sobre les llengües de la República de Buriàtia</i>)	1992-2011
Federació Russa - Calmúquia	Закон Республики Калмыкия О языках народов Республики Калмыкия (<i>Llei sobre les llengües oficials i altres llengües de la República de Calmúquia</i>)	1999-2006
Federació Russa - Carèlia	Закон о государственной поддержке карельского, вепсского и финского языков в Республике Карелия (<i>Llei sobre el suport de l'Estat a les llengües carèlia, vèpsia i finesa a la República de Carèlia</i>)	2004
Federació Russa - Ingúixia	ЗАКОН О государственных языках Республики Ингушетия (<i>Llei sobre les llengües oficials de la República d'Ingúixia</i>)	1996-2011

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Federació Russa - Kabardino-Balkària	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ НАРОДОВ КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (<i>Llei sobre les llengües dels pobles de la República de Kabardino-Balkària</i>)	1995-2003
Federació Russa - Karatxai-Txerkèssia	Закон о языках народов Карачаево-Черкесской Республики (<i>Llei sobre les llengües dels pobles de la República de Karatxai - Txerkèssia</i>)	1996-2002
Federació Russa - Khakàssia	Закон О языках народов Республики Хакасия (<i>Llei sobre les llengües de la República de Khakàssia</i>)	1992-2012
Federació Russa - Komi	ЗАКОН О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ РЕСПУБЛИКИ КОМИ (<i>Llei sobre les llengües oficials de Komi</i>)	1992-2002
Federació Russa - Marí El	Закон о языках в Республике Марий Эл (<i>Llei sobre les llengües a la República de Marí El</i>)	1995-2011
Federació Russa - Mordòvia	ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ МОРДОВИЯ О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ РЕСПУБЛИКИ МОРДОВИЯ (<i>Llei sobre les llengües oficials de Mordòvia</i>)	1998-2011
Federació Russa - Sakhà (Iacútia)	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ) (<i>Llei sobre les llengües de la República de Sakhà – Iacútia</i>)	1992-2002
Federació Russa - Tatarstan	ЗАКОН О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН И ДРУГИХ ЯЗЫКАХ В РЕСПУБЛИКЕ ТАТАРСТАН (<i>Llei sobre la llengua oficial de la República de Tatarstan i altres llengües de la República de Tatarstan</i>)	1992
	Закон Об использовании татарского языка как государственного языка Республики Татарстан (<i>Llei sobre l'ús del tàtar com a llengua oficial de la República de Tatarstan</i>)	2013
Federació Russa - Tuvà	Закон О языках в Тувинской АССР (<i>Llei sobre les llengües a la República de Tuvà</i>)	1990

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Federació Russa - Txetxènia	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ В ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (<i>Llei sobre les llengües de la República de Txetxènia</i>)	2007-2012
Federació Russa - Txuvàixia	ЗАКОН О ЯЗЫКАХ В ЧУВАШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (<i>Llei sobre les llengües de la República de Txuvàixia</i>)	2003
Federació Russa - Udmúrtia	ЗАКОН О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ УДМУРТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ИНЫХ ЯЗЫКАХ НАРОДОВ УДМУРТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (<i>Llei sobre la llengua oficial de la República d'Udmúrtia i altres llengües dels pobles de la República d'Udmúrtia</i>)	2001
Finlàndia	Kielilaki (<i>Llei sobre la llengua</i>)	2003
	Saamen kielilaki (<i>Llei sobre la llengua sami</i>)	2003
França	Loi relative à l'emploi de la langue française	1994-2000
Irlanda	Official Languages Act	2003
Itàlia	Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche	1999
	Norme in materia di tutela della minoranza slovena del Friuli Venezia Giulia	2001
Itàlia - Basilicata	Norme per la promozione e tutela delle Comunità Arbereshe in Basilicata	1998
Itàlia - Calàbria	Norme per la tutela e la valorizzazione della lingua e del patrimonio culturale delle minoranze linguistiche e storiche della Calabria	2003
Itàlia - Campània	Tutela della minoranza alloglotta e del patrimonio storico, culturale e folcloristico della Comunità Albanofona del comune di Greci in provincia di Avellino	2004

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Itàlia - Friül-Venècia Júlia	Norme per la tutela, valorizzazione e promozione della lingua friulana	2007
	Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena	2007
	Norme di tutela e promozione delle minoranze di lingua tedesca del Friuli Venezia Giulia	2009
	Valorizzazione dei dialetti di origine veneta parlati nella regione Friuli Venezia Giulia	2010
Itàlia - Ligúria	Norme per lo studio, la tutela, la valorizzazione e l'uso sociale di alcune categorie di beni culturali e in particolare dei dialetti e delle tradizioni popolari della Liguria	1990
Itàlia - Molise	Tutela e valorizzazione del patrimonio culturale delle minoranze linguistiche nel Molise	1997
Itàlia - Piemont	Tutela, valorizzazione e promozione del patrimonio linguistico del Piemonte	2009
	Promozione delle tradizioni culturali delle minoranze linguistiche storiche non autoctone presenti sul territorio regionale	2009
Itàlia - Pulla	Norme per la promozione e la tutela delle lingue minoritarie in Puglia	2012
Itàlia - Sardenya	Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna	1997
Itàlia - Sicília	Provvedimenti per la salvaguardia e la valorizzazione del patrimonio storico, culturale e linguistico delle comunità siciliane di origine albanese e delle altre minoranze linguistiche	1998
Itàlia - Vall d'Aosta	Salvaguardia delle caratteristiche e tradizioni linguistiche e culturali delle popolazioni walser della valle del Lys	1998
Itàlia - Vèneto	Tutela, valorizzazione e promozione del patrimonio linguistico e culturale veneto	2007

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
Letònia	Valsts valodas likums (<i>Llei sobre la llengua de l'Estat</i>)	2000
Lituània	Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas (<i>Llei sobre la llengua de l'Estat</i>)	1995-2012
Luxemburg	Loi sur le régime des langues	1984
Malta	Maltese Language Act (Chapter 470 of the Laws of Malta)	2003
Moldàvia	Lege cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești (<i>Llei sobre l'estatus de la llengua de l'Estat de la República Soviètica Socialista de Moldàvia</i>)	1989
	Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești (<i>Llei sobre el funcionament de les llengües al territori de la República Soviètica Socialista de Moldàvia</i>)	1989
Noruega	Lov om målbruk i offentlig teneste [målbrukslova] (<i>Llei sobre l'ús de la llengua en la funció pública</i>)	1980-1988
Països Baixos	Wet gebruik Friese taal (<i>Llei sobre l'ús del frisó</i>)	2013
Polònia	Ustawa o języku polskim (<i>Llei sobre la llengua polonesa</i>)	1999-2003
	Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (<i>Llei sobre les minories nacionals i ètniques, i sobre la llengua regional</i>)	2005
Regne Unit - Escòcia	Gaelic Language (Scotland) Act	2005
Regne Unit - Gal·les	Welsh Language (Wales) Act 1993	1993

Unitat política	Lleis de política lingüística en vigor (1 de gener de 2014)	Any
República de Macedònia	ЗАКОН ЗА УПОТРЕБАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК (<i>Llei sobre l'ús de la llengua macedònia</i>)	1998
	ЗАКОН ЗА УПОТРЕБА НА ЈАЗИК ШТО ГО ЗБОРУВААТ НАЈМАЛКУ 20% ОД ГРАЃАНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ВО ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА (<i>Llei sobre l'ús de les llengües parlades almenys pel 20% dels ciutadans de la República de Macedònia isobre l'ús de la llengua en les unitats amb autonomia local</i>)	2008
Romania	Legea privind folosirea limbii române în locuri, relații și institutii publice (<i>Llei sobre l'ús del romanès en llocs, relacions i institucions públics</i>)	2004
Sèrbia	Закон о службеној употреби језика и писама (<i>Llei sobre l'ú oficial de les llengües i els alfabets</i>)	1991-2010
Suècia	Språklagen (<i>Llei sobre les llengües</i>)	2009
	Svensk författningssamling om nationella minoriteter och minoritetsspråk (<i>Llei sobre les minories nacionals i les llengües de les minories nacionals</i>)	2009
Suïssa	<i>Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques</i>	2007
Suïssa - Grisons	Legge sulle lingue del Cantone dei Grigioni	2006
Ucraïna	ЗАКОН Про засади державної мовної політики (<i>Llei sobre els principis de la política lingüística de l'Estat</i>)	2012

Taula 7. Unitats polítiques identificades com a societats mixtes

Unitat política i població	Règim lingüístic	Diversitat d'L1	Coneixement de llengües societàries
Andorra estat 79.218 h. l'any 2013	Monolingüe (tria parcial) ²¹⁷	51-60% = Català 39,5%; castellà 43,8%; portuguès 18,6%; francès 9,7%; anglès 3,5%; altres 5,5% [Font: Govern d'Andorra 2015, <i>llengua inicial</i>]	Bilingüisme >75% = 78,9% de bilingües (català i castellà) [Font: Govern d'Andorra 2004, <i>coneixement de llengües</i>]
Canadà - Nunavut subestat 31.906 h. l'any 2011	Plurilingüe (tria lliure)	26-40% = Anglès 28,1%, francès 1,4%, altres 69,5% [Font: Cens del Canadà 2011, <i>llengua inicial</i>]	Bilingüisme 51-75% = Només anglès 87,1%, només francès 0,1%, anglès i francès 3,8%, cap 9% [Font: Cens del Canadà 2011, <i>coneixement de llengües oficials</i>]
Espanya - Catalunya subestat 7.519.000 h. l'any 2014	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Català 31%, castellà 55,1%, tots dos 2,4%, altres 10,2% [Font: Generalitat de Catalunya 2015]	Bilingüisme >75% = Castellà 95%, català 80,4% [Font: Generalitat de Catalunya 2015]
Espanya - Galícia subestat 2.734.656 h. l'any 2014	Plurilingüe (tria lliure)	26-40% = Gallec 35,7%, castellà 62,1% [Font: González 2007]	Bilingüisme >75% = Castellà (100%), gallec 91,4% [Font: González 2007]
Espanya - Illes Balears subestat 1.103.000 h. l'any 2014	Plurilingüe (tria lliure)	51-60% = Català 37,9%, castellà 48,6%, tots dos 3,6%, altres 9,9% [Font: Melià, 2015]	Bilingüisme >75% = Castellà (100%), català 80% [Font: Melià 2015]
Espanya - País Valencià subestat 786.424 h. l'any 2014	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Català 36,5%, castellà 55,5%, tots dos: 5,5% [Font: Querol 2007]	Bilingüisme 51-75% = Castellà (100%), català: 53% [Font: Acadèmia Valenciana de la Llengua 2005]

217 El català és l'única llengua oficial, però el francès i el castellà poden ser triats com a llengües de l'educació.

Unitat política i població	Règim lingüístic	Diversitat d'L1	Coneixement de llengües societàries
Federació Russa - Baixkíria subestat 4.072.292 h. l'any 2010	Plurilingüe (tria lliure)	51-60% = Rus 44,40%, tàtar 26,69%, baixkir 22,40%, mari 2,33%, txuvaix 2,08%, udmurt 0,49% [Font: cens de la Federació Russa 2010] ²¹⁸	Bilingüisme 51-75% = Rus 96,7% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i> ; Ruiz Vieytez 2002] ²¹⁹
Federació Russa - Calmúquia subestat 282.021 h. l'any 2014	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Calmuc 54,39%, rus 34,82%, dargin 2,64%, kazakh 1,54%, turc 1,3 [Font: Cens de la Federació Russa 2010]	Bilingüisme 51-75% = Rus 97,61% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i>]
Federació Russa - Kabardino-Balkària subestat 859.939 h. l'any 2010	Plurilingüe (tria lliure)	51-60% = Kabardí 57,02%, rus 24,52%, karatxai-balkar 12,66% [Font: Cens de la Federació Russa 2010]	Bilingüisme 51-75% = Rus 95,57% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i>]
Federació Russa - Karatxai-Txerkèssia subestat 477.859 h. l'any 2010	Plurilingüe (tria lliure)	51-60% = Karatxai-balkar, 40,88%, rus 32,74%, kabardí 11,95% [Font: Cens de la Federació Russa 2010]	Bilingüisme 51-75% = Rus 96,26% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i>]
Federació Russa - Tatarstan subestat 3.786.488 h. l'any 2010	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Tàtar 50,42%, rus 44,23%, txuvaix 2,67% [Font: Cens de la Federació Russa 2010]	Bilingüisme 51-75% = Rus 97,29% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i>]
Federació Russa - Txuvàixia subestat 1.251.619 h. l'any 2010	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Txuvaix 52,44%, rus 43,62%, tàtar 2,46% [Font: Cens de la Federació Russa 2010]	Bilingüisme 51-75% = Rus 95,22% [Font: Cens de la Federació Russa 2010, <i>coneixement del rus</i>]

218. El concepte recollit és РОДНОМУ ЯЗЫКУ (llengua materna).

219. Ruíz Vieytez ("Minority Languages of the Russian Federation", 26) i altres autors remarquen que el bilingüisme a la Federació Russa és unidireccional –els russos ètnics tendeixen a ser monolingües.

Unitat política i població	Règim lingüístic	Diversitat d'L1	Coneixement de llengües societàries
Itàlia - Vall d'Aosta subestat 126.933 h. l'any 2012	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Italià 33,86%, francoprovençal 23,03%, tots dos 11,51%, italià + altres llengües 13,30% (total italià 58,67%, total francoprovençal 34,54%) [Font: Fondation Emile Chanoux, 2003, <i>primera llengua apresada</i>]	Bilingüisme >75% = Italià 96%, francès 75%, francoprovençal 56- 57%, piemontès 27% [Font: Fondation Emile Chanoux, 2003, <i>coneixement de llengües</i>]
Itàlia - Vèneto subestat 4.865.380 h. l'any 2012	Monolingüe (tria mínima) ²²⁰	26-40% = Vènet 69,9% [Font: ISTAT 2007, <i>llengua parlada a casa</i>] ²²¹	Bilingüisme 51-75% = Italià 97,41% [Font: Comissió Europea 2012 - dades referides a Itàlia] Vènet 69,9% [Font: ISTAT 2007]
Letònia estat 1.973.700 h. l'any 2014	Monolingüe (exclusivitat)	26-40% = Letó 62,1%, rus 37,2% [Font: Cens de Letònia 2011, <i>llengua parlada a casa</i>]	Bilingüisme 51-75% = Letó 82,9%, rus 80,9% [Fonts: Cens 2011, <i>coneixement de llengües</i> ; i altres dades de Valsts Valoda Statistika sobre el cens 2000] ²²²
Luxemburg estat 543.202 h. l'any 2013	Plurilingüe (tria lliure)	41-50% = Luxemburguès 52%, francès 16%, alemany 2%, portuguès 19% [Font: Comissió Europea 2012]	Bilingüisme >75% = Luxemburguès 66%, francès 63%, alemany 50% [Font: Comissió Europea 2012]

220. Malgrat que Itàlia no reconeix el vènet com a llengua diferent de l'italià, l'he considerat com a tal d'acord amb l'Atlas de les llengües del món en perill de la UNESCO (2010).

221. Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT), La lingua italiana, 5.

222. D'acord amb aquesta font, l'any 2000 el 71% dels letons ètnics deien que podien parlar rus, mentre que el 52% dels russos deien que podien parlar letó: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=129&id=389> (darrer accés: setembre 2017).

Referències

- Acadèmia Valenciana de la Llengua. *Llibre blanc de l'ús del valencià, I. Enquesta sobre la situació social del valencià*. 2004. Col·lecció Recerca, 2. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana, 2005.
- Alesina, Alberto, *et al.* "Fractionalization". *Journal of Economic Growth*, n. 8 (2003): 155-194.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Londres - Nova York: Verso, 1991.
- Argelaguet i Argemí, Jordi (1993). "La definició del problema de la llengua a Catalunya durant l'elaboració del marc normatiu de la política lingüística de la Generalitat". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 11.
- Arraiza, José María. Making Home Rules for Mother Tongues: The Legal Implications of Linguistic Diversity in the Design of Autonomy Regimes. PhD thesis. Turku, Finlàndia: Department of Law, Åbo Akademi University, 2015.
- Baker, Colin. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. 4a edició. Clevedon: Multilingual Matters, 2006.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Ed. Michael Holquist. Trans. Caryl Emerson i Michael Holquist. Austin - Londres: University of Texas Press, 1981.
- Barry, Brian. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.
- Bastardas, Albert. *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Angle editorial i Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, Generalitat de Catalunya, 2005.
- . *Les polítiques de la llengua i la identitat en l'era 'glocal'. Nous processos, efectes i principis d'organització*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, Generalitat de Catalunya, 2007.
- . *Language and Identity Policies in the 'Glocal' Age. New processes, effects, and principles of organization*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, Generalitat de Catalunya, 2012.

- . “El català i els joves: propostes de política lingüística del Consell Social de la Llengua Catalana”. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 22 (2012).
- Bauböck, Rainer. “Cultural Citizenship, Minority Rights, and Self-Government”. A: T. Alexander Aleinikoff i Douglas Klusmeyer (eds.). *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2001, 319-348.
- . *Public Culture in Societies of Immigration*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 1/01. Malmö: School of International Migration and Ethnic Relations, IMER, 2001b.
- Blommaert, Jan, i Jeff Verschueren. “The Role of Language in European Nationalist Ideologies”. A: B. Schieffelin, K. Woolard i P. Kroskrity (eds.) *Language ideologies: Practice and theory*. Nova York: Oxford University Press, 1998, 189-210.
- Blommaert, Jan. “Chronicles of complexity. Ethnography, superdiversity, and linguistic landscapes”. *Tilburg Papers in Culture Studies* 29. Tilburg University (2012).
- Boix-Fuster, Emili. “Entrevista amb Kathryn Woolard”. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, n. 20. Societat Catalana de Sociolingüística (2009): 435-446.
- Boix i Fuster, Emili, i Francesc Xavier Vila i Moreno. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel, 1998.
- Boix-Fuster, Emili, i Anna Paradís. “Ideologies and Trajectories of ‘New Speakers’ in Bilingual Families in Catalonia”. *Revista de Llengua i Dret*, n. 63 (2015): 165-185.
- Bourdieu, Pierre. *Ce que parler veut dire; L'economie des échanges linguistiques*. París: Fayard, 1982.
- . *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Braën, André. “French in Quebec: Internal Threats and Challenges”. A: Milian-Massana, Antoni (ed.). *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective*. Col·lecció Institut d'Estudis Autònoms 82. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya, 2012: 89-106.

- Branchadell, Albert. *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries, 1997.
- . *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005.
- Caminal, Ramon. "Economic Value of Reciprocal Bilingualism". A: Michele Gazzola i Bengt-Arne Wockström (eds.). *The Economics of Language Policy*. Cambridge, MA - Londres: MIT Press, 2016.
- Carens, Joseph H. "Liberalism and Culture". *Constellations* 4, n. 1 (1997): 35-47.
- . *Culture, Citizenship and Community, A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*. Nova York: Oxford University Press Inc., 2000.
- Cardinal, Linda, i Selma K. Sonntag. *State Traditions and Language Regimes*. Montreal - Kingston: McGill Queen University Press, 2015.
- Cummins, Jim. "The Cross-Lingual Dimensions of Language Proficiency: Implications for Bilingual Education and the Optimal Age Issue". *TESOL Quarterly* 14, n. 2 (1980): 175-187.
- De Schutter, Helder. *Language, Identity and Justice*. PhD thesis. Leuven: KU Leuven, Institute of Philosophy, 2006.
- . "Language policy and political philosophy. On the emerging linguistic justice debate". *Language Problems and Language Planning* 31, n. 1. John Benjamins Publishing Company (2007): 1-23.
- . "The Linguistic Territoriality Principle. A Critique". *Journal of Applied Philosophy* 25, n. 2 (2008): 105-120.
- . "The Linguistic Territoriality Principle: Heterogeneity and Freedom Problems". A: P. De Grauwe i P. Van Parijs. *The Linguistic Territoriality Principle. Right Violation or Parity of Esteem?* Brussel·les: University Foundation, 2011, 22-27.
- . "Testing for linguistic injustice: territoriality and pluralism". *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 42, n. 6 (2014): 1034-1052.
- De Schutter, Helder, i David Robichaud. "Van Parijsian Linguistic Justice - Context, Analysis and Critiques". A: D. Robichaud i H. De Schutter (eds.). *Philippe van Parijs on Linguistic Justice. Critical Review of*

- International Social and Political Philosophy* (CRISPP) 18, n. 2 (maig 2015): 1-26.
- De Swaan, Abram. *Words of the World*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Domingo Valls, Andreu. "Balanç i prospectiva demogràfica dels territoris de parla catalana". *II Jornada sobre Llengua i Societat als territoris de parla catalana*. Biblioteca Tècnica de Política Lingüística 12. Barcelona: Direcció General de Política Lingüística, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 2015.
- Duchêne, Alexandre. *Ideologies across Nations. The construction of linguistic minorities at the United Nations*. Language Series. Berlin - Nova York: Power and Social Processes Mouton de Gruyter, 2008.
- Duchêne, Alexandre, i Monica Heller (eds.). *Discourses of Endangerment: Interest and ideology in the defense of languages*. Advances in Sociolinguistics Series. Londres - Nova York: Continuum International Publishing Group, 2007.
- Duchêne, Alexandre, i Monica Heller. *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. Nova York: Routledge, 2012.
- European Commission. *Special Eurobarometer 386, Europeans and their Languages. Report*. 2012 (últim accés desembre 2015).
- Fearon, James D. "Ethnic and Cultural Diversity by Country". *Journal of Economic Growth* 8, n. 2 (2003): 195-222.
- Fishman, Joshua A. "The New Linguistic Order". *Foreign Policy*, n. 113 (1998): 26-40.
- Flors, Avel·lí. "Young People and Languages in Catalonia. The State of the Question". *The Role of Youth in Language Revitalization. El paper dels joves en la revitalització lingüística. Linguapax Review*. Barcelona: Linguapax International, 2015, 30-42.
- Fondation Emile Chanoux. *Sondage linguistique 2001. 2003* (últim accés desembre 2015).
- Gagnon, Alain G. "The foundations of asymmetrical federalism morality: a normative exploration of the case of Quebec and Canada". A: A.G. Gagnon, i J. Tully (eds.). *Multinational Democracies*. Cambridge, 2001.
- . *Temps d'incertituds. Assajos sobre federalisme i la diversitat nacional*. València: Editorial Afers, 2012.

- Gal, Susan. "Multiplicity and contestation among linguistic ideologies". A: K. Woolard i B. Schieffelin (eds.). *Language Ideologies: Practice and Theory*. Oxford University Press, 1998: 317-331.
- Gal, Susan, i Judith T. Irvine. "The Boundaries of Languages and Disciplines: How Ideologies Construct Difference". *Social Research* 62, n. 4 (1995).
- García, Ofelia, i Li Wei. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. Nova York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Gazzola, Michele. *The Evaluation of Language Regimes: Theory and Application to Multilingual Patent Organisations*. Amsterdam - Filadèlfia: John Benjamins, 2014.
- Gazzola, Michele, i François Grin. "Assessing efficiency and fairness in multilingual communication: Towards a general analytical framework". AILA. *Association Internationale de Linguistique Appliquée Review* 20 (2007): 87-105.
- . "Is ELF more effective and fair than translation? An evaluation of the EU's multilingual regime". *International Journal of Applied Linguistics* 23, n. 1 (2013): 93-107.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Ithaca - Nova York: Cornell University Press, 1983.
- Generalitat de Catalunya. *Estadística d'usos lingüístics de la població 2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2015.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. Biblioteca tècnica de política lingüística 15. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2015.
- . *Informe de política lingüística 2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2015.
- Giger, Markus, i Maria N. Sloboda. "Language Management and Language Problems in Belarus: Education and Beyond". *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11, n. 3 i 4 (2008).
- González González, Manuel (dir.). *Mapa sociolingüístic de Galícia 2004. Vol. 1: Lingua inicial e competencia lingüística en Galícia*. Seminario de sociolingüística. A Coruña: Real Academia Galega, 2007.

- Govern d'Andorra. *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2014). Síntesi i conclusions*. Centre de Recerca Sociològica. Institut d'Estudis Andorrans, 2015.
- Grin, François. "On the costs of cultural diversity". A: P. Van Parijs (ed.). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium*. Brussel·les: De Boeck, 2004. <http://www.uclouvain.be/en-12569.html> (últim accés juny 2012).
- . "Principles of policy evaluation and their application to multilingualism in the European Union". A: Xabier Arzoz (ed.). *Respecting linguistic diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008.
- . "Using territoriality to support genuine linguistic diversity, not to get rid of it". *The Linguistic Territoriality Principle: Right Violation or Parity of Esteem?* Re-Bel 11. Brussel·les: (2011): 28-33.
- Heller, Monica. *Paths to Post-nationalism: A Critical Ethnography of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Hulstijn, Jan. *Language Proficiency in Native and Non-native Speakers. Theory and research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2015.
- Irvine, Judith T. "When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy". *American Ethnologist* 16, n. 2 (1989): 248-267.
- Istituto Nazionale Di Statistica (ISTAT). *La lingua italiana, i dialetti e le lingue straniere. Anno 2006*. 2007.
- Kittel, Bernhard, et al. "Mixed language usage in Belarus: the socio-structural background of language choice". *International Journal of Sociology of Language* 206 (2010): 47-71.
- Kloss, Heinz. "Territorialprinzip, Bekenntnisprinzip, Verfügungsprinzip: Über die Möglichkeiten der Abgrenzung der volklichen Zugehörigkeit". *Europa Ethnica*, n. 22 (1965): 52-73.
- Kraus, Peter A. *A Union of Diversity. Language, Identity and Polity-Building in Europe*. Nova York: Cambridge University Press, 2008.
- . "The politics of complex diversity: A European perspective". *Ethnicities* 12, n. 1 (2012): 3-25.

- . “Language policy and independence”. A: K. J. Nagel, i S. Rixen (ed.). *Catalonia in Spain and Europe: Is there a Way to Independence?* Baden-Baden: Nomos, 2015, 129-140.
- Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- . “Is federalism a viable alternative to secession?” A: Percy Lehning (ed.). *Theories of Secession*. Londres: Routledge, 1998.
- . *Politics in the Vernacular*. Oxford: Oxford University Press, 2001a.
- . “Territorial boundaries. A liberal egalitarian perspective”. A: D. Miller, i S. H. Hashmi (eds.). *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*. Princeton University Press, 2001b.
- . *Contemporary Political Philosophy. An introduction* (2a ed). Oxford: Oxford University Press, 2001c.
- La Porta, Rafael, et al. “The quality of Government”. *Working paper* 6727. Massachusetts: National Bureau of Economic Research, 1999.
- Laitin, David. “What Is a Language Community?” *American Journal of Political Science* 44, n. 1 (gen., 2000): 142-155.
- Laitin, David A., i Rob Reich. “A Liberal Democratic Approach to Language Justice”. A: Alan Patten i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003.
- Leclerc, Jacques. *L'aménagement linguistique dans le monde*. Québec: TLFQ, Université Laval. <http://www.tlfq.ulaval.ca/AXL/> (últim accés octubre 2015).
- May, Stephen. “Misconceiving Minority Language Rights: Implications for Liberal Political Theory”. A: Alan Patten i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003.
- . “Language rights: Moving the debate forward”. *Journal of Sociolinguistics* 9, n. 3. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. (2005): 319-347.
- McAndrew, Marie. *Fragile Majorities and Education: Belgium, Catalonia, Northern Ireland, and Quebec*. (Original en francès, traduït a l'anglès per Michael O'Hearn, 2010.) Mont-real - Kingston: McGill-Queen's University Press, 2013.

- McRae, Kenneth D. "The Principle of Territoriality and the Principle of Personality in Multilingual States". *International Journal of the Sociology of Language*, n. 4 (1975): 33-54.
- Melià, Joan. "El català a les Illes Balears. 2014, primera aproximació". *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística*, n. 57 (en línia). Barcelona: Direcció General de Política Lingüística. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya (2n semestre 2015): 61-74.
- Mill, John Stuart. *Considerations on Representative Government* [1861]. Londres: Forgotten Books, 2008.
- Moseley, Christopher (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger* (3a ed.). París: UNESCO Publishing, 2010.
- Offe, Claus, i Ulrich K. Preuss. "Democratic Institutions and Moral Resources". A: David Held (ed.). *Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press, 1991, 143-171.
- Parekh, Bhikhu. *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.
- Patten, Alan. "Political Theory and Language Policy". *Political Theory*, n. 29 (2001): 691-715.
- . *Equal recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*. Nova Jersey i Oxford: Princeton University Press, 2014.
- . "Language and Distributive Justice". A: Serena Olsaretti (ed.). *Handbook of Distributive Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2017 (en premsa).
- Patten, Alan, i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003.
- Patten, Alan, i Will Kymlicka. "Introduction. Context, Issues, and Approaches". A: Alan Patten i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003, 1-51.
- Patsiurko, Natalka, et al. "Measuring cultural diversity: ethnic, linguistic and religious fractionalization in the OECD". *Ethnic and racial studies* 35, n. 2 (2012): 195-217.
- Pogge, Thomas. "Accommodation Rights for Hispanics in the United States". A: Alan Patten i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003, 105-122.

- Poggeschi, Giovanni. *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*. Roma: Carrocci editore, 2010.
- Pons Parera, Eva. *L'oficialitat lingüística. Declaracions constitucionals i implicacions jurídiques i pràctiques*. Biblioteca Tècnica de Política Lingüística 14. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 2015.
- Pool, Jonathan. "The Official Language Problem". *American Political Science Review* 85, n. 02 (1991): 495-514.
- Pujolar, Joan. "The future of Catalan: language endangerment and nationalist discourses in Catalonia". A: Alexandre Duchêne i Monica Heller (eds.). *Discourses of endangerment: interest and ideology in the defense of languages*. Londres: Continuum International, 2007, 121-148.
- Pujolar, Joan, et al. *Llengua i joves: usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Col·lecció Aportacions 43. Barcelona: Secretaria de Joventut, Generalitat de Catalunya, 2010.
- Querol Puig, Ernest (coord.). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Sèrie Estudis 12. Barcelona: Secretaria de Política Lingüística, Generalitat de Catalunya, 2007.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Harvard: Harvard University Press, 1971.
- Réaume, Denise. "Official-language rights: Intrinsic value and the protection of difference". A: Will Kymlicka i Wayne Norman. *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press, 2000, 245-272.
- . "Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered". A: Alan Patten, Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003, 271-295.
- . "Lingua franca fever: sceptical remarks". *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, n. 18 (2015): 149-163.
- Reaume, Denise, i Meital Pinto. "Philosophy of language policy". A: Bernard Spolsky (ed.). *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 37-58.

- Reixach Pla, Modest. *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona. Anàlisi dels resultats del padró de 1975 i de l'avanç dels de 1981*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1985.
- Requejo, Ferran. *Multinational Federalism and Value Pluralism. The Spanish case*. Londres - Nova York: Routledge, 2005.
- . “Les ombres de la Il·lustració. Refinant el pluralisme a les democràcies del segle XXI”. A: Ferran Requejo i Josep Caminal (eds). *Liberalisme polític i democràcies plurinacionals*. Col·lecció Clàssics del Federalisme. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic, Generalitat de Catalunya, 2009.
- Riera Gil, Elvira. “La intervenció en les competències, els usos, les ideologies: d’‘El català, cosa de tots’ a ‘El català, llengua comuna’”. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, n. 21 (2013): 155-167.
- . “Sobre el concepte polític de llengua comuna: una aproximació teòrica i comparada”. *Revista de Llengua i Dret*, n. 60 (2013): 91-110.
- . *Why Languages Matter to People: communication identity and justice in western democracies. The case of mixed societies*. Col·lecció Estudis de l'Autogovern 2. Institut d'Estudis de l'Autogovern. Generalitat de Catalunya, 2016.
- Robichaud, David, i Helder De Schutter. “Language is just a tool! On the instrumentalist approach to language”. A: Bernard Spolsky (ed.). *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 124-145.
- Rocher, François, i Elvira Riera Gil. “Els drets de la minoria lingüística anglòfona en un Quebec independent: un exemple per a Catalunya?” A: Mercè Barceló Serramalera, Jaume López, Elvira Riera Gil, François Rocher. *Els drets de les minories. La construcció jurídica i política del dret a decidir. Fòrum sobre el Dret a Decidir (II)*. Col·lecció Institut d'Estudis Autònomic 94. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2015.
- Rubio-Marín, Ruth. “Language Rights: Exploring the Competing Rationales”. A: Alan Patten, Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003, 52-79.

- Ruiz Vieytez, Eduardo J. "Minority Languages of the Russian Federation: Perspectives for a Ratification of the European Charter of Regional and Minority Languages". *Mercator Working Papers* 6 (2002): 1-89.
- . "Lenguas oficiales y lenguas minoritarias: cuestiones sobre su estatuto jurídico a través del derecho comparado". A: II Mercator International Symposium: *Europe 2004: A new framework for all languages?* 2004.
- Sanjaume, Marc. Moral and Political Legitimacy of Secession: A Theoretical and Comparative Analysis. PhD thesis. Barcelona: Department of Political and Social Sciences, Universitat Pompeu Fabra, 2013.
- Schnapper, Dominique. "Linguistic pluralism as a serious challenge to democratic life". A: P. Van Parijs (ed.). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium*. Brussels: De Boeck, 2004.
- Taylor, Charles. *Multiculturalism and "the Politics of Recognition"*. Nova Jersey: Princeton University Press, 1992.
- Torbisco Casals, Neus. "Questions for Schnapper and Banting & Kymlicka". A: P. Van Parijs (ed.). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity*. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium. Brussels: De Boeck, 2004.
- . *Group Rights as Human Rights: A Liberal Approach to Multiculturalism*. Berlin: Springer, 2006.
- Ulasiuk, Iryna. "The language issue in the evolution of Ukrainian constitutionalism". *Revista de Llengua i Dret*, n. 54 (2010): 135-165.
- Van Parijs, Philippe. "Linguistic Justice". A: *Politics, Philosophy & Economics*, n. 1 (2002): 59-74.
- . "Linguistic justice". A: W. Kymlicka i A. Patten (eds.). *Language rights and political theory*. Oxford: Oxford University Press, 2003: 153-168.
- . "Cultural diversity against economic solidarity". A: P. Van Parijs (ed.). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity*. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium. Brussels: De Boeck, 2004, 371-395.

- . "Linguistic diversity as curse and as by-product". A: Xabier Arzoz (ed.). *Respecting linguistic diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008, 17-46.
- . *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Vergés Gifra, Joan. *La nació necessària: llengua, secessió, democràcia*. Barcelona: Angle, 2014.
- Vernet i Lobet, Jaume (coord.). *Dret lingüístic*. Valls: Cossetània Edicions, 2003.
- Vila i Moreno, Francesc Xavier. "Barcelona (Catalonia): Language, Education and ideology in an integrationist society". A: Witte, E. et al. *Language, Attitudes & Education in Multilingual Cities*. Brussel·les: Contactforum - Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 53-86.
- . "Algunes bases per a la recerca sociolingüística en sentit ampli". F. Xavier Vila i Moreno (ed.). *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2012, 11-24.
- Voltas, Eduard. *La guerra de la llengua*. Barcelona: Empúries, 1996.
- Weinstock, Daniel M. "The Antinomy of Language Policy". A: Alan Patten i Will Kymlicka (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Nova York: Oxford University Press, 2003, 250-270.
- Woolard, Kathryn A. "Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry". A: Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard i Paul V. Kroskrity (eds.). *Language Ideologies: Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998, 3-50.
- . "Simultaneity and Bivalency as Strategies in Bilingualism". *Journal of Linguistic Anthropology* 8, n. 1 (1999): 3-29.
- . "Language and Identity Choice in Catalonia: The Interplay of Contrasting Ideologies of Linguistic Authority". Article based on a presentation to the International Colloquium on "Regulations of societal multilingualism in linguistic policies". Berlín: Ibero-Amerikanisches Institut Preußischer Kulturbesitz, juny 2005.

- . “Les ideologies lingüístiques: una visió general d’un camp des de l’antropologia lingüística”. *Revista de Llengua i Dret*, n. 49 (2008): 179-199.
- Wright, Sue. *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. Londres: Palgrave-Macmillan, 2004.



Les teories sobre la justícia lingüística suggereixen com haurien de ser unes polítiques lingüístiques *justes* a partir de l'aplicació de determinats principis morals. Les principals teories contemporànies s'emmarquen en el liberalisme igualitari, i es preocupen per la distribució equitativa dels interessos lingüístics de les persones, tant en termes de comunicació com d'identitat, per construir societats ideals d'individus *lliures* i *iguals*.

Una realitat poc tinguda en compte per aquestes teories és la de les societats lingüísticament *mixtes*, en què conviuen grups lingüístics que no poden ser separats territorialment, i entre les quals Catalunya –i en general les comunitats de l'àrea lingüística catalana– representa un dels casos més significatius de les democràcies occidentals.

Aquest treball, que té l'origen en la tesi doctoral publicada en anglès amb el títol *Why Languages Matter to People. Communication, identity and justice in western democracies: the case of mixed societies*, en selecciona els aspectes més rellevants per a les polítiques lingüístiques de l'àrea catalana, amb quatre grans objectius: acostar els plantejaments de la teoria política als de la tradició sociolingüística catalana i identificar aspectes en què seria desitjable una recerca transdisciplinària; situar la singularitat de l'àrea lingüística catalana (en termes de mescla lingüística) en una perspectiva comparada amb altres democràcies occidentals; suggerir una proposta de polítiques lingüístiques adequades, des del punt de vista de la justícia lingüística, per a les societats mixtes; i afavorir una reflexió sobre els reptes de les polítiques lingüístiques a Catalunya plantejats per les importants transformacions socials i polítiques de les últimes dècades.